

ÅRSBOK

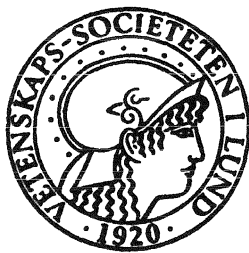
2004

VETENSKAPSSOCIETETEN I LUND

Vetenskaps societeten i Lund

Årsbok 2004

Redaktion: Valéria Molnár, Göte Paulsson, Greger Andersson

Formgivning: Stilbildarna i Malmö, Frederic Täckström

ISBN: 91-974863-1-0

ISSN: 0349-053X

Bjärnums Bokproduktion AB, Bjärnum 2004

Tryck: Kristianstads Boktryckeri AB, Kristianstad 2004

Innehåll

Förord..... 5

Artiklar

Caroline Boussard
Demokratisk utveckling eller stagnation 7

Katarina Jacobsson
”Riktiga” mutor?..... 21

Susanne Lundin
Kroppen värd att satsa på..... 28

Katarina Lundin Åkesson
Satsförkortningar i svenskan 38

Anders Mortensen
Att göra ”penningens genius till sin slaf” 48

Annika Mörte Alling
Det triangulära begäret 77

Karin Nykvist
Minnets geografi 84

Hanne Sanders
Et centrum for Danmark i Lund..... 99

Gösta Vitestam
Ökenpoesi i svenska rytmer..... 113

Minnesord

Birgitta Odén & Eva Österberg – Lars-Arne Norborg 131

Jonas Frykman & Orvar Löfgren – Anders Salomonsson..... 133

Vetenskaps societeten i Lund

Matrikel 135

Stadgar 150

Skriftförteckning 154

Förord

VETENSKAPSSOCIETETENS arbetande ledamöter rekryteras främst från tre fakulteter vid Lunds universitet: den humanistiska, den teologiska och den samhällsvetenskapliga. Denna bredd speglas väl i föreliggande årsbok: Artiklarna spänner över ämnen från språk- och litteraturvetenskap till sociologi och statskunskap. Nära nog samtliga författare var Vetenskaps societetens pristagare år 2003.

*Greger Andersson
praeses i Vetenskaps societeten*

Caroline Bousard

Demokratisk utveckling eller stagnation

Vilken roll kan det civila samhället spela?

DEN GLOBALA DEMOKRATISERINGSVÅG som under de senaste decennierna har svept över världen har inneburit ett ökat intresse för demokratifrågor (se Huntington 1991).^{*} Ett stort antal länder i Öst- och Centraleuropa, Afrika, Asien och Latinamerika har inlett en övergång från auktoritärt styre mot demokrati. Av dessa befinner sig emellertid ett flertal fortfarande i gränslandet mellan auktoritärt och demokratiskt styre (se Carothers 2002; Schedler 2002). Manipulerade valprocesser, straffrihet för militärer som gjort sig skyldiga till övergrepp mot mänskliga rättigheter, svaga politiska institutioner, eskalerande våld och ett sviktande förtroende för det demokratiska styret är några av de svårigheter som nya demokratier brottas med och som riskerar att vända utvecklingen i en alltmer auktoritär riktning (Schedler et al. 1999; Lagos 1997). Det är dock symptomatiskt att intresset för vad som sker i en ny demokrati är mindre än för själva övergången till demokrati – problemen är inte lika dramatiska och medias intresse följaktligen betydligt ljummare. Men en övergång till demokrati innebär inte att demokratins framtid är säkrad. Tvärtom, tidigare demokratiseringsvågor har följts av vågor i motsatt riktning, då flera demokratier brutit samman och ersatts av mer auktoritära styrelseformer (Huntington 1991; Linz 1978).

En fördjupning och utveckling av dessa nya demokratier, vad som ibland kallas demokratisk konsolidering (Linz 1990; Linz & Stepan 1996), är med andra ord avgörande för att demokratin inte ska urholkas och länderna sakta men säkert återfalla i ett auktoritärt styre. Särskilt viktigt för de nya demokratierna är att politiska institutioner och procedurer institutionaliseras, i bemärkelsen blir mer effektiva och funktionsdugliga, och att demokratin uppfattas som legitim av medborgarna (jfr Diamond 1999). Det är i detta sammanhang som begreppet det civila samhället har förts in i debatten om

---

^{*} Föreliggande artikel är baserad på författarens doktorsavhandling ”Crafting Democracy. Civil Society in Post-transition Honduras” (2003).

demokratisering. I slutet av 1980-talet och kanske framför allt i början av 1990-talet väckte föreställningen om det civila samhället och dess demokratifrämjande egenskaper ett stort intresse. Det civila samhället är förvisso inget nytt begrepp; det har varit föremål för diskussioner inom politisk filosofi alltsedan antiken. Men inom demokratiseringsforskningen kom det civila samhället snart att framställas som svaret på ett stort antal frågor. Nu trodde man sig till exempel kunna förklara varför vissa länder lyckades skapa blomstrande demokratier med effektiva och legitima politiska institutioner medan andra länder fastnade i neråtgående spiraler av allt svagare och ineffektivare institutioner, ett alltmer urholkat förtroende och stöd för demokratin och i förlängningen medborgare som i allt större utsträckning vände blickarna mot mer auktoritära styrelsesätt. Robert Putnams bok *Making Democracy Work* (1993) fick, tillsammans med Francis Fukuyamas *Trust* (1996), ett oerhört stort genomslag i debatten. Föreställningen om det civila samhällets betydelse för demokratisk utveckling har emellertid inte varit begränsad endast till akademiska kretsar. Det internationella givarsamfundet har till exempel investerat mycket tid och resurser i arbetet med att stärka det civila samhället som en del av det demokratifrämjande biståndet.

Men kan då det civila samhället verkligen bidra till demokratisk utveckling? Inom demokratiseringsforskningen framställs ofta det civila samhället som ett centralt inslag i demokratiseringsprocessen. Samtidigt saknas det tydliga teoretiska föreställningar om vilken funktion det civila samhället fyller i en demokrati och om och hur det civila samhällets organisationer kan främja demokratisk utveckling. Mot denna bakgrund förefaller det vara intressant att närmare analysera hur och under vilka omständigheter det civila samhället kan bidra till demokratisk utveckling. I spänningsfältet mellan teorier om demokratisering och det civila samhället skisseras därför i det följande ett teoretiskt ramverk som syftar till att fördjupa förståelsen för det civila samhällets komplexa och flerfaldigt demokratibyggande funktion.

Synen på det civila samhället och dess demokratifrämjande egenskaper

Föreställningen om det civila samhället har en lång historia inom den politiska filosofin och har varit föremål för diskussioner såväl av Aristoteles, Cicero och John Locke, som av skotska upplysningsfilosofer som Adam Smith och Adam Ferguson och, inte minst, av Alexis de Tocqueville och G. W. F. Hegel. Detta medför naturligtvis att det finns en uppsjö olika tolkningar av vad det civila samhället innebär. Genom idéhistorien kan vi emellertid, låt vara något för-

enklat, urskilja en tydlig och grundläggande skiljelinje mellan vad vi kan kalla ett liberalt och ett hegelianskt perspektiv på det civila samhället, en skiljelinje som än idag tenderar att genomsyra litteraturen. Det liberala perspektivet hämtar inspiration hos skotska upplysningsfilosofer som Adam Smith och Adam Ferguson, hos Thomas Paine och, kanske framför allt, hos Alexis de Tocqueville. Gemensamt för dessa moralfilosofer är att de betraktar det civila samhället som en arena på vilken en gemensam moral växer fram. Ett annat sätt att uttrycka detta på är att säga att vissa dygder odlas inom det civila samhället (se till exempel Seligman 1992: 35). Tocqueville hävdade exempelvis att det inom det civila samhället växer fram en etik (*moeurs*) i interaktionen mellan människor. Medborgarna lär sig helt enkelt att respektera varandra och att visa tolerans för avvikande åsikter. På så sätt minskar risken för majoritetens tyranni och för den obegränsade självishet som den framväxande marknaden och demokratin riskerar att föra med sig (Tocqueville 1835/1997; Ehnmark 1990: 168–174). Tocqueville beskriver det rika föreningslivet i 1800-talets Amerika som en skola i demokrati – det är inom föreningarna och organisationerna som demokratiska värden formas och praktiseras. Ytterligare en för det liberala perspektivet gemensam ståndpunkt – ett argument som kanske tydligast har förfäktats av Thomas Paine – är synen på det civila samhället såsom ett antidot gentemot den maktfullkomliga staten. Paine såg den expanderande staten som ett potentiellt hot mot individens fri- och rättigheter (se t.ex. Hydén 1997).

Ett i grunden kontrasterande perspektiv återfinns hos Hegel, som beskrev det civila samhället som en uppsättning normer som formas i den personliga interaktionen mellan människor och i mötet mellan det privata och det offentliga. Det civila samhället karakteriseras av en avsaknad av institutionaliserade lagar, och i Hegels tolkning är det staten som kan harmonisera den mångfald intressen och viljor som finns representerande i samhället. Det civila samhället präglas på så vis av konkurrerande intressen och av en latent konflikt, och i kontrast till det liberala perspektivet argumenterade Hegel för att staten fyllde en harmoniserande funktion genom att främja ”goda” intressen. Det civila samhället kan med andra ord inte vara ”civiliserat” om det inte underkastas staten (Cohen & Arato 1992: 91–93).

Dessa två perspektiv – det (post)hegelianska och det liberala – ligger till grund för den klyfta som än idag delar litteraturen om det civila samhället. Att det finns fundamentalt skilda tolkningar av begreppet får naturligtvis konsekvenser. Framför allt tar detta sig uttryck i en oenighet om vad det civila samhället är och inte minst om vilken roll det kan spela för demokratin. Inom den empiriska demokratiseringsforskningen är det dock den liberala synen som är den mest framträdande.

Men även inom det liberala eller pluralistiska perspektivet finns det olika tolkningar. I litteraturen kan man urskilja två huvudsakliga demokratifrämjande funktioner eller egenskaper som tillskrivs det civila samhället. För det första kan det civila samhället sägas ha en pluralistisk funktion genom dess förmåga att kanalisera, artikulera och representera den mångfald intressen som återfinns på samhällets gräsrotsnivå. Det civila samhället fungerar härvidlag som en garant för att ett visst intresse inte kommer att dominera över andra och för att staten inte låter sig styras av ett enda intresse. Denna funktion har också kallats för motmaktsfunktionen – genom att representera och artikulera en mångfald av intressen så förhindrar det civila samhället staten från att bli maktfullkomlig (jfr Hadenius & Ugglå 1996). För det andra kan det civila samhället ha en utbildande funktion. I Tocquevilles anda betraktas samhällets organisationer och föreningar här som skolor i demokrati. Föreställningen baseras på att deltagande i sådana organisationer – kvartersorganisationer, kvinnoorganisationer, yrkesorganisationer eller vad det än är – utbildar medborgarna i demokratiska principer. Genom aktivt deltagande lär man sig hur demokrati fungerar i praktiken, och så snart man lärt sig det inom organisationen kan man praktisera samma kunskap i en bredare samhällelig kontext. Knutet till detta finns även en föreställning om att det civila samhället fostrar demokratiska värderingar, attityder och beteenden som i förlängningen kan bidra till att skapa en demokratisk politisk kultur karakteriserad av tolerans, respekt och tillit.

Dessa två demokratifrämjande funktioner kan ibland uppfattas som motsägelsefulla – å ena sidan ska det civila samhället fungera som en motmakt som ställer krav, utmanar och ifrågasätter statsmakten, å andra sidan ska det fostra demokratiska värden och träna medborgarna i demokratiskt agerande inom staten. Låt oss därför granska hur dessa två demokratiskapande funktioner tar sig uttryck i praktiken och analysera om det civila samhället verkligen kan bidra till demokratisk utveckling.

Kan det civila samhället bidra till demokratisk utveckling?

Ett centralt misstag som delar av demokratiseringsforskningen gjort sig skyldig till är att förutsätta att det civila samhället per definition är gynnsamt för demokratin eller att det främjar demokratisk utveckling. Av olika skäl har man här inte tagit hänsyn till det civila samhällets komplexa natur – det civila samhällets aktiviteter behöver inte endast innebära att den demokratiska utvecklingen främjas, det kan också innebära ett hot mot demokratin. För att förstå det civila samhällets demokratifrämjande potential måste vi därför

se till och ta hänsyn till en rad omständigheter, framför allt graden av intern demokrati inom det civila samhällets organisationer, den omgivande politiska kontexten och, inte minst, hur externt inflytande i termer av internationellt bistånd påverkar det civila samhället.

Den interna demokratin

Det civila samhället är inte alltid demokratiskt (se t.ex. Chambers & Kopstein 2001; Brysk 2000). Det civila samhällets organisationer kan i sig vara odemokratiska i bemärkelsen att de saknar metoder för exempelvis ansvarsutkrävande eller val av företrädare. Ett annat problem är organisationer som formellt sett har demokratiska strukturer men som i praktiken fungerar annorlunda. Till exempel så kan organisationer präglas av patron-klient relationer, av toppstyrning eller av en förtryckande attityd gentemot dem som har avvikande åsikter inom den egna organisationen. Problemet med sådana odemokratiska strukturer är därför inte alltid av formell karaktär; det kan också röra sig om mer subtila utestängningsmekanismer. Starka karismatiska ledare utgör dock inte alltid ett problem. Det kan till och med ha positiva effekter, då sådana ledare ofta har en förmåga att framgångsrikt driva organisationens intressen. Samtidigt kan det naturligtvis betyda att avvikande viljor eller synpunkter inom organisationen förtrycks.

När vi här talar om demokrati i det civila samhället avses emellertid inte endast organisationernas interna strukturer utan även hur olika grupperingar agerar gentemot andra. Det civila samhällets organisationer kan inte sällan visa prov på bristande respekt för andra grupperingar i samhället, bl.a. genom att inte respektera deras rättigheter. Organisationer som annars uppfyller krav på intern demokrati kan till exempel ha mål som per definition är exkluderande eller diskriminerande mot andra grupper i samhället. Etniskt baserade grupperingar anförs ofta som exempel på detta.

För att förstå det civila samhällets förmåga att bidra till demokratisk utveckling är det således viktigt att se till graden av intern demokrati inom det civila samhällets organisationer. Och en slutsats man kan dra är att alla organisationer inom det civila samhället inte är demokratiska *per se* (Diamond 1999: 227; Brysk 2000). Därmed kan vi inte heller förutsätta att det civila samhället bidrar till demokrati på det sätt som Tocqueville, Putnam och andra har argumenterat för, nämligen att aktivt deltagande i organisationernas verksamhet föder socialt kapital, tillit, demokratiska värderingar och en form av medborgerlig kompetens. Tocquevilles och hans efterföljares föreställning om organisationer som skolor i demokrati förutsätter i själva verket

att dessa sammanslutningar är demokratiskt orienterade och organiserade och öppna för medborgerligt deltagande. Organisationer som saknar demokratiska procedurer för beslutsfattande och val av företrädare kan således inte fungera som skolor i demokrati. Betyder det då att dessa organisationer inte har någon som helst positiv inverkan på den demokratiska utvecklingen? Nej, inte alls. Men vad som gör det civila samhällets roll i demokratiseringsprocessen så intressant är dess komplexa natur. Odemokratiska organisationer lär inte fostra demokratiska värderingar hos befolkningen, men kan mycket väl utföra andra viktiga uppgifter i demokratin i egenskap av gransknings- och kontrollmakt och som en källa till pluralism.

Den politiska kontexten

För att vi ska förstå det civila samhällets demokratifrämjande potential räcker det emellertid inte med att analysera organisationerna som sådana och dess interna struktur. Vi måste även ta den politiska kontexten i beaktande (Foley & Edwards 1996; Berman 1997; Whittington 1998; Dryzek 1996). Inom demokratiseringsforskningen har det – paradoxalt nog – funnits en tendens till att bortse från hur omgivande politiska strukturer påverkar det civila samhället i dess demokratiskapande funktion. Detta är olyckligt då det civila samhället inte existerar i ett vakuum, utan formas och begränsas såväl av arvet från den icke-demokratiska regimen som av den aktuella politiska situationen. Robert Putnam och andra som följt i Tocquevilles spår har inte i tillräcklig utsträckning uppmärksammat hur relationen mellan det civila samhället och den omgivande politiska kontexten ser ut. Det civila samhället kan inte enbart stärka en demokrati, det kan även bidra till att undergräva densamma. Och för att förstå denna komplexa relation måste det civila samhället analyseras i relation till de omgivande politiska institutionerna. Sheri Berman (1997) har till exempel visat hur det civila samhället blomstrade i Weimarrepubliken, men istället för att stärka demokratin bidrog det till att fördjupa redan existerande klyftor och därmed till en tilltagande fragmentering av samhället. I samma anda menar Foley & Edwards (1996) att auktoritära institutioner tenderar skapa mer aggressiva organisationer än vad mer lyhörda och demokratiska institutioner gör. Med andra ord så främjar demokratiska, lyhörda och legitima institutioner ett demokratiskt orienterat civilt samhälle, medan icke-lyhörda auktoritära institutioner ger upphov till mer utmanande och aggressiva former av organisering. En av nycklarna till vår förståelse av det civila samhället och dess roll i demokratiseringsprocessen ligger således i den politiska kontexten.

En annan aspekt av relationen mellan det civila samhället och den omgivande politiska kontexten är det faktum att det är staten som möjliggör det civila samhällets existens, genom att tillhandahålla ett konstitutionellt ramverk som garanterar mötesfrihet, yttrandefrihet, organisationsfrihet och därmed organisationernas autonomi. Men staten kan också verka begränsande gentemot det civila samhället genom att man underlättar för vissa grupper men samtidigt försvårar för andra, särskilt de organisationer som utmanar regimens legitimitet (Chandhoke 2001). Det kan till exempel röra sig om organisationer som ifrågasätter regimens behandling av etniska eller religiösa minoriteter. I anslutning till denna diskussion kan man även väcka frågan om i vilken utsträckning det civila samhällets pluralism accepteras och i vad mån dess autonomi respekteras. Om det civila samhällets organisationer – kanske med starka krav på långtgående ekonomiska och politiska reformer – uppfattas som ett hot som utmanar den rådande ordningen kan företrädare för den politiska makten göra sitt yttersta för att på olika sätt ta kontroll över det civila samhället eller försöka underminera dess maktbas. En väl beprövad metod i sammanhanget är att splittra det civila samhället genom att favorisera vissa grupper framför andra, eller genom att låta det civila samhällets organisationer ingå i den faktiska politiska beslutsprocessen. I Latinamerika är detta en välutnyttjad strategi – genom olika klientelistiska och populistiska metoder har man försökt kontrollera det folkliga deltagandet, något som har bidragit till att undergräva det civila samhällets kraft (Oxhorn 1995: 252). Genom att på så sätt göra det civila samhället delaktigt urholkar man framför allt dess motmaktsposition, det vill säga förmågan att kritiskt granska och ställa krav på regimen. I förlängningen kan detta resultera i en form av statlig kontroll över det civila samhället eller i en så nära allians att det civila samhällets motmaktsfunktion helt undergrävs (jfr Dryzek 1996).

Det är med andra ord viktigt att ta hänsyn till hur den politiska kontexten och särskilt den politiska regimen – demokratisk såväl som auktoritär – formar och begränsar det civila samhället och därmed påverkar dess förmåga att bidra till demokratisk utveckling. Det är emellertid inte tillräckligt att endast se till de nationella politiska strukturerna. Vi måste även beakta hur det civila samhället påverkas av internationella förhållanden och av internationellt inflytande.

Den internationella dimensionen

I en alltmer globaliserad värld kan vi inte förstå demokratiseringsprocesser om vi inte tar hänsyn till hur nationella politiska processer och skeenden påverkas av förhållanden utanför landets gränser. På samma sätt måste vi, för

att förstå det civila samhällets förmåga att bidra till demokratisk utveckling, ta hänsyn till hur det civila samhället påverkas av externt inflytande. Detta gäller i synnerhet i ljuset av givarsamfundets alltmer uttalade ambition att, som ett led i det demokratifrämjande arbetet, stärka lokala civila samhällen. Internationellt bistånd kan bidra till att stärka civila samhällen och därmed understödja deras demokratibyggnadsfunktion, men det kan – i analogi med tidigare förda resonemang – även bidra till att undergräva och försvaga det civila samhället.

Ambitionen att stödja det civila samhället blev alltmer uttalad hos givarsamfundet i mitten av 1990-talet. I en tid då förtroendet för biståndspolitik var lågt och viljan att ge bistånd var begränsad växte efterfrågan på småskaliga, effektiva former av bistånd. Det civila samhällets organisationer ansågs ha god lokalkännedom och goda kontakter och därmed ha en förmåga att veta var och när hjälpen behövdes. De ansågs också vara flexibla och mindre korrupta, ha lägre kostnader och vara mindre byråkratiska, vara mer innovativa, ha bättre förmåga att skapa en jämlik utveckling samt arbeta mer med ett eftersträvansvärt deltagarperspektiv (se t.ex. Bornell 1999: 177). Dessutom innebar förändringar på den internationella arenan, inte minst det kalla krigets slut, att säkerhetspolitiska överväganden i allt mindre utsträckning kom att styra biståndet, och det fanns inte längre anledning att fortsätta med illa fungerande biståndsprogram enbart av säkerhetspolitiska skäl. Men den kanske viktigaste enskilda faktorn till att det civila samhället nu får en så framträdande position i det internationella biståndsarbetet var att demokrati-frågan tydligt hamnade på givarsamfundets agenda och att begrepp som ansvarsutkrävande, legitimitet, rättsstat, mänskliga rättigheter, transparens och demokratisk samhällsstyrning ("good governance") blev honnörsord. Ur detta växte en föreställning fram om att ett stärkande av det civila samhället var en central del av demokratiutvecklingen. Genom ett starkt folkligt deltagande skulle demokratin stärkas och civilsamhällets organisationer skulle bevaka att de mänskliga rättigheterna respekterades. Genom att stärka civila samhällen i tredje världen kunde man bidra till att skapa en demokratisk kultur och demokratiska relationer i samhället.

Men bistånd har inte alltid bidragit till att stärka det civila samhället och dess demokratifrämjande egenskaper. I vissa fall har biståndet snarare bidragit till att upprätthålla odemokratiska organisationer. Denna olyckliga konsekvens är intimt sammankopplad med att givarsamfundet inte sällan har bidragit till att skapa olika former av artificiella organisationer, organisationer som uteslutande ägnar sig åt den typ av verksamhet som givarna bedömt som intressant och som därtill ofta är toppstyrda och som saknar kontakt

med gräsrotterna i samhället. Sådana organisationer kan knappast beskrivas som genuina. Ytterligare en oönskad effekt av bistånd till det civila samhället är det ekonomiska beroende som ibland skapas. Ett sådant biståndsberoende är besläktat med graden av genuinitet; när organisationer förlorar kontakten med gräsrotterna går även flera möjligheter till finansiering förlorade. Problemet med biståndsberoende civila samhällen har ytterst med autonomi att göra. Biståndsberoende civila samhällen faller lätt offer för påtryckningar från givarna. Det är faktiskt inte ovanligt att bistånd till det civila samhället, snarare än att stärka demokrati underifrån, bidrar till uppkomsten av odemokratiska, artificiella och biståndsberoende organisationer.

Ytterligare en oönskad effekt av internationellt bistånd är framväxten av vad man skulle kunna karakterisera som hyperaktiva civila samhällen. Denna form av aktiva, ofta konfrontatoriska organisationer utgör framför allt ett problem i länder vars demokrati är bräcklig till följd av svaga och ineffektiva politiska institutioner (Diamond 1999: 251). De politiska institutionerna måste ha en viss autonomi från det civila samhällets krafter. Om det civila samhället uppfattar relationen till staten i termer av oförsonlig konflikt och driver krav på exempelvis långtgående ekonomiska reformer kan detta bli ett hot mot befintliga demokratiska institutioner som redan i inledningsskedet kanske besväras av låg legitimitet. Om givarsamfundet stödjer sådana organisationer kan spänningarna öka, och genom att stödja oppositionella grupperingar riskerar man även att underminera de befintliga partiernas roll och skapa oförsonliga intressen som på sikt kan undergräva det demokratiska styret som sådant. En annan oönskad konsekvens av biståndet, som också den ytterst bottnar i en problematisk relation mellan det civila samhället och det politiska samhället, är vad man skulle kunna kategorisera som politiserade civila samhällen. Sådana tenderar att uppstå till följd av givarsamfundets starka önskan och ibland krav på det civila samhällets deltagande i den politiska processen. Det finns här anledning att skilja på organisationer som har inbegripits av staten i syfte att ta kontroll över dessa krafter och civila samhällen som ”konstruerats” av politiker i syfte att tillfredsställa externa aktörers önskemål.

För att summera diskussionen så långt kan vi konstatera att det civila samhället under vissa omständigheter kan ha en demokratiserande effekt eller bidra till demokratisk utveckling. Men för att förstå denna demokratifrämjande potential måste vi ta hänsyn till hur det civila samhället påverkas av graden av demokrati inom organisationerna, av den omgivande politiska kontexten och av det externa inflytandet i form av internationellt bistånd. Vi måste emellertid också ta hänsyn till de olika faserna i själva demokratiseringsprocessen och hur dessa kan påverka det civila samhällets roll. Något

förenklat kan man här göra en distinktion mellan den formella övergången till demokrati, vilket avser den auktoritära regimen sammanbrott och installerandet *de facto* av den demokratiska regimen (jfr O'Donnell & Schmitter 1986; Linz & Stepan 1996), och konsolideringsprocessen då demokratin befästs och fördjupas, inte minst i medborgarnas medvetande (Diamond 1999; Linz & Stepan 1996). Låt oss utveckla detta lite närmare.

Det civila samhällets multipla funktioner i demokratiseringsprocessen

I en auktoritär kontext, eller under en pågående övergång – transition – till demokrati, tenderar det civila samhället främst att spela rollen av inofficiell opposition, som utmanar, kritiserar och diskrediterar den auktoritära regimen, som dokumenterar övergrepp mot mänskliga rättigheter och som ställer krav på ett införande av ett demokratiskt styre. Det är inte ovanligt att organisationer som är verksamma i en auktoritär kontext inte är demokratiskt uppbyggda, då de omgivande politiska strukturerna inte möjliggör en öppen demokratisk organisation – risken för repressalier för en organisation som exempelvis arbetar med att dokumentera de övergrepp som begås av regimen är alltför stor. Detta betyder att graden av demokrati inom organisationerna möjligen inte är så viktig under den tidiga fasen av demokratiseringsprocessen.

Efter att de demokratiska institutionerna och procedurerna har etablerats – i den så kallade konsolideringsprocessen – så kan det civila samhällets roll bättre beskrivas som en komplex blandning av stödjande och utmanande funktioner. I denna fas är det dock viktigt för det civila samhällets demokratifrämjande funktion att även organisationerna som sådana demokratiseras och anpassar sig efter den nya demokratiska kontexten, inte minst eftersom dessa nya regimer ofta står inför många utmaningar. Nya demokratier är särskilt sårbara då de till följd av brist på resurser, såväl ekonomiska som i termer av erfarenhet och kompetens, inte sällan har bekymmer med bristande effektivitet. Detta avspeglas vanligtvis i en bristande legitimitet för den nya regimen. För att dessa nya bräckliga demokratier ska utvecklas mot mer stabila, funktionsdugliga och legitima demokratier är det således av yttersta vikt att regimen uppfattas som effektiv.

Hur ska man då förstå det civila samhällets förmåga att bidra till demokratisk utveckling, eller kanske snarare demokratisk konsolidering, efter det att den formella demokratin har etablerats? Fyra funktioner för det civila samhället kan här föras fram som särskilt viktiga: som agendasättare, som

folkbildare, som källa till pluralism och som samarbetspartner till statliga myndigheter. Det civila samhället kan spela en viktig roll som agendasättare i en ny demokrati, då man lyfter upp frågor som annars inte hade hamnat på den politiska dagordningen. För ett flertal av de länder som demokratiserats under senare år kan demokratiseringsprocessen kanske bäst beskrivas som resultatet av en pakt mellan företrädare för den auktoritära regimen och den demokratiska oppositionen. Denna pakt har inte sällan föranlett vissa eftergifter till den auktoritära regimen, t.ex. militär autonomi eller amnesti för övergrepp som begåtts mot mänskliga rättigheter av exempelvis polis eller militär. En fråga beträffande exempelvis militär autonomi, som är svårförenlig med liberaldemokratiska principer, kan vara svår för politiker att placera på dagordningen då de ingått en pakt med militären. Ett brytande av denna pakt skulle kunna resultera i ett missnöje i barackerna. Ett liknande exempel är det faktum att många nya demokratier saknar ett oberoende och effektivt juridiskt system, som kan granska och döma dem som gör sig skyldiga till korruption. I många fall saknar de valda politikerna och kanske även tjänstemännen ett intresse av att lyfta upp sådana frågor på den politiska dagordningen, då det kan resultera i att det politiska ledarskapet och anställda inom den offentliga administrationen berövas sina traditionella privilegier. I dessa sammanhang kan det civila samhällets organisationer spela en viktig roll som agendasättare och lyfta fram frågor om exempelvis militärens makt eller korruption inom den offentliga förvaltningen. Det civila samhället kan med andra ord bidra till den demokratiska utvecklingen genom att föra fram frågor om demokratins brister.

Det civila samhället kan också fungera som en viktig folkbildare. Dess organisationer, föreningar och mötesplatser fungerar som en arena på vilken en informell utbildningsprocess äger rum. Vanliga medborgare får då en träning i att agera demokratiskt inom ramen för en demokratisk struktur, givet förstås att organisationen är demokratiskt uppbyggd. Men det handlar också om den mer konkreta och direkta utbildningsverksamhet som många organisationer är engagerade i, t.ex. vad gäller utbildning i demokratins funktionssätt och frågan om mänskliga rättigheter. Denna typ av utbildning kan ske på gräsrotsnivå och vara riktad mot vanliga medborgare, men den kan också ske på andra nivåer och vara riktad mot politiker, tjänstemän, militärer eller liknande. Denna utbildning kan på sikt skapa en större medvetenhet och kunskap om och förståelse för det demokratiska systemet, vilket är nödvändigt för politiskt deltagande. Utbildningen kan också öka politikernas och tjänstemäns kompetens, vilket i sin tur kan öka effektiviteten i det politiska beslutsfattandet och därmed legitimiteten för demokratin.

Ytterligare en viktig funktion som det civila samhället kan fylla i konsolideringsprocessen är att fungera som en källa till pluralism, särskilt vad gäller framväxten av nya politiska alternativ. I flertalet nya demokratier är de politiska partierna svaga och saknar folklig förankring. Det är till exempel inte ovanligt att politiska partier förknippas med den tidigare icke-demokratiska regimen eller med korruption och klientelism. Detta kan urholka förtroendet för den viktiga kanalen mellan staten och medborgarna, alltså partierna. Ur det civila samhällets organisationer – som inte sällan omfattar sociala rörelser vars aktiviteter varit om inte förbjudna så åtminstone hotade under det auktoritära styret – kan nya politiska partier växa fram, partier med politiska ledare som har en annan erfarenhet än de gamla ledarna och som kanske också åtnjuter ett större förtroende bland befolkningen. Det civila samhället kan därtill vara en källa till ny och viktig kompetens, både för den offentliga administrationen och för den politiska sektorn. I många fall har det civila samhällets organisationer i praktiken skött mycket av den grundläggande välfärdsservicen under det auktoritära styret och på så vis ackumulerat kunskap och erfarenhet. Genom att på så sätt generera nya politiska alternativ och ett kompetent ledarskap kan det civila samhället bidra till större effektivitet och därmed legitimitet för den nya demokratiska regimen.

Det civila samhället kan, slutligen, även fungera som en viktig samarbetspartner. Med samarbetspartner avses här koalitioner ingångna mellan regeringen eller statliga myndigheter och det civila samhällets organisationer, exempelvis rörande utvecklingsrelaterade projekt inom hälso- och sjukvård, landsbygdsutveckling, utbildning eller annat. Det civila samhällets organisationer kan ha en rådgivande eller övervakande funktion i dessa samarbetsprojekt, eller samverka med myndigheterna för en effektiv implementering av en viss policy. Partnerskap med det civila samhället, i vilket det senare kan bidra med viktig kunskap och konkreta policyförslag, kan således öka effektiviteten i bemärkelsen ett mer verksamt utnyttjande av offentliga resurser och en mer effektiv implementering. Även detta kan i sin tur öka legitimiteten för den demokratiska regeringen. Det civila samhällets organisationer uppfattas, som tidigare antytts, ofta ha en överlägsen kunskap jämfört med statliga myndigheter genom sin fältnärvaro och sina kontakter inom exempelvis hälso- och utbildningsområdet och kan därmed spela en viktig roll. Det är emellertid viktigt att betona att det civila samhällets roll som samarbetspartner inte får förväxlas med organisationer som okritiskt tar emot medel för att implementera vissa offentliga projekt och därmed agerar som statens förlänga arm. Partnerskapet bör snarare handla om samverkan, där organisationerna bidrar med expertis och erfarenhet.

Sammanfattningsvis kan man säga att i den situation som uppstår efter det att den formella demokratin mer eller mindre framgångsrikt har etablerats, så har det civila samhället ett antal olika funktioner att fylla. I denna konsolideringsfas är funktionerna mer komplexa än under själva transitionsfasen; därmed ställs också större krav på organisationerna, framför allt vad gäller graden av intern demokrati och autonomi i förhållande till såväl regeringen som det internationella givarsamfundet. Det är svårt att agera folkbildare och bidra till att sprida demokratiska normer om de interna strukturerna inte är demokratiska eller om organisationen ifråga inte respekterar andra organisationers rätt att uttrycka sina åsikter. På samma sätt är det svårt att fungera som en källa till pluralism, som agendasättare eller som effektiv samarbetspartner om det civila samhället inte är relativt självständigt i förhållande till den politiska makten eller det internationella givarsamfundet.

***

I slutet av 1980-talet fick idén om det civila samhället ett oerhört stort genomslag, såväl inom forskningsvärlden som inom mer policyinriktade verksamheter. Det civila samhället lyftes nu fram som lösningen på ett flertal problem. Inom demokratiseringsforskningen framställdes det civila samhället som centralt i demokratiseringsprocessen i allmänhet och i den så kallade konsolideringsprocessen i synnerhet. Med tiden har emellertid allt kraftigare kritik framförts mot begreppet, där man bland annat tagit fasta på dess oklara innebörd och dess något tautologiska karaktär. Men kan då det civila samhället bidra till demokratisk utveckling? Forskning visar att det civila samhället kan spela en viktig roll, såväl i de tidiga skeendena av demokratiseringsprocessen som i det senare konsolideringsstadiet, även om funktionerna i dessa respektive faser skiljer sig något åt. Det civila samhället är emellertid inte en alltigenom demokratifrämjande kraft. För att förstå under vilka omständigheter det civila samhället kan bidra till demokratisk utveckling bör man granska graden av demokrati inom organisationerna, den omgivande politiska kontexten och det externa inflytandet. Med dessa förhållanden i åtanke är vi något bättre rustade för att ta oss an den utmaning en majoritet av världens länder står inför – att skapa stabil demokrati – och för att förstå hur det civila samhället kan bidra till denna process.

Litteratur

- Berman, Sheri. 1997. "Civil Society and Political Institutionalization", *American Behavioral Scientist*, vol. 40, nr 3, s. 562–574.
- Bornell, Peter. 1997. *Foreign Aid in a Changing World*. Buckingham: Open University Press.

- Boussard, Caroline. 2003. *Crafting Democracy. Civil Society in Post-transition Honduras*. Lund: Statsvetenskapliga institutionen. Lund Political Studies 127.
- Brysk, Alison. 2000. "Democratizing Civil Society in Latin America", *Journal of Democracy*, vol. 11, nr 3, s. 151–165.
- Carothers, Thomas. 2002. "The End of the Transition Paradigm", *Journal of Democracy*, vol. 13, nr 1, s. 5–21.
- Chambers, Simone & Jeffrey Kopstein. 2001. "Bad Civil Society", *Political Theory*, vol. 29, nr 6, s. 837–865.
- Chandhoke, Neera. 2001. "The 'Civil' and the 'Political' in Civil Society", *Democratization*, vol. 8, nr 2, s. 1–24.
- Cohen, Jean L. & Andrew Arato. 1992. *Civil Society and Political Theory*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Diamond, Larry. 1999. *Developing Democracy Toward Consolidation*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Dryzek, John S. 1996. "Political Inclusion and the Dynamics of Democratization", *American Political Science Review*, vol. 90, nr 1, s. 475–487.
- Ehnmark, Anders. 1990. *Slottet. En essä om Alexis de Tocqueville*. Stockholm: Norstedts.
- Foley, Michael W. & Bob Edwards. 1996. "The Paradox of Civil Society", *Journal of Democracy*, vol. 7, nr 3, s. 38–52.
- Fukuyama, Francis. 1995. *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. London: Hamish Hamilton.
- Hadenius, Axel & Fredrik Uggla. 1996. "Making Civil Society Work: Promoting Democratic Development. What Can States and Donors Do?", *World Development*, vol. 24, nr 10, s. 1621–1639.
- Huntington, Samuel P. 1991. *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*. Oklahoma: University of Oklahoma Press.
- Hyden, Goran. 1997. "Civil Society, Social Capital and Development: Dissection of a Complex Discourse", *Studies in Comparative International Development*, vol. 32, nr 1, s. 3–31.
- Lagos, Marta. 1997. "Latin America's Smiling Mask", *Journal of Democracy*, vol. 8, nr 3, s. 125–138.
- Linz, Juan J. 1990. "Transitions to Democracy", *The Washington Quarterly*, vol. 13, nr 3, s. 143–164.
- Linz, Juan J. 1978. *The Breakdown of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown, and Reequilibrium*. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press.
- Linz, Juan J. & Alfred Stepan. 1996. *The Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Oxhorn, Philip. 1995. "From Controlled Inclusion to Coerced Marginalization: The Struggle for Civil Society in Latin America", s. 250–277 i John A. Hall (red.), *Civil Society; Theory, History, Comparison*. Cambridge: Polity Press.
- Putnam, Robert D. 1993. *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Schedler, Andreas. 2002. "The Menu of Manipulation", *Journal of Democracy*, vol. 13, nr 2, s. 36–50.
- Schedler, Andreas, Larry Diamond & Marc F. Plattner (red.). 1999. *The Self-Restraining State. Power and Accountability in New Democracies*. Boulder: Lynne Rienner.
- Seligman, Adam B. 1992. *The Idea of Civil Society*. Princeton: Princeton University Press.
- de Toqueville, Alexis. 1835/1997. *Om demokratin i Amerika (Democracy in America)*. I översättning av Ervin Rosenberg. Stockholm: Atlantis.
- Whittington, Keith E. 1998. "Revisiting Tocqueville's America", *American Behavioral Scientist*, vol. 42, nr 1, s. 21–34.

Katarina Jacobsson

”Riktiga” mutor?

Kontraster mellan rättspraxis och folklig moral

”JAG HADE INGEN aning om att jag blev mutad!” utropade en kommunal tjänsteman enligt en kvällstidning för en tid sedan. Som läsare – med ett ironiskt leende på läpparna – trodde jag inte för en sekund på utsagan. Jag utgick från att aktörer inbegripna i brottslighet av sådant slag är medvetna om det. Efter några års studier av ämnet mutor och moral måste jag medge att uttalandet inte längre låter lika befängt. Vad som ska betraktas som mutor är nämligen långt ifrån självklart vare sig i moralisk eller juridisk mening.

Storskaliga mutskandaler som involverar mäktiga personer och stora summor blir ofta föremål för allmänhetens indignation. När det handlar om mutor av vardagligt slag är det ur moralisk synvinkel inte lika entydigt vad som ska betraktas som mutor (för exempel se Ericson 1998; Cars 2001). Folk som fördömer mutor och korruption i allmänhet, kan ge åtskilliga exempel på tillfällen då mutor kan uppfattas som acceptabla eller moraliskt försvarbara (Thelander 2002; Wästerfors 2004). Även i media har mutbrott delvis tolererats under vissa omständigheter (Reisman 1979).

Mutor kan också i ett strikt juridiskt perspektiv vara svåra att urskilja. Institutet mot mutor (IMM), med bland andra Svenskt Näringsliv som huvudman, ger till exempel ut broschyrer som på enkelt språk förklarar lagen för affärsmän i syfte att upplysa om riktlinjer för legitima gåvor. Detta är också ett vanligt tema i nyhetstidningar runt jultid. Rubriker som varnar: ”Julklappar till dina kunder? Det kan vara brottsligt!”

Mutbrott och bestickning är juridiska benämningar på gåvor eller favörer som bedöms vara otillbörliga. Gränserna är dock inte absoluta utan avgörs från fall till fall med hänsyn till gåvans eller favörens värde samt givarens och mottagarens relationer. Därför utgör en rättslig tvist ofta en definitionsstrid: är detta att betrakta som en muta eller är det rätt och slätt en gåva, provision, ”kick-back”, bjudning eller konferensresa?

I syfte att studera mutor och moral har jag bland annat utgått från åtta

rättsfall som i juridisk mening definierats som mutbrott och bestickning. I anslutning till respektive fall har jag intervjuat utredande polis och åklagare såväl som de som åtalats för mut- och bestickningsbrott.¹ De fjorton aktörer som anklagats och/eller dömts för bestickning eller mutbrott är emellertid sällan tillfreds med den juridiska beskrivningen av deras agerande. Flera samtyckte till intervju just därför att de fann det obegripligt att de blivit dömda. ”Jag förstår fortfarande inte vad jag är dömd för!” uppgav en intervjuad. Man menar att man är oskyldigt – eller åtminstone orättvist – dömd.

För personer som ska bemöta anklagelser om mutor blir en grundläggande premiss att kontrastera den egna handlingen mot det som de anser *verkliga* är att betrakta som mutor. Utgångspunkten har då varit moralisk snarare än juridisk. Genom deras förklaringar och resonemang framträder bilden av ”den riktiga mutan” så som den ter sig med stöd av folkliga och allmänt spridda föreställningar om mutor.

Möjligheten att ”förklara sig” i syfte att påverka hur vi uppfattas av andra, utgör ett grundläggande kommunikativt drag. En potentiellt klandervärd handling kan förklaras på många olika sätt: ”Det var inte illa menat” eller ”Jag hade inget val”. ”Det inträffade under stor provokation” eller ”Han är ju bara ett barn”. Sådana redogörelser syftar till att mildra andras ogillande inför en viss handling. Det sociologiska begreppet för företeelsen är ”*accounts*” (Scott och Lyman 1968) vilket på svenska har översatts till förklarande redovisningar (Adelswärd 1997). I det följande används termerna förklaring, redovisning och redogörelse omväxlande.

Studier av hur människor förklarar sig är samtidigt studier av kulturellt etablerade antaganden kring vilket handlande och uppförande som anses vara rätt och riktigt (Buttny 1993). Det är med stöd av sådana antaganden som de intervjuade bemöter anklagelser om mut- och bestickningsbrott. Vad kännetecknar då ”riktiga” mutor och på vilket sätt kan denna vardagskunskap användas för att framställa den egna handlingen som legitim?

”Mutor är hemliga”

En grundläggande föreställning om mutor är att de är hemliga eller åtminstone diskreta. En muta förväntas överräckas i skymundan eller ”under bordet”. Öppna transaktioner kan därför undgå att betecknas som korrupta av den anledningen att de är just öppna. I ett av de studerade rättsfallen var de inblandade aktörerna medvetna om att en viss ”provision” var tvivelaktig. ”Provisionen” fakturerades och bokfördes emellertid i vanlig ordning – det

vill säga öppet – varför man ansåg att det omöjliga kunde handla om en muta. En annan intervjuperson som dömts för bestickning skickade en gåva till en statlig tjänsteman med ett följebrev undertecknat på företagets brevpapper. Det som juridiskt kom att definieras som en muta var i hans ögon en gåva för att uttrycka tacksamhet. Frånvaron av hemlighetsmakeri åberopas som bevis på hans ärliga avsikter:

Jag sa till polisen som förhörde mig, att *om* jag hade haft en tanke på bestickning, *om* jag hade velat så att säga få ikull någon [vid den här myndigheten] då hade jag inte gjort så här, då hade jag gett henne femtiotusen under bordet.

Åklagaren däremot använde det öppna brevet som det avgörande beviset för att bestickning ägt rum: ”det stod ju där, svart på vitt!” Värdet på gåvan till tjänstemannen var avsevärt mindre än de femtio tusen som intervjupersonen låter illustrera en ”riktig” muta. En annan föreställning om mutor är nämligen att de ska betinga höga värden.

”Mutor är av högt värde”

Mutor förväntas bestå av något värdefullt vilket gör att gåvor av ringa värde svårligen sorteras in under begreppet muta. Några av de rättsfall som jag studerat involverar gåvor eller favörer till värden av någon tusenlapp eller mindre. Det kan handla om en betald färjetur, middag eller presentkort. Inte bara den dömde framhåller ett löjets skimmer över sådana ärenden. Även i forskningssammanhang har en och annan fnysning yttrats när jag redogjort för liknande rättsfall. Som vore man besviken över värdets futtighet. Eller kanske är man kritisk till att jag som forskare i ämnet inte begripit vad mutor och korruption *verkligen* är. Raskt avfärdas de ”blygsamma” fallen som något annat än riktig korruption.

Om utgångspunkten är att mutbrott ska vara storskaliga, globala och präglade av cynisk systematik och girighet, framstår onekligen en färjetur som tämligen harmlös. Icke desto mindre tycks det vara betydligt vanligare att fall som i våra domstolar rubriceras som mutbrott och bestickning, inbegriper just inte alltför dyra presenter, ”bjudresor”, mat och dryck (Ericson 1998; Cars 2001). I lagtexten finns nämligen ingen fixerad värdegräns för vad som ska benämnas som otillbörlig gåva eller muta.

Likaväl som mutor av ringa värde kan avfärdas med en fnysning kan de också framställas som ett tecken på mer omfattande korruption. En åklagare som jag intervjuat betraktade mutbrottet som ett av de viktigaste brotten att bekämpa, men suckade lite uppgivet över att ärenden som går till rättslig

prövning ”mest är skitsaker”. Ett sådant resonemang underförstår att det förekommer mutbrott av annan dignitet än de ärenden som åklagaren får på sitt bord.

Liknande resonemang fann Wästerfors (2004) bland svenska affärsmän verksamma i Polen och Tjeckien. Berättelser om hur man med några sedlar lyckats köpa sig ur en polis- eller tullkontroll, kan anföras som ”bevis” på en mer genomgripande korruption i det aktuella landet. Föreställningar och rykten om mutor i stor skala kan återopas i syfte att tona ned betydelsen av egna betalningar eller gåvor.

”Mutor genererar favörer”

Mutor anses också generera urskiljbara favörer. I det idealtypiska mutfallet är mutan villkorad. Man ska lätt kunna urskilja vad såväl mutan som favören består av. Sådana fall kan till exempel handla om att man åker fast i en hastighetskontroll – aktören mutar sig då ”ur” eller ”från” en besvärlig situation. Det kan också handla om säljarens möte med en inköpare eller klientens möte med en myndighetsperson. I sådana fall mutar jag mig ”in” eller ”till” något eftersträvt: en order, ett avtal, tillstånd, intyg eller liknande.

När fördelen inte enkelt går att urskilja blir det svårare att tala om mutor. Kanske handlar det blott om ”goda kundrelationer”? Frånvaron av omedelbara, tydliga och konkreta favörer leder oss bort från människors vardagliga uppfattningar om mutor. I lagens mening är det emellertid ointressant huruvida mutan så att säga nått sitt syfte. Åklagaren behöver varken bevisa givarens avsikter eller om mottagaren verkligen påverkats på obehörigt sätt. Ett påvisat *samband* mellan mutan och mottagarens tjänsteutövning är tillräckligt för straffbarhet (Cars 2001: 43).

”Mutor ingår i en bestämd handlingssekvens”

En annan folklig föreställning om mutor är att de ingår i en bestämd handlingssekvens: *först* gåva, sedan gentjänst. Enligt denna föreställning kan en omvänd sekvens, dvs. gåvor som ges *efter* att en tjänst utförts, knappast betraktas som mutor. Sådana gåvor kan istället återopas som uttryck för tacksamhet snarare än korruption vilket vi såg i ett av de ovanstående exemplen. Gåvan rättfärdigas då med att den överlämnas först efter avslutat uppdrag och att den därför inte kan utöva påverkan. Enligt juridiska bedömningar kan en sådan gåva dock rubriceras som muta. Så skedde till exempel

när en trädgårdsmästare som nyligen avslutat sin kommunala anställning tog emot en check på 1 500 kronor som gåva från en av kommunens leverantörer. Trädgårdsmästaren dömdes för mutbrott (Cars 2001: 41).

”Mutor förekommer i vissa kulturer”

Beskrivningar av mutor som avhängiga kulturella faktorer kan tjäna två syften. Dels att man förpassar mutor till platser och organisationer långt borta. Dels kan mutor beskrivas som att de ingår i ens egen lokala kultur – liksom en ”tvingande” sedvänja – vilket kan urskulda handlingar av sådant slag. Den första varianten utgår från att mutor tenderar att finnas *någon annanstans* och inte i vår omedelbara närhet. Det är mer sannolikt att gåvor och gentjänster som förekommer *på annat ställe* – eller i ”en annan kultur” – definieras som korrupta än gåvor och gentjänster i ens närhet. På distans kan ett agerande beskrivas som korrupt och hänföras till förklaringskategorin ”kultur”. Som regel avser vi då andras kultur, inte den egna. Betalningar, provisioner, gåvor och andra favörer kallas helt enkelt inte för mutor när de förekommer i den egna sfären.

Den andra varianten av kulturförklaring – hänförd till såväl nationer som branscher eller organisationer – kan användas i rättfärdigande syfte när mutor trots allt förekommer i aktörens närhet. Som till exempel när man på ett eller annat sätt är delaktig i en ”kultur” präglad av tvivelaktiga transaktioner. De handlingar som rättsväsendet valt att definiera som bestickning och mutbrott, kan beskrivas som något ”alla gör” i syfte att underminera den klandervärda stämpeln. ”Så här går det till i byggbranschen, restaurangbranschen eller läkemedelsbranschen, *det är en del av kulturen.*” En affärsman som dömdes för såväl mutbrott som bestickning, åberopade principen att vanligt beteende inom en grupp knappast kan betraktas som kriminellt. Han menade att alla affärsmän med liknande positioner som han själv skulle komma att åtalas om de bara lades ”under luppen” för granskning.

”Mutor ges och tas av ohederliga personer”

Mutor förknippas med ohederliga metoder som en ärlig och rättrådig person knappast skulle ägna sig åt. Den amerikanske domaren och historikern John T. Noonan (1984) uppmärksammar föreställningen om den ”fulländat” korrupta människan, dvs. att endast en i *alla* avseenden korrupt person tar eller ger mutor. En sådan föreställning hindrar oss att ens se möjligheten att mutor kan förekomma i sammanhang som involverar personer vi uppfattar

vara hederliga. Dessa ”korruptionens paradoxer” tydliggörs genom Noonans exempel om hur Abraham Lincoln med köpta röster lyckades få igenom lagförslaget om slaveriets upphörande (diskuteras i Wästerfors 2003).

Intervjupersonerna i min studie gör inga anspråk på att ha utträttat stordåd i klass med Lincoln, men de ägnar hederlighetstemat stor uppmärksamhet. De tenderar att presentera sig själva som *särskilt* ärliga och hederliga. En affärsman som dömts för bestickning använder olika former av ordet *ärlig* inte mindre än nitton gånger under intervjuens gång när han beskriver sig själv. Resonemanget omfattar även motpolen *oärlig* vilket nämns elva gånger. Ett sätt att bestyrka ett till synes subjektivt omdöme är att låta andra vittna om ens hederlighet. Med hjälp av så kallad *active voicing* (Potter 1996) – att återge andras omdömen i citerad form – strävar intervjupersonerna efter att öka sin trovärdighet. En intervjuperson säger:

... frugan har ju tyckt det varit jätteotrevligt. Hon tycker det är så orättvist. Hon säger det ”du har varit ärlig hela ditt liv och du ska bli indragen i sånt här”.

En annan åberopar kollegor som sägs ha uttryckt sin bestörtning över ”att *du* av alla människor skulle råka ut för det här”. Det finns onekligen en diskrepans mellan att intervjupersonen beskriver sig själv som *särskilt* hederlig och det faktum att jag intervjuar honom just därför att han blivit dömd i rätten. Ett sätt att överbygga motsättningen är att framställa sig som ett offer för systemet. Att ”råka ut för” eller ”bli indragen i” något, antyder avsaknad av skuld. Blott genom en olycklig slump har man fallit offer för rättens godtyckliga hantering.

Lagbokens mutor

I Brottsbalken 20 kap. 2 § finns följande bestämmelse beträffande vem som ska dömas för mutbrott.

Arbetstagare som, för sig själv eller för annan, tar emot, låter åt sig utlova eller begär muta eller annan otillbörlig belöning för sin tjänsteutövning, döms för mutbrott till böter eller fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla, om arbetstagaren begått gärningen innan han erhöll anställningen eller efter det han slutat densamma. Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

I jämförelse med intervjupersonernas elaborerade resonemang kring ”riktiga” mutor förefaller lagtexten tämligen ospecificerad. Vad som till exempel *är* en ”muta eller annan otillbörlig belöning” klargörs inte, vilket också har påpe-

kats av ordföranden för Institutet Mot Mutor, advokat Claes Beyer.² Rättspraxis visar dock att de folkliga tolkningar av mutor som åberopas av intervjupersonerna i denna undersökning i viss utsträckning även tillämpas i rätten när man söker fastställa ”otillbörlighet”. Till exempel beaktas mutans värde, tidpunkten, graden av öppenhet etc. (Cars 2001). Den rättsliga tillämpningen av Brottsbalkens bestämning av mutbrott står sålunda – som sig bör – inte i bjärt kontrast till folkliga föreställningar om mutor. Däremot är spännvidden stor. Och lagtexten oprecis. Sådana omständigheter tillåter kontrasterande beskrivningar mellan å ena sidan juridikens mutor enligt rättspraxis och å andra sidan ”folkmorealens” så kallade riktiga mutor.

Mot bakgrund av den spännvidd en generell lag medger, är det inte fullt så befängt med den kommunala tjänstemannens uttalande: ”Jag hade ingen aning om att jag blev mutad!”

Noter

- 1 Jag har också när så varit möjligt, gjort intervjuer med den part eller person som kan sägas ha initierat en rättslig prövning: den som avslöjat eller anmält en handling till rättsväsendet.
- 2 Föredrag vid justitiekottets utfrågning den 4 mars 2004.

Litteratur

- Adelswärd, Viveka. 1997. ”Berättelser från älgpassen. Om metoder för att analysera jaktberättelsers struktur, poäng och sensmoral”, i *Att studera berättelser*, Hydén, L.-C. och Hydén, M. (red.) Stockholm: Liber.
- Buttny, Richard. 1993. *Social Accountability in Communication*. London: Sage.
- Cars, Thorsten. 2001. *Mutbrott, bestickning och korruptiv marknadsföring*. Andra upplagan. Stockholm: Norstedts.
- Ericson, Sven Eric. 1998. ”Korruption är något helt annat”. *Apropå*, nr 4.
- Noonan, John, T. 1984. *Bribes*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Potter, Jonathan. 1996. *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: Sage.
- Reisman, W. Michael. 1979. *Folded Lies. Bribery, Crusades, and Reforms*. New York: The Free Press.
- Scott, M. B. and Lyman, S. M. 1968. ”Accounts”. *American Sociological Review*, 33, 46–61.
- Thelander, Joakim. 2002. *Aid Organizations, Bribes and Morality*. Unpublished conference paper. Department of Sociology, University of Lund.
- Wästerfors, David. 2003. Korruptionens paradoxer. *Populär Historia* nr 7, s. 68–69.
- Wästerfors, David. 2004. *Berättelser om mutor. Det korruptas betydelse bland svenska affärsmän i Öst- och Centraleuropa*. Eslöv: Symposion.

Susanne Lundin

Kroppen värd att satsa på¹

”VÅGADE PLACERARE SOM skrämdes bort av IT-raset kan inrikta sig på nästa bransch: bioteknikföretagen.”² Med dessa ord startade den svenska dagstidningen *Svenska Dagbladet* under sommaren 2001 en artikelserie om bioteknik och forskningen om den mänskliga kroppen. Med rubriker som ”Från topp till tå”, ”Skapelsens krona är guld värd” eller ”Kroppen värd att satsa på” närmade sig näringslivsredaktionen samspelet mellan den mänskliga kroppen och svenska bioteknikföretags kursutveckling.

Under senare år har antalet börsnoterade bioteknikföretag ökat avsevärt (Sandström m.fl. 2001). Biologiska material har blivit värdefulla råvaror som kan förädlas till såväl medicinska som kommersiella produkter. Den här utvecklingen följs inte bara av näringslivet, men även av dags- och kvällspresen där människors kroppar beskrivs som guldgruvor och handelsvaror. Här finns artiklar om embryon som säljs på nätet liksom beskrivningar av hur stamceller och gener blir föremål för ekonomiska transaktioner. Sambanden mellan kropp, medicin och ekonomi bör på ett mer grundläggande plan sökas inom modern bioinformatik.³ Ett av det mer kända exempel är det år 2000 avslutade Human Genom Project (Hugo) som syftade till en kartläggning av den mänskliga arvsmassan. Genetisk information av det här slaget innebär att nya läkemedel kan tas fram, men också en patentering och kommersialisering av mänskligt biologiskt material. Här banas sålunda väg för såväl medicinska framgångar som ekonomiska vinster.

Frågan huruvida gener ska reduceras till kommersialiserbara forskningsobjekt eller bör definieras som individbärande kroppsdelar är komplex.⁴ De offentliga debatterna har främst tagit fasta på politiska och etiska problem. Diskussionerna låter sig emellertid inte begränsas till normativa och moraliska resonemang (Hoyer 2001). I lika hög grad är det angeläget att syna såväl kulturella premisser som samhällliga konsekvenser, dvs. de processer som förenar ny bioteknik, individ och samhälle. Mitt intresse riktas därför mot de samband som finns mellan människors drömmar om en frisk kropp och bioteknikens affärsmässiga utveckling.⁵ Dessa drömmar om kroppen vill jag belysa utifrån tre övergripande perspektiv. I ”Normalitet genom bioteknik”

diskuterar jag för det första att kroppen idag ofta beskrivs i biologiskt determinerande termer – vi *är* våra gener. I ”Man måste våga för att vinna” pekar jag för det andra på att det finns en medvetenhet om genteknikens möjligheter till förändring – vi kan *ändra* vårt genetiska jag genom t.ex. avlägsnandet av oönskade sjukdomsanlag. I ”Etisk trovärdighet och catwalk ethic” visar jag för det tredje att detta samspel mellan genteknikens determinism och biomedicinens potential ställer en rad *krav* på läkemedelsbranschen. Avslutningsvis, i ”Etik som kulturell process” resonerar jag om en kulturanalytisk förståelse av bioteknik och bioetik.

Normalitet genom bioteknik

Under de senaste åren har jag som kulturforskare rört mig mellan en rad olika biomedicinska områden. Det handlar om sjukhus, forskningslaboratorier och bioteknikföretag. Jag har också närmat mig patienter som varit involverade i allt från konstgjord befruktning till transplantationer av organ, celler och gener från såväl människa som djur. För de flesta innebär sjukdomar en kris som bryter ner kroppen och förändrar människans självförståelse. Många upplever att deras sjukdom eller handikapp gör dem annorlunda, onormala.

En neurologiskt sjuk man, vars kropp kastas mellan okontrollerbara muskelryckningar och total orörlighet, uttrycker det så här:

Jag har Parkinsons och när jag är i en period av överörlighet så tror folk ofta att jag är full eller drogad. För ett tag sedan bad jag en man på gatan om hjälp, men han trodde jag var full och vägrade. ”Som man bäddar får man ligga”, sa han. Min enda önskan är att bli frisk, att bli normal igen.⁶

Det kunde ligga nära till hands att se denna känsla av annorlundahet som enbart något subjektivt och individrelaterat. I själva verket skapas ett sådant utanförskap i ett samspel med samhället – med de normer och värderingar som är knutna till bl.a. hälsa, kropp och identitet.

Vid granskning av några av de mer grundläggande värdemönster som präglar dagens samhälle, blir det tydligt att vi lever i en kultur där biologin och genetiken tillmätts ett stort förklaringsvärde. Det finns en rad idéer som har kommit att knytas till biologin och till kunskapen om biologin. I det sammanhanget har Hugo-projektet, med dess upptagenhet av att dokumentera genetisk likhet snarare än genetiska skillnader, spelat en viktig roll (jfr Lock 1999). Att finna en enhetlig grundform mot vilket det genetiskt avvikande blir synligt, som t.ex. sjukdomsanlag, är nödvändigt inom den medi-

cinska forskningen och läkemedelsutvecklingen. Parallellt med sådana genetiska kategoriseringar sker emellertid snarlika kulturella klassificeringar där likhet framstår som representativt och normalt, medan olikhet blir främmande och i det närmaste onormalt. Mot en sådan bakgrund är det inte förvånande att människor med ärftliga sjukdomar eller handikapp kan känna sig onormala.

Utmärkande för modern tid är viljan att ge handikappade ett s.k. värdigt och normalt liv. Samtidigt utgår denna strävan från föreställningen att ett normalt liv är ett friskt liv, medan ett sjukdomskantat liv i det närmaste blir synonymt med avvikelse. Här är sålunda två tanke-system på kollisionskurs vilket innebär att idén om människors lika värde krockar med tanken att det annorlunda bör avskiljas. Det är ur en sådan paradox som oviljan att acceptera handikapp och sjukdom växer fram. Obehaget inför att vara utlämnad åt den egna kroppens förfall samspelar därutöver med ett generellt förhållningssätt i dagens samhälle. Som många moderna diskussioner har belyst är ansvarstagandet för den egna kroppen något centralt idag (Melucci 1996, Frykman 1994). Inflätat i dessa tankefigurer finns föreställningar som utgår från senare års biovetenskapliga erfarenheter. När människor upplever att tekniken förmår lösa upp kroppens biologiska ramverk – t.ex. då artgränser överskrids som när diabetiker får insulinproducerande grisceller injicerade – sker även en upplösning av kulturella gränser. Gamla sanningar om naturens orubblighet ersätts med insikten om dess föränderlighet. I sådana situationer framstår kroppen som en flexibel genetisk enhet som kan transformeras med teknikens hjälp. Ja, som rent av bör korrigeras genom bruket av medicinska hjälpmedel som t.ex. genetisk screening för undersökning av ärftliga defekter (Martin 1994, Lundin 2000). Eller genom att sortera bort sådana defekter och egenskaper redan på cellstadiet, i samband med konceptionen.

Kravet att ta ansvar för den egna kroppen, oviljan att godta en skröplig och ”onormal” kropp, är både ett personligt identitetsprojekt och ett kulturellt påbud. Mot denna bakgrund växer tanken fram att med bioteknologins hjälp erövra en perfekt kropp. Kanske är det så att inte bara ekonomiska marknadskrafter styr läkemedelsproduktionen utan även människors drömmar och fantasier.

”Man måste våga för att vinna”

När Lundaforskare år 1987 blev först i världen med att transplantera hjärnceller från aborterade foster till en Parkinsons-patient, förväntade de sig massiv kritik (Lundin 2001). Att låta abort bli en förutsättning för sjukvård

bedömdes som tveksamt. Efter den framgångsrika transplantationen började telefonerna ringa hos forskarteamet. Samtalen var av två slag: å ena sidan ringde journalister, å andra sidan desperata människor som sökte behandling för egen del eller för nära anhöriga.

De reaktioner som transplantationerna med fosterceller väckte illustrerar samspelet mellan övergripande forskningsresultat och individuella behov. Då nya kliniska experiment presenteras i media, beskrivs de ofta i termer av etablerade terapier med välfungerande läkemedel. Det här innebär att även om en behandling ännu är mycket avlägsen, föds hos många människor drömmar och förhoppningar – och det hos såväl patienter och forskare som biomedicinska investerare. Senare tids avancerade kloningsteknik är ett tydligt exempel. Bara kort tid efter den sensationella födelsen av det klonade fåret Dolly 1997, visade det sig att metoden reste flera medicinska frågetecken. Idag framhålls bl.a. att klonade individer inte självklart är livsdugliga, vilket har initierat en omfattande medicinsk och etisk debatt om teknikens risker. Trots detta är det många forskare som vill vidareutveckla tekniken och företag som vill framställa läkemedel. Men, här finns även en allt större skara lekmän som framhåller att kloning borde användas i medicinskt syfte, t.ex. barnlösa personer som på detta vis hoppas bli föräldrar.

I genetikens och bioteknikens fotspår växer det fram en rad förväntningar. Men det uppstår även krav på att samhället ska uppfylla dessa förväntningar. Mer än någonsin finns i dagens biologiskt och informationsteknologiskt orienterade samhälle bilden av tekniken som ett slags undergörare. Förvisso en riskfylld sådan som dock, om den brukas rätt, kan flytta berg. Tekniska injektioner kallar Max Black denna föreställning om att problem i forskningsprocessen alltid kan lösas genom att nya och bättre tekniska uppfinningar görs (Black 1980: 26–27). Den tekniska injektionen rymmer emellertid även en normativ kraft: ett dubbelt axiom om att vad som kan göras, det bör också göras (Bauman 1993, Lundin 1999). En aids sjuk man uttrycker denna syn på biotekniken på följande vis: ”Det är samhällets ansvar att utveckla nya läkemedel. Man måste våga för att vinna.” Och mamman till en cancersjuk flicka kräver genterapi åt sitt barn fastän flera dödsfall har förekommit i samband med sådana behandlingar: ”Jag skulle ge min själ i utbyte om detta bara kunde rädda min dotter! Dessutom har jag hört att bättre och säkrare metoder är på gång.”

På ett övergripande plan, som i den offentliga debatten och i etiska kommittéer, är bioteknisk forskning alltid omgärdad av restriktioner och reflektioner. Det var bl.a. därför som Parkinsons-forskarna i Lund räknade med kritik snarare än telefonsamtal från hjälpsökande. Reaktionerna på dessa

behandlingar med fosterceller åskådliggör dock att människor som är direkt berörda – patienter såväl som forskare och läkare – kan ha helt andra prioriteringar. Det innebär att folk kan fördöma olika biomedicinska tekniker i principiellt avseende, men välkomna metoden utifrån en subjektiv och pragmatisk nivå (Lundin 2000). Den Parkinsons-sjuka man som ovan talade om sin längtan efter att bli frisk och normal, ser så här på den omdiskuterade behandlingen med fosterceller:

Jag vet att folk kan tycka det är fel att använda aborterade foster. Självt är jag mest orolig för att de inte ska kunna få ihop tillräckligt många foster – det krävs ju en massa hjärnceller för att operationen ska lyckas.

Så långt patienters och lekmäns syn. En forskare i den grupp som utvecklat dessa celltransplantationer berättar att han under årens lopp fått ”en mycket mer ödmjuk syn på arbetet”. Att det ”visserligen i hög grad är mina egna idéer och hypoteser jag vill förverkliga”, men att en annan drivande faktor utgörs av patienterna, ”deras smärta och deras hopp om botemedel”.

Under mina år som etnolog på det medicinska fältet har jag långt ifrån alltid mött en sådan idealism och empati. Medicinsk forskning (liksom annan forskning) är i hög grad en fråga om vilka ekonomiska anslag som beviljas. Det vill säga vilka sjukdomar som samhället vill bemästra och vilka mediciner som bör produceras. Emily Martin talar om att människor idag ser på sina kroppar som komplexa system, enheter vilka i sin tur är inbäddade i kulturella och ekonomiska system (Martin 1994). Biomedicinsk forskning och läkemedelsproduktion utgör en del i ett sådant komplext system där individuella önskningar flätas samman med övergripande strukturer.

Etisk trovärdighet och catwalk ethic

Dagstidningen *Svenska Dagbladets* satsning på en serie om bioteknik och människokroppen inriktades mot det faktum att biovetenskaplig kunskap är ett kapital som kan ackumuleras och omsättas i hårdvaluta – företrädesvis amerikanska dollar och japanska yen. Detta är dock bara *en* bild av modern bioteknik. Den andra bilden är betydligt mer komplex och får konsekvenser långt utanför bioteknologins domäner.

Då biologiskt material blir föremål för tekniska och ekonomiska överväganden betraktas kroppen och människan med nya ögon. I den samhälleliga debatten förknippas biovetenskapen vanligen med en objektifierande människosyn som leder till en rad riskscenarier – det må vara existentiella faror eller konkreta medicinska biverkningar.⁷ Vad som inte minst har ifrågasatts

är att medicinsk akademisk forskning ofta integreras med affärsmässig läkemedelsutveckling.⁸ Företaget deCode Genetics inköp år 1999 av den isländska befolkningens genetiska data illustrerar problematiken med all tydlighet. Diskussionen om huruvida biologiska data från en hel nation kan säljas och köpas, men också patenteras och transformeras till en ny företagsprodukt, blev snabbt en internationell angelägenhet. En anledning därtill är att den biovetenskapliga utvecklingen är infogad i ett globalt forskningsbaserat och ekonomiskt nätverk (jfr Pålsson & Rabinow 2000: 166–171). Ett annat skäl är att det isländska fallet öppnade för en intern granskning av de egna nationernas bioteknik och hantering av genetiskt material. Så framkom t.ex. att det på svenska sjukhus, universitet och läkemedelsföretag fanns miljontals blod- och vävnadsprover samlade där äganderätten inte var reglerad.

Det är tydligt att biovetenskapen och biotekniken öppnar för det Zygmunt Bauman benämner som moraliska kriser (Bauman 1993). Det rör sig om samhällseliga fenomen som är svårhanterliga eftersom de utmanar gängse värderingar utan att erbjuda nya moraliska rättesnören. Situationer av det här slaget skapar såväl ambivalens som misstro och leder lätt till att specifika hotbilder uppstår. Sådana hotbilder kan vara problematiska för medicinska forskare, bl.a. eftersom allmänheten och även anslagsgivare blir tveksamma. Det krävs garantier som är svåra att ge. Alltmer har dessa krav på garantier kommit att omfatta en rad etiska skyldigheter. Mot denna bakgrund är det inte förvånande att medicinare, och framför allt läkemedelsföretag vars uppgift är att kommersialisera forskningsresultaten, söker strategier för att bli etiskt trovärdiga. Det handlar om att skapa en image där *risk* ersätts med *säkerhet*.

Ett talande exempel på hur sådan trovärdighet kan åstadkommas får jag vid mitt besök på ett relativt nygrundat bioteknikföretag i Öresundsregionen. Företaget arbetar med produktutveckling inom ett idag omdebatterat fält, nämligen stamcellsforskning med syfte att utveckla medicin för olika neurologiska sjukdomar. I läkemedelsföretagets produktpresentation kan jag under rubriken Market Evaluation and Competition läsa att ”there is a large potential market for applications of cell and gene therapy”, medan det under Business Strategy pekas på vikten av moraliska överväganden som ”respecting the academic integrity and independence of the responsible clinicians”.⁹ För detta företag, liksom för hela biotekbranschen, handlar det om att finna en balansgång mellan ekonomisk och etisk tillförlitlighet. I detta sammanhang har efterfrågan på etisk kompetens och rådgivning ökat. Under senare år har det uppstått en ny lukrativ marknad på vilken forskare och företagsledare erbjuds snabbkurser i etik. Dessa övningar rör sig om allt från helgsam-

mankomster på kurhotell till etiska föreläsningar på internationella konferenser. Det är frestande att benämna fenomenet som ett slags catwalk ethics, dvs. en träning i att låta företaget framstå som förtroendegivande. Jag är sedan ett antal år delaktig i ett nationellt medicinskt projekt vilket har givit mig inblick i forskarnas behov av trovärdighet. Mina kunskaper och forskningsresultat tas emot med intresse. Framför allt förväntas jag dock hantera projektets etiska frågor, dvs. dra upp normativa och moraliska riktlinjer för verksamheten snarare än ge kulturanalytiska insikter.

Biovetenskapen ingår i ett gigantiskt handelssystem där biologiska råvaror bara är en av många byggstenar och tillika ett system som kräver åtgärder. Lika betydelsefulla tycks andra kapitalformer vara som t.ex. etisk kompetens. Sålunda reduceras moraliska värderingar till ekonomiskt beräkningsbara storheter. Kroppen blir, som *Svenska Dagbladet* skriver, i högsta grad värd att satsa på: En satsning där människors mycket personliga drömmar om ett friskt och normalt liv, samspelar med bioteknikföretagens börsnoterade förhoppningar.

Etik som kulturell process

Biovetenskapen är fotad i samhällets ekonomiska och sociala struktur. Ur detta kan ett instrumentellt förhållningssätt till såväl bioteknik som bioetik växa fram. Mina erfarenheter från den medicinska arenan visar därutöver att många forskare inom universitet och företag tar teknikens risker på djupaste allvar. Längtan efter att vara etiskt korrekt, flätas samman med starka önskemål om att ta etiskt ansvar.

Vill vi förstå detta till synes motsägelsefulla samspel är det nödvändigt att betrakta etik utifrån åtminstone två nivåer. För det första är etik, eller snarare talet om etik, diskursivt (jfr Horst 2001). Etik blir ett redskap som används normativt för att människor ska kunna fatta beslut som gör gentekniken och dess hotbilder hanterliga. Ett exempel är argumenten för respektive mot forskning på embryon. Mina informanter inom biomedicinen och läkemedelsföretagen anser det etiskt acceptabelt att använda aborterade fosters hjärnceller för att producera läkemedel. Att låta abort vara en förutsättning för utvecklandet av mediciner upplevs förvisso som fel. Men, att *inte* bruka sig av redan aborterade embryon ”det vore verkligen oetiskt, att bara låta embryot kasseras utan att ta tillvara på de möjligheter som finns, möjligheter att rädda andra människors liv”. För det andra vill jag lyfta fram etik som vardagsförankrad och erfarenhetsbaserad reflexivitet. I samtal över kaffeborden likväl som i djupintervjuer möter jag tankar som rör etik ur

existentiella perspektiv, det vill säga överväganden framvuxna ur individens egen livssituation. Så förkastar den Parkinsons-sjuka man som jag ovan citerade bioteknik principiellt sett, men accepterar sådan biomedicinsk behandling som ger honom bättre livskvalitet. Ett annat exempel är hur en kvinnlig forskare, då hon blev gravid, fick ett nytt förhållningssätt till sitt arbete. Det som tidigare hade varit självklart, att skapa odödligt DNA av aborterade fosters hjärnceller, framstod inte som lika oproblematiskt längre.¹⁰

Debatterna om kommersialiseringen av biotekniken har, som jag inledningsvis pekar på, primärt kretsat kring politiska och övergripande etiska problem. Min granskning av bioteknikens verksamhetsfält visar att detta problemområde behöver nyanseras. Jag har därför argumenterat för en distinktion mellan etik som diskursivt/normativt begrepp och etik som levd erfarenhet. En diskursiv etiksyn ger redskap att resonera om hur samhället bör förhålla sig till fenomen som forskning och patent på mänskliga gener. Med ett erfarenhetsorienterat perspektiv, däremot, blir det möjligt att närma sig människors reflektioner på en konkret och vardaglig nivå. För att belysa biosamhällets komplexitet krävs dock mer än distinktionen mellan det normativa och det erfarenhetsbaserade. I lika hög grad är det nödvändigt att undersöka växelspelet mellan dessa två nivåer – den dialektik som skapar ett föränderligt och motsägelsefullt normsystem.¹¹ Därmed kan vi tala om etik som kulturell process.

Noter

1 Artikeln är en bearbetning av ”The Body Is Worth Investing In”, i *Gene Technology and Economy* (red. Lundin & Åkesson).

2 *SvD* 5 juli 2001.

3 Bioinformatik beskriver samverkan mellan molekylärbiologi och datorbaserad informationsbehandling. En viktig förutsättning inom modern molekylärbiologisk forskning är utvecklingen av omfattande datorprogram för lagring och analys av genetiskt material.

4 Frågan om huruvida gener kan patenteras och kommersialiseras är ett ärende för patentlagstiftningen. Enligt svensk lagstiftning, som i väsentliga delar överensstämmer med situationen i andra länder, får uppfinningar patenteras, men inte upptäckter. Det är sålunda omöjligt att få patent på identifikationen av en gen. Däremot kan patentlagen omfatta den metod som gör det möjligt att synliggöra genen för att sedan arbeta vidare med den (jfr Lidgard 2002).

5 Artikeln bygger på forskningsarbete inom projekten det HSFR-finansierade projektet *Biovetenskap, kunskap och kultur* (Lundin & Åkesson) och det nordiska projektet *Bodily Commodities: Moral Concerns About Biotechnology and Market Exchange in Europe* (Pålsson et al.).

6 Samtliga citat utan källhänvisning är hämtade från mina fältarbeten.

7 Jfr Åkesson 2002.

8 Projektet *Biovetenskap, kunskap och kultur* initierade 2001 en Sifo-undersökning rörande människors syn på tekniker som transplantationer, genterapi etc. Frågan ställdes om var den

- biomedicinska forskningen skulle äga rum, inom bioteknikföretag (på affärsmässiga villkor) eller på universitet och sjukhus (i en icke-kommersiell miljö). En klar majoritet ansåg att sådan forskning bör ske inom akademien (Sifo 2001: 3815560), se även Lundin & Idvall 2003.
- 9 Företaget är en av de empiriska arenor jag har valt inom ramen för projektet *Bioscience, Knowledge, and Culture* (Lundin & Åkesson). I enlighet med sekretessöverenskommelse namnges inte företaget i detta skede av fältarbetet. Citaten är hämtade ur företagets *Company Profile* 2001: 12–13.
- 10 Sherry Turkle talar om att datorn kan bli en ”metafysisk maskin” som får människor att reflektera över djupa filosofiska problem (Turkle 1984). På ett snarlikt vis skulle jag vilja benämna genetik och biovetenskap som en ”metafysisk storhet” som får människor att reflektera över existentiella frågor.
- 11 Pålsson och Rabinow (2000) diskuterar etik och kultur i termer av moraliskt landskap.

Litteratur

- Bauman, Zygmund. 1993. *Postmodern Ethics*. Oxford: Blackwell.
- Black, Max, 1980. ”Nothing New”, i Kranzberg, Melvin (red.), *Ethics in an Age of Pervasive Technology*. Boulder, Col.: Westview Press.
- Frykman, Jonas. 1994. ”Kroppens förvandlingar. Hälsa, medicin och kulturell förändring i 1900-talets samhälle”, i *Kulturella Perspektiv* 2: 94.
- Horst, Maja. 2001. ”Social and cultural implications of gene technology. Ethics as a regulatory discourse.” Paper given at the Medicon Valley Bioconference, Copenhagen, 19 September 2001.
- Hoyer, Klaus. 2001. ”Gen-etik og samtykke. Om en ’etisk model’ for genetisk forskning i Västerbotten”, i *Kulturella Perspektiv* 2: 2001.
- Lidgard, Hans Henrik. 2002. ”Are European Patents an Obstacle to Swedish Cancer Research?”, i Lundin & Åkesson (red.) *Gene Technology and Economy*. Nordic Academic Press, Lund.
- Lock, Margaret. 1999. ”Genetic Diversity and the Politics of Difference”, i *Chicago Kent Law Review*, vol. 75, no 1: 83–111.
- Lundin, Susanne. 1999. ”The Boundless Body: Cultural Perspectives on Xenotransplantation”, i *Ethnos* 64: 1.
- Lundin, Susanne. 2000. ”The Threatened Sperm: Parenthood in The Age of Biomedicine”, i Linda Stone, L. *New Directions in Anthropological Kinship*, Rowman and Littlefield.
- Lundin, Susanne. 2001. ”Understanding Cultural Perspectives on Clinical Xenotransplantation”, i *Graft*, vol. 4 issue 2.
- Lundin, Susanne & Åkesson, Lynn. 2000. *Bioscience, Knowledge, and Culture* (Report, research project, Council for Research in the Humanities and Social Sciences).
- Lundin, Susanne & Åkesson, Lynn. 2002. *Gene Technology and Economy*. Nordic Academic Press, Lund.
- Lundin, Susanne & Idvall, Markus. 2003. ”Attitudes of Swedes to Transplants and Transplantation Research”, i *Journal of Medical Ethics*, vol. 29 no 3.
- Martin, Emily. 1994. *Flexible Bodies. The Role of Immunity in American Culture from the Days of Polio to the Age of AIDS*. Boston: Beacon Press.
- Melucci, Alberto. 1996. *The Playing Self. Person and Meaning in the Planetary Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pålsson, Gísli & Rabinow, Paul. 2000. ”The Icelandic genom debate”, i *Trends in Biotechnology*, 19(5).

KROPPEN VÄRD ATT SATSA PÅ

- Sandström, Anna, Backlund, Anna, Häggblad, Helena et al. 2001. *The Swedish biotechnology innovation system*. Stockholm: Vinnova.
- Sifo, 2001: 3815560. *Allmänhetens inställning till transplantationer av organ och celler*. Stockholm: Sifo Research & Consulting AB.
- Turkle, Sherry, 1984. *The Second Self. Computers and Human Spirits*. London: Granada.
- Åkesson, Lynn, 2000. "Teknikens praktik." *Daedalus 2001, Tekniska museets årsbok*.

Katarina Lundin Åkesson

Satsförkortningar i svenskan

Ett försök till en gemensam beskrivning

DET FINNS TVÅ sorters fullständiga satser i svenskan, nämligen **huvudsatser** och **bisatser**. Dessa visas i exempel (1). Bisatsen i exempel (1b) är kursiverad.

- (1a) Kalle kastade bollen.
(1b) *När Kalle kastade bollen* gick rutan sönder.

För att en sats ska kallas fullständig måste två krav vara uppfyllda. För det första ska satsen innehålla ett så kallat finit verb: *kastade* och *gick* i (1) ovan. Ett finit verb ska kunna stå för sig självt och ensamt kunna utgöra predikatet i en sats; jfr formen *kastade* med till exempel formerna (*att*) *kasta* och *kastat*, som inte klarar sig på egen hand utan behöver ett hjälpverb som *skal/vill* respektive *har/hade/bli*. För det andra måste satsen innehålla ett subjekt som hör samman med predikatet: *Kalle* i exemplet ovan. Detta subjekt måste stå i grundform, en form som i grammatiska termer kallas nominativ. Om något står i nominativ eller inte ser man tydligast om man arbetar med pronomen: *han* är grundformen nominativ medan objektsformen *honom* inte är nominativ. I exemplet i (1) skulle *Kalle* bytas mot *han* och inte *honom*, och formen är alltså nominativ.

Satsförkortningar uppfyller inte något av dessa två krav och borde alltså varken kunna beskrivas eller analyseras på samma sätt som fullständiga satser. Två typer av svenska satsförkortningar visas i exempel (2), nämligen en så kallad objekt med infinitiv-konstruktion i (2a) och en *med*-fras i (2b). Satsförkortningarna är satta inom hakparenteser.

- (2a) Lisa såg [Kalle kasta bollen].
(2b) [Med gräsmattan klippt] kunde Kalle fortsätta läsa tidningen.

Ingen av dessa konstruktioner innehåller något finit predikat: *kasta* i (2a) är infinitiv och *klippt* i (2b) är en form som kallas perfekt particip. Inte heller

innehåller konstruktionerna något subjekt i nominativ, eftersom *Kalle* i (2a) och *gräsmattan* i (2b) båda skulle bytas ut mot *honom*, dvs. objektform, och inte grundformen *han*: *Lisa såg honom* etc.

Med utgångspunkt i exemplen (2a)–(2b) kan man alltså konstatera att skillnaden mellan satsförkortningar och fullständiga satser är så grundläggande att de inte borde kunna analyseras och beskrivas på samma sätt när det gäller syntax. Å andra sidan är eller åtminstone kan satsförkortningarna vara likvärdiga med fullständiga satser när det gäller innehåll; man kan alltså uttrycka samma betydelse med en satsförkortning som med en fullständig sats. Vidare är de olika typerna av satsförkortningar i mångt och mycket lika varandra när det gäller utseende, uppförande, form och funktion, och därför har jag valt att försöka hitta en gemensam modell för hur de ska analyseras och beskrivas, trots de grammatiska olikheterna. Att satsförkortningar som de i exempel (2) ovan och varianterna i (3) nedan kan beskrivas på samma sätt, dvs. att den grundläggande syntaktiska strukturen är densamma, är en grundläggande tanke i min forskning. Detta har inte tidigare föreslagits och än mindre undersökts. I exempel (3) liksom i exempel (2) är satsförkortningarna satta inom hakparenteser. I (3a) illustreras en objektiv predikativkonstruktion, i (3b)–(3c) absoluta konstruktioner och i (3d) en participkonstruktion. Alla dessa konstruktioner utgör exempel på satsförkortningar i svenskan.

- (3a) Vi gjorde [Kalle glad] (objektiv predikativkonstruktion).
- (3b) [Momsen inräknad] kostar boken 200 kronor (absolut konstruktion).
- (3c) [Inräknat moms] kostar boken 200 kronor (absolut konstruktion).
- (3d) [Lämnad ensam på stranden] ville Kalle inte bada mer (participkonstruktion).

Alla satsförkortningar är på ett eller annat sätt beroende av en annan sats som satsförkortningen ingår som ett led i. Denna överordnade sats kallas matrissats. Förhållandet mellan matrissatsen och satsförkortningen är av lite olika slag, beroende på vilken typ av satsförkortning man har att göra med. Den objektiva predikativen i (3a) är ett nödvändigt komplement för att satsen ska fungera, jfr (4a), medan de mer fristående satsförkortningarna i (3b)–(3d) inte är nödvändiga för matrissatsen utan klarar sig lika bra även utan satsförkortningen, se (4b)–(4c). Markeringen ^{**} i (4a) visar att satsen är ogrammatisk i något avseende.

- (4a) ^{**}Vi gjorde (jfr Vi gjorde [Kalle glad] i (3a)).

- (4b) Boken kostar 200 kronor.
 (4c) Kalle ville inte bada mer.

Alldeles oavsett förhållandet mellan satsförkortning och matrissats är ett ytterligare kännetecken för satsförkortningar att det inte finns något bindeord utsatt – ord som *när*, *eftersom*, *då*, se exempel (1b) – som beskriver förhållandet mellan satsförkortningen och matrissatsen. Detta bindeord kallas subjunktion och är det normala när man har en bisats och en matrissats.

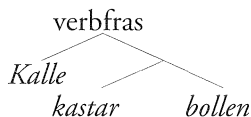
När man arbetar med olika språkliga konstruktioner – liksom vid all typ av vetenskaplig forskning – är det viktigt att man har en bra teoretisk arbetsram. I mitt arbete med satsförkortningarna har jag valt **det minimalistiska programmet**. Det minimalistiska programmet är den senaste utvecklingen av det som kallas generativ grammatik, en teori som började utvecklas av Noam Chomsky mot slutet av 1950-talet. Detta är en mycket teoretisk verktygslåda som gör det möjligt att beskriva likheter och skillnader mellan olika typer av satser och konstruktioner liksom mellan olika språk, och teorin skiljer sig en hel del från mer traditionella, grammatiska beskrivningar.

Det minimalistiska programmet antar att möjligheten att lära sig ett språk är en medfödd egenskap hos människan. Denna medfödda egenskap är den mentala förutsättningen för att man ska kunna bygga upp ett eget språk med hjälp av det språk man exponeras för under de tre till fyra första åren av livet. Målet för det minimalistiska programmet är alltså att beskriva och förklara denna medfödda egenskap, liksom man vill förklara olika språks grammatik. Enligt Chomsky är varje språk en specifikation av denna medfödda egenskap där vissa parametrar är markerade – viktigare än andra – och därmed påverkar språkets syntaktiska struktur. Ett exempel är att svenskan har sitt finita verb i den andra positionen i en mening (V₂) medan det finita verbet står sist i tyska bisatser; olika parametrar är alltså markerade i dessa två språk.

Hur ett specifikt språk ser ut bestäms också – förutom via parametrarna – av generella egenskaper hos de system som är viktiga delar när man bildar ett yttrande, nämligen å ena sidan det man hör eller ser och å andra sidan hur man tolkar detta. När det gäller tolkningen rör det sig alltså om grammatikens förhållande till hur vi uppfattar något och hur detta får innehåll mot bakgrund av kunskap vi sedan tidigare har inom oss. Inom minimalismen kallar vi dessa två gränssnitt för fonetisk form (PF) och logisk form (LF). Båda formerna är beroende av vad som finns i ens lexikon, som något förenklat kan beskrivas som det ordförråd man besitter. Från lexikon hämtas det material som man har tänkt ska ingå i den mening man vill producera och placeras i ett lager – man kan föreställa sig att man har en påse med oli-

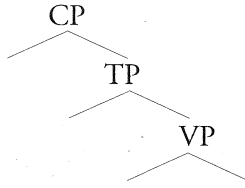
ka ord som ska ingå i en mening och som därför fogas samman till större enheter varefter satsen byggs ut. Resultatet av sammanfogningen behöver tolkas, precis som alla andra situationer i vardagen måste tolkas, och det är alltså detta som sker i LF. När påsen sedan är tom ska meningen vara färdig och tvärtom; i annat fall havererar meningsbildandet och man får en ogrammatisk sats som resultat (som i exempel (4a) ovan).

För att illustrera vad som händer när orden i påsen fogas samman och olika meningar byggs upp använder man inom minimalismen **trädstrukturer**. Detta gör man oavsett om de meningar man arbetar med är grammatiska eller ogrammatiska. Trädstrukturerna består av olika typer av sammanfogningar – den minimalistiska termen är fraser – som får olika namn beroende på vilket ord man väljer att utgå från. Det är vanligt att man utgår från ett verb. När man fogar samman ett verb, exempelvis *kasta*, med ett ord som representerar den som kastar får man en verbfras. Denna verbfras kan sedan byggas ut ännu mer, nämligen exempelvis med ett ord som representerar vad som kastas, exempelvis en boll. En sådan utbyggd fras illustreras i figur 1. Orden i meningen hamnar på olika nivåer som representerar när och hur de fogats samman med 'basordet', och ordföljden kommer att bli den grammatiskt korrekta för det aktuella språket (under förutsättning att man har en grammatiskt korrekt sats).

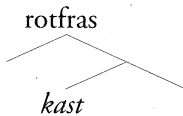
FIGUR 1. En utbyggd verbfras

Alla fullständiga satser – alltså inte satsförkortningarna – måste innehålla tre olika saker: (1) något som förankrar yttrandet/meningen i verkligheten, exempelvis med ord som *igår*, *genast*, *kanske*; (2) information om när i tiden innehållet i satsen utspelar sig, dvs. i nutid för *kastar* men dåtid för *kastade*; (3) någon form av betydelse/innehåll, exempelvis att någon kastar en boll (som i verbfrasen i figur 1). Dessa fakta uttrycks med hjälp av tre olika typer av fraser, och dessa måste alltså finnas med i en fullständig sats. Fraserna kallas inom minimalismen för CP (complementizer phrase), TP (tense phrase) respektive VP (verb phrase). Detta visas i figur 2. Observera att ord som har med det påtagliga innehållet att göra står längst ner i VP; man börjar alltså själva meningsbyggnaden längst ner i en struktur och arbetar sig uppåt.

FIGUR 2. De obligatoriska fraserna i en fullständig sats/mening.

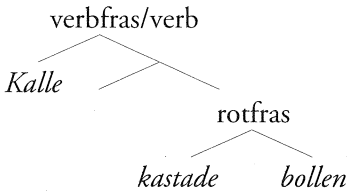
Eftersom modellen i figur 2 endast gäller för fullständiga satser och inte för satsförkortningar krävs alltså en annorlunda modell om man ska kunna beskriva de senare. Jag hävdar att satsförkortningarna inte innehåller någon egen tid eftersom där inte finns några finita, självständiga verb. Om man ser på figur 2 ovan skulle detta alltså innebära att det inte finns någon TP, tidsfras. Vidare är satsförkortningarna beroende av en fullständig sats/matris-sats, och därför påstår jag att de inte heller är förankrade i tid och rum per se utan måste få hjälp av matrissatsen med detta. Som en följd av detta antar jag alltså att de inte innehåller någon CP. Därför måste man backa tillbaka ett steg för att komma åt min beskrivning av satsförkortningarna; man måste tillbaka till VP, alltså den fras där själva innehållet finns, exempelvis *kasta bollen*. Om man ska vara noggrann finns det nämligen inte något verb *kasta* i vårt lexikon, utan på samma sätt som man arbetar med olika byggstenar för att bilda olika ordklasser inom den traditionella grammatiken, arbetar man inom minimalismen med rötter. För att bli mer konkret: en byggsten kan vara roten *kast* som kan bli ett verb *kasta* eller ett substantiv *kast* eller *kastare*. Istället för VP får man då säga att man har en rotfras, se figur 3.

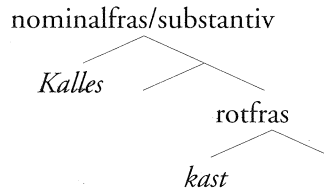
FIGUR 3. En rotfras med *kast* som kan bli *kasta*, *kast* eller *kastare*.

Det som avgör huruvida roten *kast* ska bli ett substantiv eller ett verb, som alltså motsvarar den traditionella grammatikens ordklass, är en så kallad funktionell fras som följer med varje lexikal fras. Mer konkret: om *kast* kombineras med den funktionella frasen vP blir alltihop en VP, en verbfras motsvarande ordklassen verb, som i figur 4, och om *kast* kombineras med en nP

('n' för 'nominal') blir det hela en nominalfras motsvarande ordklassen substantiv, som i figur 5.

FIGUR 4. Att bygga ett verb.

FIGUR 5. Att bygga ett substantiv.

Min teori är att satsförkortningar generellt kan beskrivas som utbyggda verbfraser, den funktionella projektionen till ett verb. Antagandet baserar jag bland annat på att alla satsförkortningar verkar innehålla någon form av verbalt element; se exemplen i (2) och (3) ovan.

Det finns ytterligare en viktig mekanism i sammanhanget, nämligen det som gör att vi exempelvis får *Kalle öppnade dörren* och inte *Dörren öppnade Kalle*. Alla tre orden finns ju med i påsen, och det är därför inte självklart att orden hamnar rätt; det faktum att det blir konstigt rent betydelsemässigt om dörren öppnar Kalle spelar ingen roll, för grammatiken tar inte hänsyn till sådana saker. Detta kan jämföras med att man kan konstruera fullt grammatiska meningar som är betydelsemässigt oacceptabla eller som åtminstone kräver en extrem kontext för att fungera; satsen *Färglösa gröna löv sover våldsam*t brukar användas för att illustrera detta faktum.

Lösningen på problemet får man genom att titta lite närmare på verben och på hur de används och bygger upp verbfrasen i en sats. Man tittar då på de så kallade olika **tematiska roller** som verben är förknippade med. Vi utgår från meningarna i exempel (5).

(5a) Kalle_{AGENT} öppnar dörren_{TEMA}.

(5b) Kalle_{UPPLEVARE} ser dörren_{TEMA}.

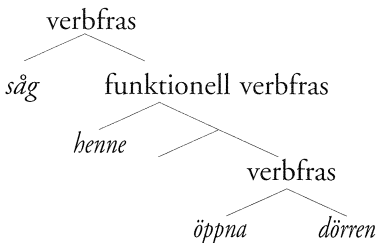
Ett verb som *öppna* i (5a) kräver en **AGENT** som subjekt, dvs. den som öppnar dörren gör detta aktivt och medvetet. Verbet *se* i (5b) kräver inte lika mycket aktivitet av sitt subjekt som kallas för **UPPLEVARE**; man ser oavsett om man vill eller inte (jfr ett verb som *titta* som tar **AGENT**). Båda verben kräver ett objekt, ett **TEMA**. De grammatiska strukturerna är alltså likadana, men de semantiska rollerna skiljer meningarna åt. Det finns ytterligare roller (exem-

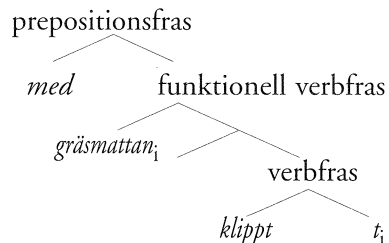
pelvis den som får något vid verbet *ge* är MOTTAGARE), men för satsförkortningarnas del visar det sig att det är AGENTEN, UPPLEVAREN och TEMAT som är de viktigaste. Det är alltså bara substantiv (och pronomen) som får tematiska roller, inte exempelvis verb – det är istället så att verben delar ut rollerna till substantiven.

Poängen med de tematiska rollerna är att var och en av dessa roller är förknippade med speciella positioner i (träd)strukturen. Detta innebär att man genom den tematiska roll som ett ord är förknippat med kan förutsäga vilken position ordet kommer att ha i satsen: AGENTER hamnar högre upp i strukturen och blir subjekt medan TEMAN hamnar längre ner i strukturen och blir objekt. Detta gör att *Kalle* i figurerna ovan och i exempel (5) är det element som måste hamna i den översta positionen i förhållande till de andra substantiven och också blir subjekt i satsen. Ett resultat av detta blir följaktligen att *dörren* i exempel (5) måste bli TEMA och objekt.

Min beskrivning av de svenska satsförkortningarna i enlighet med vad jag nu har visat är alltså mitt bidrag – än så länge – till den minimalistiska forskningen. Resultatet av min beskrivning presenteras i Figurerna 6–7 för de båda satsförkortningar jag utgått ifrån och som illustrerades i exempel (2). Den stora poängen är alltså att trots att de satsförkortningar som illustreras ser olika ut och har olika innehåll och olika status i förhållande till matrissatsen, är de ändå lika varandra eftersom de kan beskrivas med strukturer som liknar varandra; i grunden är de följaktligen relativt lika. I figur 7 introduceras satsförkortningen av en preposition istället för ett verb – vi har alltså byggt upp en prepositionsfras – men eftersom det inledande verbet och den inledande prepositionen har samma funktion i förhållande till såväl satsförkortningen som till resten av satsen har detta ingen betydelse. Objektet till *klippa* i figur 7, exempel (2b), har flyttat uppåt i strukturen för att man ska få rätt ordföljd, vilket visas med t_1 -markeringen ('t' för 'trace').

FIGUR 6. Objekt med infinitivkonstruktioner

FIGUR 7. Absoluta konstruktioner

Denna något kontroversiella och gemensamma analys verkar hålla, och för min vidare forskning gäller en utvidgning av analysen där jag prövar den dels på satsförkortningar i andra språk, dels på satsförkortningar i äldre svenska.

Det verkar också som om analysen klarar av även specialfallen av objekt med infinitiv-konstruktionerna. Dessa specialfall utgörs av konstruktioner som påminner om objekt med infinitiv-konstruktionerna men som ändå skiljer sig från dessa på något avgörande sätt. Den första konstruktionstypen visas i exempel (7): det finns nämligen en del objekt med infinitiv-konstruktioner som måste innehålla det reflexiva pronomenet *sig* (*mig/dig*) för att fungera, jfr (7a) och (7b), där *Lisa* alltså inte fungerar.

- (7a) Kalle tror sig springa milen på 40 minuter.
 (7b) *Kalle tror Lisa springa milen på 40 minuter.

Det som är intressant här är inte bara att ett *sig* krävs för att konstruktionen ska vara grammatiskt korrekt, utan också att *sig* får en egen tematisk roll; *springa* i (7a) kräver en AGENT medan *tror* i samma exempel kräver en UPPLEVARE. Reflexiva pronomen får vanligen inte en egen tematisk roll utan delar roll med subjektet i satsen: i *Kalle stakade sig uppför backen* delar *Kalle* och *sig* roll.

En annan intressant konstruktionstyp är den passiva motsvarigheten till objekt med infinitiv-konstruktionen, nämligen den så kallade subjekt med infinitiv-konstruktionen. Denna illustreras i exempel (8a).

- (8a) De sågs gräla i bussen.
 (8b) *De blev sedda gräla i bussen.

Det är egentligen inte ett specialfall utan den naturliga, passiva motsvarigheten till objekt med infinitiv-konstruktionen, men den blir ett specialfall eftersom den parallella konstruktionen i (8b) inte fungerar; objekt med infinitiv-satsen kan bara passiveras på ett av i svenskan två möjliga sätt. Skillnaden mellan (8a) och (8b) är att i (8a) uttrycks passiven med *-s*, medan i (8b) har man den så kallade passiva perifrastiska konstruktionen. Båda typerna av passiver fungerar utmärkt i vanliga fall, alltså när man inte har en infinitiv efteråt: *de sågs på bussen/de blev sedda på bussen*.

Min lösning är hittills den enda som faktiskt förklarar varför den ena typen av passiv går medan den andra inte fungerar. Det avgörande är att vi i svenskan skiljer mellan *en klippt gräsmatta* men *två klippta gräsmattor*, dvs. vi böjer adjektiv och particip i singular och plural – detta fenomen kallas med

grammatiska termer för kongruens. Den kongruerande participändelsen i *sedda* (jfr *klippt/klippta* ovan) ställer till problem i konstruktioner som (8b) då den 'stjäl' en tematisk roll som ett annat element egentligen skulle behöva. I mitt resonemang stödjer jag mig exempelvis på fakta från danska som inte har kongruerande perfekt particip och där konstruktioner som (8b) fungerar utmärkt, se exempel (9).

(9) Hun blev hørt synge.

En tredje typ av specialfall är konstruktioner som innehåller verbet *låta* i betydelsen 'förlåta' (dvs. inte 'tillåta'). Poängen är att detta *låta* inte kan konstrueras med vilka verb som helst utan kräver ett verb som dels konstrueras med AGENT, dels måste ha ett objekt. Se exempel (10). I (10a) saknas ett objekt, varför konstruktionen inte fungerar. I (10b) finns i och för sig ett objekt, men där tar istället det infinita verbet *ha* inte någon AGENT, vilket gör att även denna konstruktion blir ogrammatisk. I (10c), däremot, finns såväl ett verb som kräver AGENT, *öppna*, som ett objekt, *dörren*, och satsen fungerar utmärkt.

(10a) *Han lät komma, jfr Han kom.

(10b) *Kalle lät ha en bil, jfr Kalle hade en bil.

(10c) Kalle lät öppna dörren, jfr Kalle öppnade dörren.

Jag analyserar *låta* som ett så kallat lättverb ('light verb'), ett verb som kräver ett annat verb att hänga ihop med för att fungera. Verbet *låta* är trots detta inget hjälpverb (som exempelvis *vill*, *ska*, *bör*), eftersom sådana kan paras ihop med vilka verb som helst, medan *låta* som visats har vissa restriktioner. Lättverb anses generellt inte finnas i språk som svenskan utan snarare i språk som japanska, men jag argumenterar alltså för att *låta* är ett svenskt lättverb.

Sammanfattningsvis: en beskrivning som analyserar och beskriver satsförkortningar som enkla strukturer – utbyggda verbfraser utan andra obligatoriska fraser – och som verkar hålla relativt bra är det mest minimalistiska antagandet man kan göra. I och med detta ligger resonemanget helt i linje med vad man vill uppnå inom en minimalistisk arbetsram. Analysen blir alltså inte bara minimal utan i så fall även optimal. Och det är stort i sammanhanget.

Litteratur

- Baker, M. et al. 1989. "Passive Arguments Raised", i *Linguistic Inquiry* 20, s. 219–251.
- Chomsky, N. 1995. *The Minimalist Program*. The MIT Press.
- Chomsky, N. 2001a. "Derivation by Phase", i *Ken Hale. A Life in Language*, s. 1–52. Utgiven av M. Kenstowicz. The MIT Press, Cambridge MA.
- Grimshaw, J. & A. Mester. 1988. "Light verbs and q-marking", i *Linguistic Inquiry* 19, s. 205–232.
- Lundin, K. 2003. *Small Clauses in Swedish. Towards a Unified Account*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A: 60. Studentlitteratur, Lund.
- Pesetsky, D. & E. Torrego 2001. "Tense-to-C Movement: Causes and Consequences", i *Ken Hale: a Life in Language*, s. 355–426. Utgiven av M. Kenstowicz. The MIT Press, Cambridge, MA.
- Platzack, C. 1986. "Inverterade objekt med infinitiv", i *Nysvenska studier* 66, s. 89–111.
- Platzack, C. 2001. *The MTV-hypothesis, UTAH, and Syntactic Variation at the Argument Level*. u.a.
- Teleman, U., Hellberg, S. & E. Andersson. 1999[1]–[4]. *Svenska Akademiens Grammatik*, Svenska Akademiens och författarna. Stockholm.

Anders Mortensen

Att göra ”penningens genius till sin slaf”

Om Carl Jonas Love Almqvists romantiska ekonomikritik

Svenska fattigdomens betydelse publicerades 1838 i band X av *Törnrosens bok*, i den serie därav som kallas duodesupplagan. Texten tillhör inte Almqvists skönlitterära produktion, åtminstone inte vid en första anblick, utan är till genren en essä eller ett slags traktat. Dess ämne är svenskens ”egentlighet”, alltså ungefär detsamma som under historiens lopp har gått under beteckningar som *folksjäl* och *nationalkaraktären*, och som idag närmast skulle uttryckas med formeln *den nationella identiteten* – vilken ringas in genom frågan: Vari består den *Svenska fattigdomens betydelse*?

Flera av skriftens tolkare har tagit fasta på att Almqvist avviker från andra skribenter i samtiden som kommenterat *orsakerna* till pauperismen, alltså massfattigdomen, i Sverige, och särskilt nödåret 1837, vars följder Almqvist bevittnade på resa i Småland: istället söker han i sin essä just utröna fattigdomens *betydelse*.¹ Det är en originell vändning på problemet. Snarast uppstår eller uppträffas den här frågan i Almqvists traktat om det svenska folklynnet. I den uppmärksammas det exklusivt ”enda” som ”svensken enskilt ifrån andra i Europa blivit ämnad till: det är till *fattigdom*”, vilket ”*betyder att vara hänvisad på sig själv*”.² Den uppenbara överdrift som Almqvist driver som sin tes är att denna bistra omständighet har format själva kärnan i svenskens karaktär, som utmärks av en håg för oberoende och en sorglös inställning till ägandet:

Just genom denna frihet i sinnet – att kunna bortkasta – genom denna ovidlådighet så väl vid godset sjelf, som vid dess frukt njutningen, bibehåller svensken sin hufvudsak, som är ”att alltid kunna vara fattig.” Han har då makt att när som helst resa sig upp, lös från allt, stående blott och bart på sin person, och på intet annat i världen. (SV8: 294)

Det är en vacker och hoppfull tanke – men som skeptiker undrar man snart var dessa frihetssinnade och vinstföraktande svenskar har uppenbarat sig för Almqvist. Menar Törnrosskalden precis det han säger? Ju mer man fördjupar sig i traktatens retoriska egenart, desto mer övertygad blir man om att den frågan är fel ställd. Almqvist var som bekant en subtil dialektiker.

I den senaste djuplodande studien av texten, går Roland Lysell till rätta med de alltför bokstavliga tolkningarna av verket och ifrågasätter att det överhuvudtaget ”finns en tes i verket, att texten är ett stycke folkpsykologi samt att den är en programskrift”.³ Han gör så genom att visa på hur mångfaldigt paradoxal och gäckande humoristisk den är, och genom att dra konsekvenserna av hur skriften presenteras i ramberättelsen till *Törnrosens bok*. På Hugo Löwenstjernas jaktlott inträder en av krönikans huvudfigurer, Richard Furumo, ”med en rulle under armen” (SV8: 275) – och det är *hans* manuskriptrulle med ett nyskrivet stycke om den svenska fattigdomen som vi får ta del av. Lysell skriver: ”Det Almquist gör i Törnrosens bok band X är att han låter Richard i ett manuskript, estetiskt format med början och slut, argumentera för ’teser’ han vet är överdrivna eller ensidiga – och själv påpeka detta.”⁴

En mer ironisk förståelse av *Svenska fattigdomens betydelse* har således sin grund i att Almquist skickligt har utformat den som ett slags karaktärsmonolog i skriftlig form, av en litterär gestalt, Richard Furumo, som vi sedan tidigare känner som utstuderat mörksinnad och genialt irrationell. Det kan här vara av intresse att citera ett brev till Atterbom i januari 1839, där Almquist återger sina mellanhavanden med docent Lénström, som i tidskriften *Eos* hade recenserat några band av *Törnrosens bok* där bl.a. *Svenska fattigdomens betydelse* ingår:

Så förklarar han [Lénström] helt obetänksamt, att Richard Furumo är detsamma som Almquist. Han ser icke, att jag i R.[ichard] velat framställa *en demonisk berättare*, som, just till följe af sin natur, har så mycket olika att komma med. Om *jag sjelf* skulle vara någonting i Jagtslottet, så är det complexen af Herr Hugo och Richard *tillsammans*: ty jag har i min person lika så mycket af det glada, belättna och språksamma (Hr Hugos lynne), som af det demoniska och mörka (Richards).⁵

I band XII av *Törnrosens bok*, vilket utkom ett knappt år senare, spinner Almquist vidare på trådarna från *Svenska fattigdomens betydelse*, också på så sätt att han i krönikans ramberättelse fortsätter att kommentera och precisera textens egenart. Herr Hugo karaktäriserar här manuskriptet som Richard Furumos ”*fantasi* öfver den Svenska Fattigdomen”,⁶ vilket understryker dess tycke av svindlande tankelek; som jag snart skall återkomma till behandlas därpå frågorna om penningen och friheten i andra perspektiv, som ligger närmare det andra av Almquists nämnda *alter egon*: den jovialiske herr Hugo.

Frågan huruvida Almquist menar precis vad han säger i *Svenska fattigdomens betydelse* är alltså inte *to the point* – men frågan om han har utstyrt sin berättare Richard Furumo så att denne förefaller övertygad om sanningshalten i *sina* påståenden, den är inte heller bra nog. Samtidigt bör man framhåll-

la att ett betydande antal förnuftiga Almqvisttolkare har uppfattat skriften som ett uttryck för författarens egna uppfattningar – åtminstone i grova drag. Det är också riktigt. Att i essän blott se Almqvists ironiska lek genom Richard Furumos fantasi håller alltså inte heller. Alla essäns bärande idéer, som Furumo formulerar så muntert spekulativt och med ett så grandios egensinne, återkommer på åtskilliga ställen i Almqvists författarskap där de utsägs med större allvarstyngd och i eget namn. Ser man till de stora dragen i det ständigt perspektivskiftande skriftställarskapet, tenderar ironi och allvar att jämnas ut varandra. Det är också svårt att befria sig från tanken på att vi som älskar att läsa Almqvist är extra benägna att falla tillbaka på en ironisk förståelse när hans idealisering av fattigdomen eller av den svenske bonden någon gång ter sig svårsmält. Det sker dock sällan, eftersom det här är en av den svenska litteraturens mest inspirerade texter.

Själv skall jag kommentera essän efter en något annan linje, och uppehålla mig vid hur *Svenska fattigdomens betydelse* griper in i tre av tidens invanda samtalsämnen, tre av det romantiska tankelivets mer betydelsefulla *diskurser*. Essän knyter an till frågorna om den svenska nationalkaraktären, om de värden av andligt, estetiskt och humanistiskt slag som må hävdas gentemot penningens, och om den håg för oberoende och *ovidlådenhet* som har sin grund i den romantiska geniläran. Det sker märkliga saker när dessa tre samtalsämnen dryftas samtidigt och interfererar med varandra.

Dessa under romantikens tidevarv så betydelsefulla diskurser kommer i det följande att behandlas påfallande ojämnt. Först bokförs några iakttagelser om essäns precisering av svenskheten. Därefter övergår jag till mitt egentliga ärende, som är granskningen av de konkurrerande värdenas diskurs i *Svenska fattigdomens betydelse* och andra ekonomikritiska texter av Almqvist. Sist kommenteras kortfattat några geniideologiska inslag i essän, delvis för att kasta ytterligare ljus över dess värdeproblematik.

*

Idén att det särskiljande nationella ”grundlynnnet” består i ”att alltid kunna vara fattig” är i *Svenska fattigdomens betydelse* knuten till en annan precisering av svenskheten, nämligen att det är landets bondebefolkning som kännetecknas av detta drag och som därmed anses bära den nationella särarten. Att ”svenska folkets egentlighet är bonden” angav Almqvist redan i organisationsplanen för Manhemsförbundet 1820.⁷ Först vid mitten av 1840-talet ”slutade han”, noterar Algot Werin, ”med att ställa upp den skandinaviska Norden med sitt fria bondefolk som en föresyn för världsdelen”.⁸

Tanken att dessa bönder dessutom skulle vara obekymrade om ekonomis-

ka medel spelar emellertid inte någon framträdande roll i Manhemsideologin. När Almqvist i ett tal i förbundet 1819 tar sig för att ”uppteckna några de förnämsta dragen av *vad äkta svenskhet är*”, anger han *oskuld* som ”svenskhetens första grund”, *hjältekraften* som dess andra och *fördomsfrihet* en tredje (SS II: 30–32). Förbundets målsättning ”att bidraga till bildandet av *äkta svenskar*”, som utläggs i den sällsamma organisationsplanens fyra perioder och nio grader, ser visserligen i ”bonden [...] rikets själva realismus” och anger som envars mål att ”eftersträva ett rum, som honom tillkommer; ej söka att *göra lycka*, i den meningen, att komma *upp i världen* – fika efter de digraste platserne – utan i den meningen, ’att han må erhålla den med hans väsende förenliga platsen’, vilket är den egentliga *statslyckan*” (SS II: 367, 436 f.). Men i detta program för individualiserad förnöjsamhet tillskrivs inte den svenske bonden någon särskild ”spänstighet af ’bort från allt gods!’” som det talas om i *Svenska fattigdomens betydelse* (SV8: 294).

Almqvists brottning med ovidlådenhetens problem, huru undkomma beroendet av penningen, är som vi skall se längre fram av gammalt datum. Men det är först efterhand som frågan knyts direkt till den svenska nationalkaraktären och – därefter – till bondeklassen. Ett ofta citerat yttrande i ”Svenska nationens förhållande till litteraturen” från 1826 pekar onekligen framåt: ”Denna anblick av *storartad armod* har verkliggen även sitt underbara, egna behag, – det är vårt goda Sveriges rätt enda, men intagande tycke.”⁹ Men steget är icke desto mindre långt från ”denna anblick” till att uppfatta den som kärnan i den svenske bondens livshållning. Så här beskrivs han i *Svenska fattigdomens betydelse*:

Han är stolt: äfven i vadmal är han en liten kung sjelf. Lätt stött afvisar han förslag, som hafva den ringaste bismak, äfven om de röra den minsta utgift. Sedan kan han deremot med lätt lynne kasta bort stora summor på något, som har en vacker, en storartad utsigt för sig. (SV8: 296)

Det är lätt att hysa sympati för människor med sådant lättsinne – men det går inte att komma ifrån att den här charmiga beskrivningen har något sago- likt över sig. Detta *väsens* likgiltighet inför pengars värde, och motsvarande dragning till det sköna, till den storartade utsiktens värde, har uppenbarligen konstruerats för att svara mot särskilda retoriska behov.

Werin betonar Almqvists polemiska motiv, när han kopplar samman bondens särart i *Svenska fattigdomens betydelse* med komedin *Colombine*, tryckt i band VII av *Törnrosens bok* 1835. Där framträder den frisinnade greven Fredrik som Almqvists språkrör genom att prisa den stolte svenske bonden, ”Fattige ädling! en gren af Sveriges okända och glömda, men sanna adel”, och

för egen del deklarerar: ”Sjelf hemma i en umgängeskrets, som jag föraktar just för dess osvenskhet, är jag dock, mer än jag vet, smittad af dess ovanor, hvilka jag hatar. Men jag skall snart draga mig derutur.”¹⁰ Werin sammanfattar: ”Med Svenska fattigdomens betydelse visade Almquist att han på allvar gått över på folkets sida.”¹¹ Motsvarande retoriska manöver i essän är dristig: sedan beteckningen ”svensk” förts till det fattiga men livsdugliga bondfolket, tilldelas namnet av ”utländsk” den rika börsadel, som Almqvist i andra sammanhang skulle karakterisera som nationens ”skabb” och ”förklädd pöbel”.¹²

Utformningen av den svenske bonden är även patriotiskt motiverad. Bertil Romberg poängterar att ”idéerna bakom essän anknuter till nationella och götiska tankegångar. Vi finner samma patos, som Almqvist utvecklat redan i Manhemsförbundets handlingar.”¹³ I denna övertygelse talar utan tvivel ett götiskt engagemang av gammalt märke; samtidigt var Almqvist, som Romberg visar, noga med att inte låta sina tankegångar förblandas med den götiska rörelsen och dess överdrifter – därav följande lätt sarkastiska markering:

Om du frågar mig, huruvida, för att odla skönhetsinnet på ett rätt svenskt sätt, behöfves förtrolighet med Asaläran, så skall jag också härpå ingenting stort svara dig. På namnen Odin, Tor, Frigga, Nore, Svea – antingen de stå i vers, på diligenser eller på ångbåtar – ankommer det icke. Jag vet ej hvarföre de skulle utslutas ur vår skaldekonst, så ofta ett styckes väsende kräver dem. Men icke hjälpa de mycket, om väsendet saknas. [...] Svenskheten består således icke i en fnurr, en archæologisk dammighet, en tillgjord tråkighet, eller ett slags patriotisk styfhet och pock – den består i att vara svensk, mer än att ropa på att man är svensk. (SV8: 289 f.)

Algot Werin har utrett sammanhangen mellan Almqvists folklynneskaraktäristik och Erik Gustaf Geijers uppfattningar i ämnet, såväl genom samtal dem emellan i början av 1820-talet som genom Geijers skrifter, särskilt dikter som ”Odalbonden” och den ofta kommenterade inledningen till *Svea rikets hävder*.¹⁴ I den senare talar Geijer om svenskens ”skicklighet att fylla sina behov och vara sig själv allt i allom”; ”han har stora tillgångar inom sig själv”, med vilka han trots fattigdom i yttre mening är väl skickad att övervinna varje nöd –

Men sällan brukas dessa naturgåvor, även där de finnas till en förundransvärd höjd, för annat än fyllandet av ögonblickets behov, eller ock förlösas de i försök, vari man mera förmärker en lek av stora förmögenheter än avsikten på någon varaktig båtnad. Med en utomordentlig rikedom av enskilda krafter, svara därför framstegen i det hela ej däremot.¹⁵

Intressant att notera är Geijers utförda ekonomiska metaforik – mot den fattige svenskens små resurser i gängse ekonomisk mening ställer han värden av

annat och viktigare slag. Här, liksom i *Svenska fattigdomens betydelse*, interfererar frågorna om nationalkaraktären och de inre värdena.

*

Trovärdigheten i *Svenska fattigdomens betydelse* kompliceras av att det nationaldrag som lanseras, det svenska bondfolkets ovidlådenhetssinne, så fulländat harmonierar med romantikens ekonomikritiska ideal. Hos Goethe, Coleridge och andra av romantikens centralfigurer går en antimonetär, antimaterialistisk och antiutilitaristisk strömning i dagen, som ibland kallas *Romantic critics of economy* och som ett sekel senare åter visar sig hos högmodernister som Ezra Pound, Stephan George, Hugo Ball och André Breton;¹⁶ som Alf Kjellén har visat, tillhör särskilt ”den unge Geijer och den unge Almquist” de tidiga företrädarna för denna inriktning i Sverige.¹⁷ Det är en romantisk reaktion på tidens ekonomiska tänkande och villkor: inte bara marknadens egna, utan även tidevarvets *Smithianismus*,¹⁸ alltså den nationalekonomiska diskursen så som den utgick från Adam Smiths inflytelserika *The Wealth of the Nations* (1776), och de därpå kalkylerande utilitaristiska samhällsbyggarnas nyttoprognoiser. Bland de romantiska inflytelserika tänkare som direkt konfronterade den smithska nationalekonomins materialism märks författarna till *Die Elemente der Staatskunst* 1809, den tyske nationalekonomen Adam Müller, och *Sartor Resartus* 1833–34, den skotske historikern Thomas Carlyle.

Tongivande intellektuella som Michel Foucault, Barbara Herrnstein Smith och John Guillory har uppmärksammat oss på värdebegreppets modernitet.¹⁹ Före det civila samhällets och marknadens framväxt saknas förutsättningar för att tala om ”värde” i den estetiska respektive ekonomiska mening vi idag lägger i begreppet. Först när estetiken och nationalekonomin etablerades som självständiga ämnen i det europeiska tankelivet kring mitten av 1700-talet, kunde ”värde” formuleras genom ett ömsesidigt analogitänkande: nationalekonomins pionjärer sneglade på det estetiska värdeomdömet problematik, samtidigt som det estetiska värdebegreppet formulerades i analogi med den ekonomiska teorins. Sedan dess är estetikens och ekonomins värdesystem oupplösligt förenade – åtminstone från estetikens och konstens sida sett. Här uppstår det som Herrnstein Smith kallar ”the double discourse of value”, de konkurrerande humanistiska och ekonomiska värdenas diskurs,²⁰ och med den en rad deciderade föreställningar om att konsten utgör ett särskilt värdesystem, vars företrädare framför ekonomins bör hävdas. Härvid övertar diktaren religionens uppdrag att vara mänsklighetens värn mot Mammon.

Den här antimonetära och antimaterialistiska strömningen känns igen på

ett återkommande bruk av en retorisk bild som jag kallar *de ömsesidigt uteslutande värdenas trop*. Som poeten säger i början av Goethes *Faust*: ”Ich hatte nichts, und doch genug”. Jag ägde intet – av ekonomiskt värde – men hade allt erforderligt – alltså i resurser av annat slag. Mot den monetära nyttan ställs andliga, estetiska, mänskliga gåvor – vilka på den jämförande analogins vis hänförs till ett *annorledes värdesystem*, som träder i förgrunden när gängse ekonomiskt värde saknas.

Denna retoriska bild formar logiken i *Svenska fattigdomens betydelse*. Genom att lida brist på det ena slaget av värde, penningens, utvecklas såväl förmågan till oberoende av penningen som en håg för *annan rikedom*. Särskilt vackert utläggs det ömsesidiga uteslutandets logik i slutet av essän. Efter att först ha prisat den vilt behagfulla nyponrosen, övergår Almqvist till att avvinna linnean en rad symboliska poänger:

Vad nyponblomman visar, det se vi hos nästan alla nordens övriga blomster. Obetydliga till utseendet och av en lukt, som visst ej kan kallas stark, sådana äro de. Vem minnes ej Linnæa? Hennes långa rankor löpa fram utmed marken i skogar och oländer, och hon träffas, likasom nyponbusken, nästan aldrig i de storas trädgårdar. En man i sista seklet upptäckte i ödemarkerna den lilla slingerväxten; han gav henne sitt namn, och så blev linnæa frejdad. Sedan den tiden har hon fått beröm: hon börjar tagas till bruk i liknelser. I ekonomien duger hon föga, och om någon enda satt henne vid sin parterri, så måste det vara sparsamt; jag har icke sett det. Hon är också alltför litet prydlig, och synes knappt till utan att efterletas. (SV8: 311)

I den aspektrika kartläggningen av linneans ”låghet” konstateras att den är obetydlig, oansenlig, ointressant för herreklassen, onyttig i den monetära ekonomin och växer obemärkt i ödemarken. Denna mångfaldiga brist på gängse förtjänster vänds till en motsvarande varierad rikedom inom fattigdomens värdesystem, där hon gör *poetisk* nytta – ”hon börjar tagas till bruk i liknelser”! Linnean är exemplarisk som emblem för den estetiska ekonomins fattigdomsideal, också på så vis att blomman må förena de esoteriker som vet att efterleta henne.²¹

I de inspirerade spekulationerna om den svenska faunan återkommer jämförelserna mellan ”ekonomisk användbarhet” (SV8: 300) och skön onyttia. Proportionerna befinns anmärkningsvärt viktade i den senares värdekategorins favör: ”af boskap och tama djur ha vi långt mindre, ja, jemförelsevis mot andra länder, ganska litet”, däremot mer ”än något annat europeiskt rike” av ”fisk och fågel”, vilka ”äro icke blott fysiska figurer i vårt land; men – hvad här bör märkas – de äro gestalter och sätt att vara i sjelfva det svenska sinnelaget” (ibid.). Särskilt uppehåller sig essäns författare vid hästen – och dess karaktär, ”det hästiga (chevallereska)”! I analogi med linnean dras

hästen till det *onyttiga* och lystrar till det *obetydligaste*: den ”är gestalten af det högre och ädla nöjet, som medför likaså mycken nytta, men icke för gagnets skull, utan som ett ljuft bihang till lifvet” (SV8: 303–6). Även här profileras ett *annorledes* slag av nytta, motsatt det gängse gagnets.

*

Kurt Aspelin beskriver Almqvists fattigdomsbegrepp som kristet ”spiritualiserat”.²² Lysell anger att ”föreställningen om fattigdom är kalkerad på evangelisk-urkristna ideal”.²³ Utan tvivel är det så. I *Svenska fattigdomens betydelse* står Almqvist på kristen grund. Likväl är det viktigt att här, som alltid, beakta hans benägenhet att driva olika ståndpunkter och ge sina skrifter i skilda genrer väsentligt olika tendens. Och det blir svårare att komma till tals med essäns egenart om man jämför fattigdomsbegreppets funktion med dess vidare ideologiska bakgrund hos Almqvist. I själva verket tycks författaren till *Svenska fattigdomens betydelse* angelägen om att dess ovidlådenhetsideal inte restlöst identifieras med sina kristna motsvarigheter, och markerar i essän avstånd till dylika ambitioner ”att *söka* fattigdom”: visserligen kunde det ”vara välment”, heter det, ”såsom af Loyola och Assisi, att bilda självgjorda tiggare: många förunderliga, äfven några aktningvärda characterer hafva deraf uppstått. Men i sig sjelf är det människovidrigt, dumt, och vänder snart åter.” (SV9: 291)

Ståndpunkten kan jämföras med den utpräglad kristna sociala medkänslan i novellen *Kapellet*, samtidigt utgiven i band IX av duodesupplagan, som också tar de konkurrerande värdenas retorik i bruk för att skildra fattigdomens villkor, med udden vänd mot krass materialism och ekonomisk nytta. Redan i inledningen etableras novellens kontrast mellan överflöd och armod. Den unge pastorsadjunkten anländer till Vernanäs herresäte, i vars grannskap han skall verka: ”Det var icke en tafla, intagande genom melankoli och pittoresk fattigdom; nej, rikedom och bördighet omgifva vandraren här”.²⁴ I en hast kallas han dock till det enkla kapellet i havsbandet för att predika. ”En byggnad reser sig för ögat, uppsatt utan allt annat ändamål, än för kärlekens och fridens skull allenast. För ingen ekonomisk nytta är den byggd – men för andelivets oberäknliga nytta.” (SV8: 119) I den ekonomiska nyttans frånvaro framträder ”andelivets”; fattigdomens värde är ”kärlekens och fridens”, alltså den kristna trons. Ytterligare några slag av annat värde frammanas i novellen. Dess ideologiska kontrahenter, den varmhjärtade pastorsadjunkten och den ekonomiskt rationelle, girige klockaren, hamnar i dispyt om en fattig fiskarhustru och hennes stora barnaskara. Klockaren menar att hennes armod är självförfällt – ”ingen förnuftig skaffar sig så mycket barn”. Prästen tar henne i försvar, ”jag är sjelf fattig, och jag är dens tjänare, som lofvat sitt himmelri-

Familjefaderns hemkomst i lycka och triumf. Illustration ur en tysk utgåva av Kapellet 1845.

ke åt hvarje nödlidande, som är from”, och vänder därefter på värdeskalorna: ”Mor, ni är rik [...] så många barn, så friska och hurtiga alla!” (SV8: 134–6). Kjellén hävdar med rätta att novellen här direkt konfronterar en av national-ekonomins då mest omdiskuterade nyttokalkyler, nämligen Thomas Malthus bekanta tes om barnbegränsning som kur mot massfattigdomen.²⁵

Den malthusianske klockarens prognos har slagit fel, visar det sig dock. Det är hans eget enda barn, ”fostret af patriarkens herrliga ekonomiska uträkning” (SV8: 143), som har orsakat fiskarfamiljens värsta umbäranden, men deras för många att ställa sig över fattigdomen kröns i novellens final av lycka och välstånd. Den nyss utblottade familjefadern kommer hem med en smärre flotta av fiskebåtar, inköpta för belöningen han fått sedan han oförväget bistått en grundstött engelsk sjökaptan. Visan som han och hans rorsmän sjunger när de närmar sig land handlar om den förmögenhet som erbjuds ”Hafvets kung”, fiskarens ”skatt/ Utur djupenas natt” av ”guld” och ”silfverskir”. Men som sin ”största rikedom” ser han ändå äldsta dottern (SV8: 149, 151).

Som dessa citat och exempel torde visa, odlar Almqvist i *Kapellet* inte bara en ekonomisk metaforik; i likhet med *Svenska fattigdomens betydelse* rör det sig om en i textens helhet integrerad iscensättning av de konkurrerande värdenas diskurs. Som sådana skiljer sig de båda texterna från varandra på flera vis, som inte bara beror på genren. Den gäckande ironin, humorn och den estetiska leken i *Svenska fattigdomens betydelse* saknar motsvarigheter i den innerliga novellen. Essäns humanistisk-liberala tilltro till individen att i sig själv finna krafterna för sin räddning och bärgning, ges i *Kapellet* en utpräglat from grund. Det är alltså delvis olika värden som mobiliseras mot den materialistiska ekonomin i de båda texterna. I högre grad än det kristna fattigdomsidealet är det en folkpsykologisk värdediskurs – i linje med Geijers tal om ”stora tillgångar inom sig själv” och ”lek av stora förmögenheter” – som dominerar i *Svenska fattigdomens betydelse*. Essän är, kort sagt, mer irrationellt profan. Men så är det också den mörkt genialiske Richard Furumo som har ordet.

*

Med en beskäftig släng, som får sägas vara karakteristisk för 70-talsmarxismens syn på romantisk ekonomisk teori, för Gunnar Balgård i *Carl Jonas Love Almqvist – Samhällsvisionären* ändå fram något väsentligt när han dels finner att Törnrosskalden ”klart insett att ekonomin är en tillämpad idélära, en mänsklig konstruktion, som likväl följer sina egna lagar”, dels konstaterar att ”begreppen fattigdom och rikedom knappast är behandlade som några ekonomiska realiteter i uppsatsen [...] Almqvist önskar bereda plats för begreppet ’poesi’ i den ekonomiska ekvationen. Resultatet är charmerande som

litteratur, men politiskt obetydligt.”²⁶ Den klassiska nationalekonomin är lika litet som marxismens likaledes materialistiska teori någon ideologiskt neutral vetenskap med naturgivna gränser. Just däri ligger Almqvists och andra romantiska ekonomikritikers grundläggande insikt, att tidens materialistiska ekonomiska teori och mentalitet borde vidgas genom att öppnas för andliga, humanistiska och estetiska värden – alltså just ”bereda plats för begreppet ’poesi’ i den ekonomiska ekvationen”, med allt vad det innebär. Från deras synpunkt vore en dylik omprövning av begreppet *ekonomi* tvärtom av avsevärd politisk betydelse.

På denna punkt är argumentationen i *Svenska fattigdomens betydelse* ovanligt klar:

Statsekonomen (jemte samhällsfilosofen) har blifvit så förnuftig, att han glömt bort allt hvad glädjen, allt hvad det poetiska, allt hvad det högre lifvets värme verkar till välsignelse, räddning och stöd för det lägre, yttre livet. Hvad nöje (märk detta lappris-ord, som icke ännu fått inträde i den antagna Samhälls- och Rättsläran) – hvad nöje har tjänaren eller tjänarinnan af att i sitt herrskaps tjänst vara rask, pålitlig, flink, trogen, omsorgsfull, och allt detta, som plikten ganska rättvisligen utstakar för de tjänande? De finna intet nöje däri, ty huslighetens poesi är försvunnen. Hvad är då det för poesi, utropa riks-ekonomen och legohjonsstadgans vise författare. Är det icke nog att tjenstehjonet får sin öfverenskomna lön och öfriga utstakade fördelar i vissa skoplugg, viss ull, sängställe, rum för kistan o.s.v. – ja, ofta dyrt och känbart nog för herrskapet! – skall det då icke deremot uppfylla sina pligter, vara troget, omtänksamt, flitigt? – Jojo, det skulle så. Men den odödliga olyckan härvid är, att menniskan icke lefver blott på grund af paragrafer: hon kan häcklas, tadlas, fördömas, i inre och yttre måtto marteras, ja dödas af alla dessa förträfflige, som uppgjort reglorna för människans sätt att lefva, utan att känna lifvets sanna fordran eller taga det med i räkningen. (SV8: 284f.)

Mot statsekonomens rigida förnuft, ordningssinne och enkelspåriga nyttotänkande ställs allt det som är av större mänsklig betydelse och därför måste tas ”med i räkningen”: ”glädjen”, ”det poetiska” och ”det högre livets värme”. Kalkylen måste omfatta även *nöjet* för att svara mot ”lifvets sanna fordran”.

Almqvist krav på den husliga ekonomins värdefördelning står i kontrast till de renodlat materiella perspektiven hos tidens stora popularisator av nationalekonomins läror, Harriet Martineau.²⁷ Hennes mycket spridda *tales* i ämnet, *Illustrations of political economy* (25 delar 1832–34), utkom till sina åtta första häften i svensk översättning 1834–36 under den gemensamma titeln *Statshushållningen, framställd i Exempel*.²⁸ Dessa folkskrifter, som Almqvist anspelar på i band XII av Törnrosens bok (1839, SV9: 38), andas istället förnöjsamhet med vad den rika borgarklassen uppnått på den husliga ekonomins område:

Det är intressant att anmärka, genom hvilket ordningssystem det blir möjligt, att alla erhålla tillräcklig och sund föda, istället för att några frossa i herrskapsrummen, medan andra svälta i köket [- -]. Sådana ytterligheter finnas nu mera sällan eller aldrig i samma hus, emedan man vida bättre förstår den husliga ekonomin, än i forna tider, då man verkligen såg dylika uppträdanden i den rike mannens borg; men i den stora familjen – nationen – finnas ännu alla dessa missbruk och många fler.²⁹

*

I band XII av *Törnrosens bok*, där Almqvist året därpå fortsatte utforska ekonomins och de konkurrerande värdenas problem, intresserar särskilt en utläggning som herr Hugo gör. Frågan gäller den djupare innebörden i Richard Furumos ord om att

i sin personlighet ega en organisk förmåga att i alla förhållanden kunna hjälpa sig: ty visade icke Richard just der, att en ibland denne storartadt fattiges egenskaper vore den, att *när han ville* kunna genom snille och arbete skaffa sig de penningar, han behöfde, för att genom dem som medel utföra hvad han önskade? Richards slags ”fattige” var således icke en tiggare, utan en person, oberoende af penningen; en person, som just genom detta oberoende gjorde penningens genius till sin slaf när han ville. Begripligt är härigenom, att visst, såsom jag nyss sagt, en annan högre kraft gifves *öfver* penningens, andens nemligen: men deraf följer icke, att ej penningen sjelf, i sitt slag och på sin horisont, är en verldsmakt också. (SV9: 41)

Den som har del av den högre världsmakten – andens – och besitter *snille* därför, kan alltså göra den lägre världsmakten – penningens – till sin slav. Resonemanget innebär emellertid också att herr Hugo poängterar detta geniala och frihetstraktande förhållningssätt till penningen som karakteristiskt för författaren till *Svenska fattigdomens betydelse*, Richard Furumo. I den här volymen av *Törnrosens bok* presenteras flera texter som med olika medel griper sig an dessa världsmakters problem – och den här gången mer från Almqvists herrhugoska synpunkt.

Det framgår att jaktstoltens herre inte skyr penningens demon så som Furumo – med förbehållslös beundran och glöd talar herr Hugo istället om den reella ekonomiska makt som huset Rotschild utövar, ”ett femmannaråd, mäktigare än mången konung” – med ”aktningsvärt ursprung [...] i den ädle, hederlige stamfadren Mayer Anselm Rotschild” och hans söner i beundransvärd ”samdrägt” (SV9: 42). Antingen formuleras här något slags utopisk förhoppning om en *godsinnad* världsförvaltning, eller också ser vi ett utslag av herr Hugos pratglada aningslöshet; läsaren finner efter någon begrundan att båda alternativen är riktiga.

Herr Hugo instiftar en akademi, vars pristävlingar i skilda frågor ska

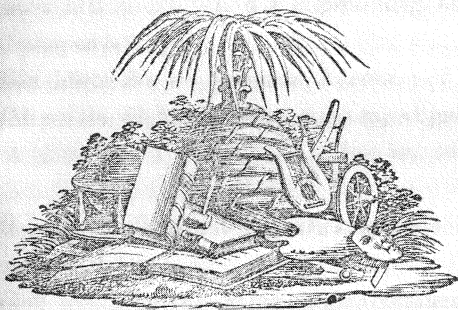

utformas så, att de appellerar till ”besvarare, [som] för att kunna svara, måste vara så beskaffade att de blygas för mynt” och är mottagliga för den *geniala ingivelsen*: ”Det gifves frågor, Frans, som man antingen icke kan besvara alls, eller också kommer svaret öfver en som en blix. Får man nu ett sådant svar, ett snilletts skänk, så är det förtjänt – icke af metall – men af en människas varma handtryckning, eller af en kyss –” (SV9: 11). På så sätt kommer akademien att dra till sig likasinnade, ty belöningen blir istället en inbjudan att tillbringa en sommar på jaktsslottet. Två av de prisbelönda skrifter som därpå återges i denna Törnrosvolym berör direkt *blygseln för mynt*: deras titlar är *Hvad är penningen?* och *Storhetens tillbedjan*.

I den senare traktaten görs skillnad mellan två olika slag av ”storhet”, som benämns ”extensiv” respektive ”intensiv”. Retoriskt briljant inleder Almqvist med att ge utstuderat usla exempel på den extensiva storheten, som för att visa att den utgör en mindre värdefull kategori: ”En stor man vill då säga en, som är lång och bred: ett poem om femtio sånger betyder mer än ett på fem: en stor målning är den, som upptager hela väggen: och stor musik, hvad som räcker hela aftonen” (SV9: 101). Den intensiva storheten utgör däremot en konstens, andens och Guds måttstock, och borde följaktligen vara den enda av dem som kunde förknippas med dyrkan, emedan den extensiva storheten blott är ett värdeneutralt mått för utsträckning i tid och rum. Men genom en för Almqvist karakteristisk betydelseglidning övergår sedan dikotomin i de konkurrerande värdenas konflikt, när de två måttssystemen relateras till ytterligare områden. Den ”intensiva storheten, som ofta har utseende af litenhet och ringhet” – alltså ”det christligt fattiga” som ”är det egentligt rika” – sägs vara ”tillbedjansvärd, ty den är kraft och storhet”. Men detta att också ”förstå hvad som är kraft” faller inte av sig själv, utan ”är den svåraste gåta att lösa”, heter det. Prisskriften slutar med att underförstå att mänskligheten länge låtit sig hänföras av den falska rikedom, den som i blott extensiv mening är storvulen och mäktig; ”Den *orätta* troheten [...] blef lifvets orm, har förderfvat människans väg, skapat moln för hennes ögon och gjutit gift i det öppnade hjertat.”

För att ytterligare inpränta tankegångens poäng, åskådliggör Almqvist den intensiva storhetens egenart på ett spektakulärt sätt: traktaten avhandlar sitt synnerligen stora ämne på ett uppseendeväckande litet utrymme – i *Samlade verk* upptar skriften inte mer än 36 rader! I originalutgåvan från 1839, som jag är lycklig ägare till, presenteras den diminutiva texten som en separat broschyr med en vacker frontespis.³⁰ Där anges att denna ”den minsta af alla prisskrifterna [...] dock i belöning tillvann sin författare en hel sommar på Jagtsslottet.” I den kretsen förstår man att vörda den intensiva storheten och ”det egentligt rika”.

HVAD ÄR PENNINGEN?

Skrift

som vunnit priset i herr Hugos akademi.

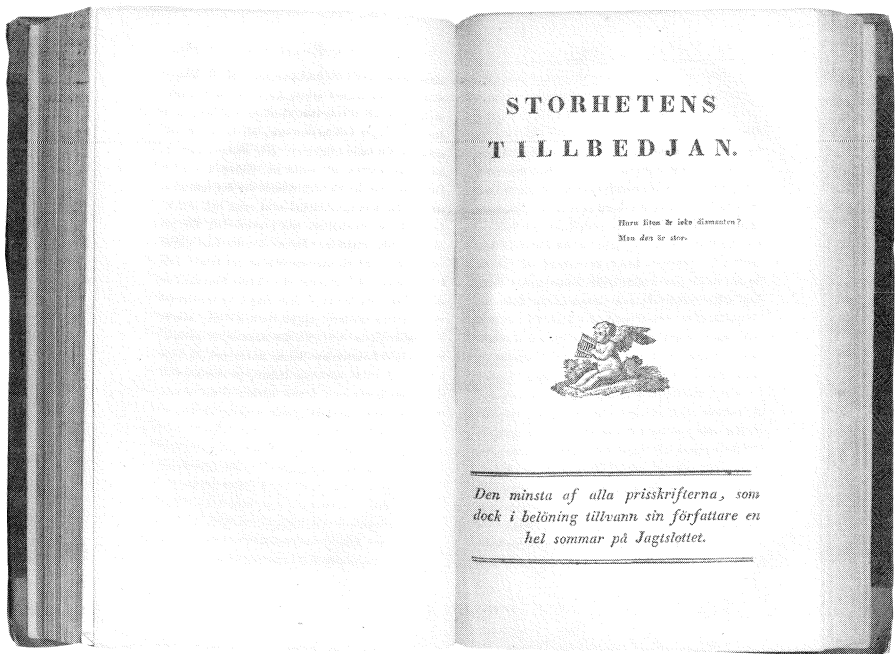

Ur Törnrosens bok, band XII 1839: den segrande utredningen i ämnet "Penningen såsom Medel till bildande af Rikedom".

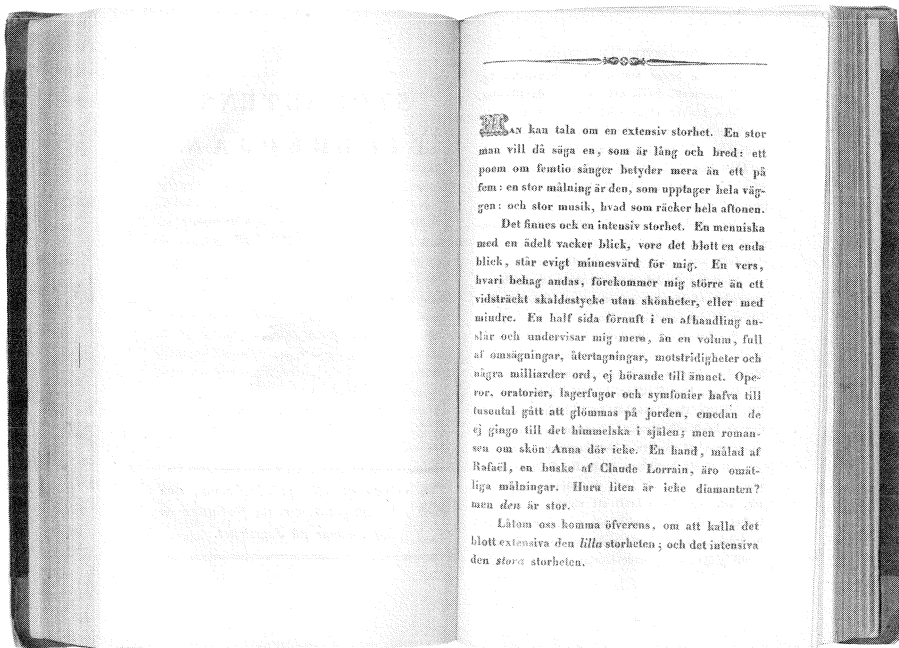
Av de fyra prisskrifter som återges i band XII av Törnrosens bok är det bara en som direkt ägnas det ämne som akademien utlyst för behandling, "Penningen såsom medel till bildande af rikedom". Som titelbladet förutskickar, utvidgar skriften visserligen frågan till den mer vittfamnande *Hvad är penningen?*,³¹ men svaret "var sådant, att det tillfredsställde herr Hugo" (SV9: 43). Skriften har dock inte tillfredsställt alla som kommenterat den.³² "Det är inte en nationalekonom utan en fantasimänniska i världsligt betryck som undrar över penningen", menar Algot Werin, som pekar på "den triviala undersökningen av penningens väsen och uppgift", vilken Almquist överger "med ett plötsligt språng och försätter sig på en höjd, varifrån han ser horisonten vidga sig till att omfatta 'människans och livets största ämnen'."³³

Det är lätt att instämma däri, att "Hvad är penningen?" inte imponerar som nationalekonomisk undersökning. Dess litet mödosamma och prudentliga utläggning i inledningen om penningens utveckling "ifrån vara till idé", skall visa att förändringen "skett just för möjligheten att åstadkomma en allt större totalsumma i handelsvinst, med ett ord, för möjligheten att bilda rike-

Trycket av Storhetens tillbedjan i Törnrosens bok, band XII 1839 – hela prisskriften.

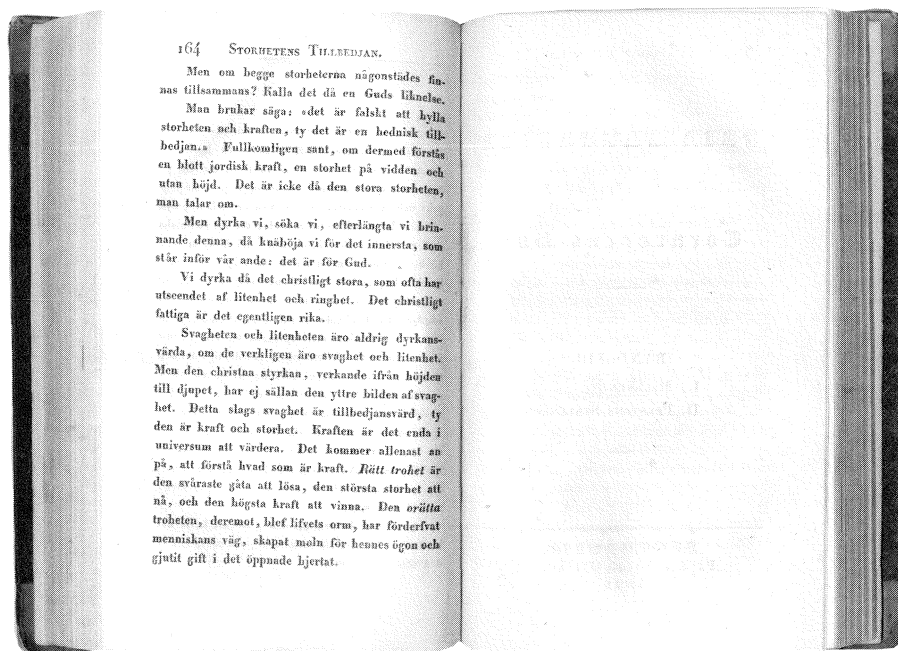

dom”. (SV9: 51) Teorin är således att ekonomins tilltagande abstraktion orsakas av profitviljans mekanismer. Frågan är dock om utredningen någonsin visar just det, och inte bara att den historiska utvecklingen kännetecknas av en tilltagande abstraktion, och att denna möjliggör större vinst. Man kunde vidare ifrågasätta skriftens naiva föreställning att bildandet av rikedom hos någon förutsätter motsvarande reducering av rikedom på annat håll, åtminstone om den framgångsrike s.a.s. *tar ut* vinsten.³⁴ Läsaren förväntar sig här att tanken skall föras upp till nästa plan – som fortfarande skulle röra nationalekonomisk elementa – att handel också förmår förändra själva totalsumman, och öka det allmänna, dvs. genomsnittliga välförhållandet³⁵ – särskilt som traktaten tycks nära att anta doktrinerna om den fria marknadens *a priori* välgörande inverkan. Men vid detta vägskäl gör prisskriften halt och övergår till att tala om det ekonomiska livets onda sidor: ”Knappt lemnar någon ting ett så fritt spelrum åt en tygellös, half och skef fantasi, som penningen, gjord till idé, och som sådan i charlataners och förslagsmakares händer begagnad till bländverk och förderf” (SV9: 60). Det fortsatta talet om ”en upp-

fostran för hela folket till ren och sann sedlighet” som villkoret för en samhällsgagnande kommers (SV9: 63 f.), utmynnar så i Almqvists lösning på samhällsekonomens problem. Här sker det språng som får Werin att ta sig för pannan: utifrån en betraktelse över något som Almqvist ger beteckningen ”bankruttens grundbegrepp” och en jämförelse mellan ”det hedniska och christna sättet, att förstå *skuld*”, utvecklas ett ekonomiskt evangelium om syndernas – och skuldernas – förlåtelse, kallat ”*bankrutt-läran*” (SV9: 64 f., 68).

Man kunde emellertid lika gärna välja att karakterisera Almqvists manöver som genial, både i ideologisk mening och som erkännande av hans retoriska skarpsinne. När han utvecklar sina svindlande analogier mellan ekonomisk och teologisk skuld må han därför karakteriseras med uttrycket ”en oförfärlig fantasist” (Werin)³⁶ – om man därmed avser en värdeneutral formel för hans art av beslutsamhet; på Almqvists målmedvetenhet bör vi här inte tvivla. Liksom i andra av hans ekonomikritiska texter tvinnar han in poesins logik i ekonomins. Återigen bereder han plats för det andligt och humanistiskt mänskliga i nyttokalkylen, och verkar för att ”lifvets sanna fordran” tas

”med i räkningen”. Inbegreppet av *ekonomi* vidgas genom överlagda överträdelser av den ekonomiteoretiska utredningens normer.

Det är svårt att tänka sig Richard Furumo som fiktiv upphovsman till *Hvad är penningen?* Den om sin undandragenhet måne, frie individualisten skulle knappast uppta sin tid med så omständligt ekonomiteoretiskt knåp – även om skriftens final nu är i hans smak. Lika naturligt ter det sig att skriften belönas av herr Hugo, vilken som administrativt ansvarig slottsherre är en ehuru distraherad men praktiskt sinnad ekonom, och alltid redo att gripas av de stora samhällsreformatoriska frågorna. Båda representerar en lösning på problemet att göra ”penningens genius till sin slaf”. Furumo söker oberoendets väg, enligt ovidlådenhetsprincipen, medan författaren till *Hvad är penningen?* eftersträvar en lösning på herr Hugos tanke, att den lägre ”verldsmakten”, penningens, må ställas i den högres tjänst. Traktaten vänder så den ekonomiska nyttan i barmhärtighet, i en uppmaning att ”gifva tiggaren en stor slant” – ”hvad helst den rike säger om min skrifts theoretiska innehåll, så skall någon fattig fröjdas åt ett praktiskt resultat” (SV9: 71).

Värt att notera är att båda de nämnda lösningarna på problemet att göra ”penningens genius till sin slaf” står i motsättning till nationalekonomins kardinaltanke sedan Adam Smith, att egenintresset är samhällsutvecklingens drivkraft par excellence.

Almqvists benägenhet att *gardera* sin eventuella optimism för finansvärlden – som när han låter herr Hugos beundran för huset Rotschild gå lätt överstyr, eller förtroendet för transaktörens ”känsla för allmänt väl” underställs frågan om ”dennes verkliga redlighet” i *Hvad är penningen?* (SV9: 43, 59, 63) – kan förefalla mattas något framemot mitten av 1840-talet. Forskningen brukar uppmärksamma hans positiva utsagor om kapitalinvesteringar, industriell utveckling och filantropiska företagare vid denna tid, med romanen *Smaragdbruden* (1845) som ett talande exempel. När romanens samhällsekonomiskt visionära hjälte Gustaf Carl Mannerskog i slutet av berättelsen får disponera det fabulösa lambertska arvet, kan han sätta sina planer på en massiv utbyggnad av skolor, andliga institutioner, ”kanaler, jernvägar, hamnar, skeppsflottor och städer” i verket, vilka skall bringa välstånd ”öfver hela Sveriges rike”.³⁷ Alf Kjellén talar om Almqvists ”kapitalistromantik” – som låg i tiden – och avser därmed dels själva fascinationen för stora penningsummor, dels författarens återkommande uttryck för ”sympati för kapitalistklassen”. ”Man känner sig onekligen en smula förbryllad av ’vidsyntheten’ i Almqvists ekonomiska orientering,” skriver Kjellén, ”med hans sinne både för en torparens strävsamma arbete och för en Rotschilds vittsvävande finansiella operationer.”³⁸ Men som framgår av Kjelléns utläggning, är dessa dubier ogrundade. Almqvist tumma-

de inte på sina principer för en industrivänlig framstegstro, utan stod kvar vid sina kristet-liberala ideal om ”ren och sann sedlighet”; därmed reserveras sympatierna för sådana transaktörer som låter kapitalet komma andra till nytta och ingen till skada. Samtidigt förblev Almqvists allmänna misstänksamhet mot de besuttna i samhället grundmurad, i synnerhet mot bördsadeln, vars avskaffande han fortsatte att verka för.³⁹

*

Vilken ståndpunkt Almqvist företräder i enskilda litterära texter är inte alltid så lätt att avgöra, och ibland inte rätt fråga att ta itu med heller. Redan att exempelvis Kjellén så obekymrat knyter Almqvists övertygelse till herr Hugos vurm för huset Rotschild, pekar på ett allmänt behov att ta upp de knäsatta förståelserna av Törnrosskaldens mer tvetydiga skapelser till ny diskussion. Särskilt intressant ur de konkurrerande värdenas aspekt är då läsdramat *Silkesbahren på Hagalund*, som först trycktes i imperialoktavupplagans tredje volym 1850; ett verk med samma titel återopas dock redan i *Återkomsten*, duodesupplagans band VIII 1838.⁴⁰

Intrigen i *Silkesbahren på Hagalund* är spunnen kring hur planerna på ett storkök och hotell av groteska proportioner – tänkt att ensamt rationalisera hushållningen för Stockholms 90 000 invånare! – uppstår, formas och sätts i verket. I pjäsens final återstår blott att uppföra etablissemangen; i läsdramat *Purpurgreven*, som direkt följer i imperialoktavvolymen, tar handlingen sin början i den nyinvidga inrättningens salonger. Storhotellets närmast allegoriska dimensioner har utlöst diskussioner om dess ideologiska hemvist och tendens. Albert Lysander menar att Almqvist med detta palats inrättar ”kommunismens nya Jerusalem”,⁴¹ Kjellén finner att dramats ”jättestora, luxuöst inrättade hotell något påminna om Fouriers falangstäridéer”,⁴² i linje med Werin som jämför med Gatti de Gamonds och Etienne Cabets läror.⁴³ Tanken att hotellet skulle representera någon utopisk, socialistisk vision hos Almqvist ter sig dock förhastad. Inte främst för hans ord i samma volym av imperialoktavupplagan om att ”det viktigaste för närvarande är att akta sig för den falska kommunismen (individualitetens upphävande)”,⁴⁴ utan av det skäl som Werin anger: ”dock skadar det inte att observera att pjäsen i grund och botten alls inte är kommunistisk”;⁴⁵ eftersom denna ”förening av folkök och lyxhotell, är ett privatkapitalistiskt företag med filantropisk skylt”.⁴⁶

Förvisso tillkommer det ofantliga värdshuset på kapitalistiskt initiativ. Grundaren, kommerserådet Otto Westermarck, ser i projektet ”icke blott en ofantlig vinst för sakens upprättande, utan tillika en otrolig fördel för alla, som begagnade den”.⁴⁷ Är bygget då istället att hänföra till Almqvists ”kapi-

SMARAGD-BRUDEN.

Almqvist
FÖLJDERNA 1845

AF ETT RIKT NORDISKT ARF.

AF

FÖRFATTAREN TILL TÖRNROSENS BOK.

NORRKÖPING.

TRYCKT HOS ÖSTLUND & BERLING, 1845.

Smaragdbruden, 1845: *Almqvists roman om följderna av det ofantliga lambertska arvet.*

talistromantik”? Werin frestas till uttalanden som går i den riktningen, när han i pjäsen erfar ”drömmen om en förening av storkapitalism och filantropi”, om än ”fullt grotesk” i sitt utförande, och finner uttryck för hur Almqvist ”fascineras på äldre dagar av prakten och överflödet i storstädernas lyxhotell”.⁴⁸ Han konstaterar emellertid att ”man får akta sig för att ta fasta på något; rätt vad det är kommer det ironi i enfalden, det tendentiösa blir meningslöst eller tvärt om, allvaret förbytes i clowneri”.⁴⁹

En sak att ta fasta på är dock hur bestämt pjäsen motsätter sig varje försök att identifiera ett alter ego eller språkrör för författaren. Däri anas ett allvar. Hur pass uppbygglig visionen av storhotellet är, framgår av en kort rekapitulation av upprinnelsen till planerna. Adrian Westermark, som är okänd för sitt slösaktiga leverne, står under hotet att förklaras arvlös av sin far, kommerserådet Otto Westermark (SS XIV: 313, 319). Han planerar då att presentera ett fingerat affärsprojekt för fadern, som en skenmanöver för att på en gång avleda dennes uppmärksamhet från att han just förlösat ytterligare en stor summa pengar, snabbt utverka ett lån för att betala sin fordringsägare, och simulera ett genuint finansintresse för att åter göra familjebanden goda. För att finna det trovärdiga ”namnet på ett utomordentligt skönt företag” (SS XIV: 361) saknar han dock de erforderliga ekonomiska kunskaperna, men hans väg korsas av den skålmaktige kassören Grönström, som även har att finna en kreditor till sin bankruttmässige farbror, krögaren Groman. För att tillgodose alla dessa behov, och själv göra sig en hacka, diktar Grönström ihop ”en kommersiell idé av världsomfång” (SS XIV: 371) som han förelägger Otto Westermark, under skenet av att sonen Adrian är hjärnan bakom företaget. Fadern genomskådar bedrägeriet, men planen på ett ”vårdshus av ofantligt omfång” övergår i samma stund från att vara en skenmanöver för lån på falska grunder till ett högst reellt projekt för ”stora skatters upphämtande” (SS XIV: 375).

Idén till hotellpalatset är således en oavsiktlig kollektivskapelse av skålmor och profitörer, vilken knappast övergår till att uppbära pjäsens budskap för det att Otto Westermark anammar den i allvarligt syfte. Särskilt intressant är emellertid att far och son Westermark i sina attityder till penningen påminner om herr Hugo Löwenstjerna respektive Richard Furumo – men till skillnad från dem även belyser varandras mindre ädla sidor och föresatser.

Adrian ansluter till programmet i *Svenska fattigdomens betydelse* i egenskap av oförvägen slösare, som i estetisk, antiutilitaristisk anda finner att ”ju mindre företaget har uti sig av den välsignade nyttan, ju mer tycker jag om det” (SS XIV: 359). Till hans mörkare, furumoska sidor hör en ovidlådnehets-tanke som har stegrats till hat mot penningen:

Jag hyser ett oövervinnligt äckel för penningens ärg- och smutsluk. Jag talar här för mig själv och kan säga som det är, nämligen, att jag vill bestämt icke förvärva det ringaste. Det hänger sig ett visst skamligt, lågt och nedrigt vid penningförtjänsten: det är ett kanaleri däruti, som jag blygs för: jag skäms för min far själv, om jag skall vara uppriktig. Det enda nobla hos honom, är att han har mig till son. (SS XIV: 325)

Det samtidigt komiskt självgodas och ansvarslösa draget hos Adrian framgår också av hans i själva verket selektiva förakt för penningen, som mest gäller småmynten – han tycker ”snarare då mera om dukater” (ibid.). Allvaret är dock stort nog när han lägger ut texten om profitens villkor.

I penningssaker är alltid någonting ignobelt, infamt i sig själv: det smakar av – söta pappa! Ja, gud hjälp mig – det låter obeskedligt av en son – men det kan jag icke hjälpa; och jag kunde aldrig tillbringa en timme på hans kontor, utan att vid anblicken av hans figur känna en rök, jag hade så när sagt en stank ifrån alla de tusentals negrer, som trampat sockret, pressat indigon, kokat mahognyplankorna, malit druvorna – å, vad säger jag? icke mal man just druvor – man har väl annat att dagligen mala om. (SS XIV: 359 f.)

Detta till skillnad från profitören Grönström, för vilken det ”vattnas i gommen vid tanken på dessa kassakistor”, och fadern, vars filantropiska program närmare sett begränsas till nationalekonomernas förkunnelse om att man bäst hjälper andra genom att först hjälpa sig själv. Hans affärsidé med det ofantliga hotellet utgår direkt från nationalekonomins lära om arbetsfördelningen, vilket framgår av den monomaniska utläggning han består sin son:

Du har således utan tvivel längesedan insett, med den store Say, huru dåraktigt och fördärvligt det är i ekonomien, när var människa vill göra och sköta allt vad till det mänskliga livet hörer; varemot det första villkoret för uppkomst och lycka består i vad man kallar arbetets fördelning, så fattat, att en egentligen blott utför eller ombesörjer en sak, ett yrke, ett affärslag, vartill han äger mesta anlag och snille; en annan, däremot, något annat. Utan att den ena blandar sig uti den andras göra, hjälpa, uppbära och likasom supplera de varann dock härigenom alla i samhället: det hela förkovras, förlyckligas och bär sig: allting verkställes på möjligaste bästa vis och till bästa pris, emedan varje sak av var och en utföres så förträffligt, sjäfullt och klokt, han förmår; samt i stort. (SS XIV: 380)

Det parodiska är att han nu vill tillämpa arbetsfördelningens principer på matlagningens område, till dess ”att de otaliga köken blivit utrotade i samhället, för att lämna rum åt några få koncentrerade och förträffligt skötta matberedningsställen i stort” (SS XIV: 389).

I denna nationalekonomiska fars återropas vid några tillfällen auktoriteten Jean-Baptiste Say, vars *Traité d'Économie Politique* utkom i två omfattande

översättningsvolymen med titeln *Afhandling uti statshushållningsläran, eller En hel framställning om sättet, huru förmögenhet uppkommer, fördelar sig och förbrukas* 1823–24. Utgåvan tillhör de mest betydelsefulla i spridningen av nationalekonomins tankar i Sverige, och föregår exempelvis alla mer omfattande översättningar av Smiths, Ricardos, Malthus och de Sismondis skrifter. Om Otto Westermark hade studerat Says kapitel ”Om de fördelar, olägenheter och gränсор, som möta vid arbetsdelningen” mer ingående, hade han kanske hesiterat inför den franske nationalekonomens ord om de ”idogheter” som ”minst medgifver arbetets delning”.⁵⁰

Genom anläggningen av sin ”stora kosmiska stiftelse” genomför kommerserådet nu en arbetsfördelning in extremis av sysslor som hittills främst tillhört familjehushållningens idogheter. Det sker med ett organisatoriskt sinne som för tankarna till det byråkratiska välde Almqvist tidigare skildrat i *Ormus och Ariman*. I *Purpurgreven* passerar matberedningsanstaltens expeditioner revy – ”såskansliet”, ”tallriksavskölningskontoret”, ”serviättvikningsmagasinet”, ”teskedstorkningskontoret” – medan dess tjänstemän klagar över ”korkuppdragningsexercisen med de trettio nya kyparpojkar” och bristen på ”minst tjugo sockerhuggare”. Adrian konstaterar överdriften i att verksamheten ”totalt samlas på en endaste punkt för hela staden” och blivit ”så gigantisk som här”, även om ”att koka och steka på millioner ställen är uppenbar nonsens” (SS XIV: 423–426).

Silkesharen på Hagalund kan, om man så önskar, betraktas som *divertissement*, ”förströelse på lediga stunder” som Almqvist själv anmärkt i ett brev.⁵¹ I hotellprojektets litterära laboratorium åstadkommer han även föreställningar om gynnsamma sociala följder – särskilt för ”kvinnorna att få tid att utveckla sig andligen”, som Bertil Romberg betonar.⁵² För mig intresserar läsdramat främst som en skarpsinnig fars om nationalekonomins och finanslivets dårskaper, ett skålmspel om ett skenande materialistiskt samhällsbygge på gott och ont. Dess samband med *Svenska fattigdomens betydelse* och prisskrifterna i *Herr Hugos akademi* går på djupet. Det är inte bara så att far och son Westermark är ett slags komiska inkarnationer av herr Hugo och Richard Furumo; alla brottas de med samma problem, det att göra ”penningens genius till sin slaf”.

*

Ju mer man reflekterar över dessa återkommande försök att komma till tals med ”penningens verldsmakt”, desto tydligare framstår dess sammanhang med Almqvists tidiga författarskap och de två åren av rousseauanskt bondelev i Värmland 1824–25. I ett flertal brev från början av 1820-talet återkom-

Men när hon gifver mig en af sina blickar! Då synes hon så täck i grunden, som hennes panna är klar, och hennes bröst är som en spegel af ren ömhet. Hela hennes väsende doftar fram såsom själva det lifvande djupa.

Sådana blickar gifver hon oss ofta; ty hon är vår förnämsta. Det är vår glädje af henne. I en enda af dem läser jag flere höga utsagor, än jag kan fatta i tusende skrifter.

Derföre skola vi se och lyssna.

XXXIX.

Silkesharen på Hagalund.

FÖRSTA BOKEN.

I den romantiska trakten strax utanför Stockholm ligger Haga lustslotts förtjusande park. Denna begränsas på vestra sidan af stora landsvägen, löpande från hufvudstaden till Frösunda och Järfa. Slottsparken är inhägnad, men har på ett par ställen griadlar. Det tillhör icke historien att vid detta tillfälle tala om det majestätiska grindpar, som först möter, och som ligger geut emot den i stora landsvägen inmynnande hivagen till Solna. Med förbigående deraf, nämna vi allenast att de andra Hagagrändarne befinna sig längre bort, der de göra front mot birågen till Drottningholm. På denna punkt är det som ett värds hus ligger, benämndt Hagalund; gammalt, hermskt och af vidsträckt inflytelse.

Vid innevarande berättelses epok bestod Hagalund af tvänne små karaktärsbyggningar, som lågo midt emot hvarandra, och hade en gård emellan sig. Scenerna här börja i den venstra byggnaden, hvarst den egentliga värds husalen var belägen, och genom hvars två fönster man blickade öfver gården till den andra byggnaden. Personerna i värds husalen äro först tvänne och sedan flere, såsom det visar sig i uppträderna.

Scen I.

Groman. Af alla, som gå in med fötterna, är det ingen som misshagar mig till den grad, som Annette, just Annette.

Grönström. Men . . . farbror är för granntyekt.

Groman. Granntyekt, Grönström? Ja, jag är granntyekt. Och måste jag teke vara det i en så vigtig sak, som den jag föreläfer?

Grönström. Nå, skulle då Annette också gå in med fötterna, så går hon likväl ut med magen och det qvittar.

Groman. Qvittar, Grönström? Nej, det hjälper alls icke.

Grönström. Men ett ord, bästa farbror, mellan fyra ögon —

Groman. Fyra ögon? Då jag icke ser på mer än ett öga, skall du icke tala om fyra, när vi äro tillsammans. Ingen otäckhet! Jag tycker ej om sådant. Hvad ville du säga, min vän?

Grönström. Emellan huru många ögon som farbror då behagar, påstår jag, och har alltid påstått, att då man, som farbror Groman, rest ifrån Uppsala för att sätta värds hus i närheten af Stockholm, lyra sig lägenhet, och buse uppsapperskor —

Groman. Just det, Grönström! Är det icke just då man måste vara granntyekt? granntyekt som sjelfvaste hin läken? Om jag icke är noga nu, tror du ej kunderna skola blifva det sedan? Jo, min bior, de skola mista smak för maten, om de få se olyggliga flickor komma in med tallrickarne. Jag begriper denna invecklade sak.

Grönström. Ja men, herre min god —

Groman. Jag har hyrt Älkistan, brot lilla, och jag skall slå mig ut på Älkistan, derest jag kan få alla mina saker riktiga. Nu kuskar jag omkring med dig, Grönström, såsom kunnare på alla de största ställena: Albano, Stållmästargården, Norrbocka, Hagalund här, Järfa — ja, det må barka utaf ända till Barkarby, om så skall vara — för att taga i sigte hvilka flickor jag bör städp. Jag behöfver knappast stort mer än en enda; men präktig. Jag tror nog, att alla vi här se, blifva lediga åt lüsten: de titta så högst förargligt och stingsligt omkring sig, så nog vilja de flytta, det märker jag; och jag hoppas uppriktigt, att jag, mot en billig stegering af lönen, kan bekomma hvilken jag önskar. Det beror för mig alldeles hiskeligt på, att få en ypperlig meniska. Jag skall säga dig en sak, Grönström: jag är förbi, jag är om intet, jag är rakt slut, om det misslyckas för mig

mer Almqvist närmast desperat till denna livsfråga; ”kunna vi ej frälsas från sådant (ställas på en plats öfver penningen) så äro vi olyckliga”, skriver han till den blivande medbonden Jonas Waern 1823.⁵³ Denna tanke är otvivelaktigt avgörande för hela Värmlandsprojektet. I ett brev till vännen och Manhemsbrodern Andreas Berg året därpå utläggs frågan om frihetens monetära villkor i hela dess vidd:

Det är någonting hemskt och förfärligt, som merendels händer. Menniskor med tycke för helighet och kraft utbilda sig – medan de äta hos sina föräldrar. Så kommer den tid, då de skola försörja sig sjelfva. ”Godnatt! du höga himmel – farväl du gröna Jord! jag går nu in i berget der bergakungen bor” – sjunger Jungfrun i Folkvisan. *Utkomsten* är den Jätte, som krossar eller dock hejdar all högre gång. Någre bruka det sättet, att vingla sig ifrån denna Jätte. [- - -] – Hvad återstår? Att lefva reglerad. Men dertill fordras för en bildad Menniska 2 à 3000 Rd om året. Den som ej ärft detta, kan ej få så mycket, utan att för jordarbetet offra sin himmel (som ovan). Detta duger ej. Hvad återstår? – Blir det ett *Factum*, att man med 1 à 2000 Rd som Capital, kan lefva, ej som Torpare, utan med hela den sanna Bildningens åtnjutande, så är den onde Jätten stungen. Ty, om det upptar en Obemedlads hela existens, att skaffa sig så mycket *ärligen*: behöfves ej stor Skicklighet och Tid, att få vid pass så mycket i *Capital*. Detta är således en ordentlig Vändpunkt för hela Lefnadssättet: en epoch, hvarigenom möjligheten uppgifs för himmelskt och jordiskt att lefva tillsammans.⁵⁴

Den under Almqvists livstid opublicerade medeltidsromanen *Cypressen*, som tillkom under bondelivsexperimentets år, är till väsentlig del en gestaltning av denna konflikt och av olika sätt att förhålla sig till ”penningens verldsmakt”.⁵⁵ I romanen har Almqvist inte knutit penningens och frihetens sant internationella bekymmer till någon särskild *svensk* egenskap. Men som Algot Werin riktigt sammanfattar den fortsatta utvecklingen: ”I Svenska fattigdomens betydelse ställde han slutligen med ett dristigt grepp hela sin nation över det lumpna guldets och såg i den situationen dess storhet och lycka.”⁵⁶

*

Åter till *Svenska fattigdomens betydelse*. Varifrån kommer den erforderliga kraften, som trots nöd och fattigdom gör svensken till en kung i vadmal? Vilken uppfattning om själens eller personlighetens konstitution ligger till grund för Almqvists påståenden om den fattiges inre resurser? Följande passage är instruktiv:

Hos svensken betyder fattigdom egentligen koncentration: kraftens sättande på ett kort, personligheten: öppnandet af en inre individuell källa med outtömlig

åder. [...] en fattig, som i stället att förtvifla söker inom sig medlen till skapande af en värld, för honom nog, kan utan tvifvel i viss mening kallas ganska rik: han har (eller upparbetar sig till) en inre organisk rikedom. (SV8: 297)

Dessa ord om utvinnandet av inre rikedomar innehåller en rad formuleringar som klargör att det inte *i första hand* rör sig om kristen fattigdomsmystik. Resonemangets grundläggande föreställningar – om personlighet, individualitet, inre *organisk* rikedom, *utlopp* för en inre *källa* och att *skapa* en *värld* av *medel inifrån* – pekar bara i en riktning: på det romantiska originalitetstänkandet och dess teori om den geniala individen, om den unikt predisponerade människans förmåga att skapa sig själv. Sedan är det givet att Almqvists uppfattning här, som alltid, står på kristen grund: det är Gud som hos envar har planterat det individuella fröet, ”det, som Gud nedlagt i hvars och ens personlighet med fordran att utvecklas, bära frukt och lefva”. (SV8: 291)

Denna kristet färgade geniuppfattning stämmer överens med den *personlighetsprincip* som Bertil Romberg brukar framhäva som avgörande för förståelsen av Almqvists gärning – dvs. ”uppfattningen att varje individ har rätt att få utvecklas efter sina gåvor och möjligheter, men så att ingen annan individ eller samhällets väl hindras därav”.⁵⁷ Almqvist formulerar övertygelsen som så i *Europeiska missnöjets grunder*, att ”människan har en viss oavytterlig rättighet, den, att få leva efter skapelsens mening. Detta betyder, att var och en skall få framgå i sin sanna karaktärs verkliga bana.”⁵⁸ Som framgår härav, ligger Almqvists kristna geniideologi till grund för hans liberala åskådning – och vice versa.

Att denna övertygelse är starkt präglad av romantikens föreställningsvärld blir tydligt när man beaktar själva frihetssinnet, ovidladdenhetstanken, i Almqvists fattigdomsprincip. Detta frihetssinne framställs i *Svenska fattigdomens betydelse* som en konstitutiv del av personligheten. Eller, för att formulera denna utpräglad geniteoretiska uppfattning med den större precision som sammanhanget kräver: ”denna fjäderrörelse i lynnet, denna spänstighet af ’bort ifrån allt gods!’” (SV8: 294) ses utgöra en i *svenskens* karaktär integrerad egenskap! Den största fräckheten i *Svenska fattigdomens betydelse* är nog den, att vårt orubbliga frihetssinne betraktas som genialt – och det i kvalificerad mening.

Jag har nu avslutningsvis sagt något litet om hur essän ansluter till genialitetens diskurs. Men jag vill betona att detta sker mer än blott ideologiskt och till ämnet. Rikedomerna på infall och hugskott, på ohämmad subjektivitet, blixtrande humor och irrationella vändningar i Almqvists fascinerande pamflett, är en konsekvent följd av att dess diktare tillämpar ett utpräglat geniestetiskt *skrivsätt*.⁵⁹

Detta målmedvetet subjektiva, irrationella och frihetliga skrivsätt är raka

motsatsen till det rigida förnuftet, ordningssinnet och det enkelspåriga nytotänkanudet hos "statsekonomen". Det är en stil som har täckning för "lifvets sanna fordran". Så hävdas diktens värde mot penningens.

Noter

Den här studien har huvudsakligen skrivits under våren 2004 när jag var *visiting research fellow* vid The Institute for Advanced Studies in the Humanities, University of Edinburgh. Ett generöst bidrag från Vetenskaps societeten gjorde denna vistelse framgångsrik. Jag uttrycker mitt varma tack.

- 1 Kurt Aspelin, "Det europeiska missnöjet". *Sambällsanalys och historiespekulation. Studier i C.J.L. Almqvists författarskap åren kring 1840*, del I, Stockholm 1979, s. 190; Bertil Romberg, "Efterskrift", i Almqvist, *Svenska fattigdomens betydelse*, Hedemora 1989, s. 96; Romberg, *Carl Jonas Love Almqvist. Liv och verk*, Stockholm 1993, s. 145; Romberg, "Inledning", i Almqvist, *Törnrosens bok. Duodesupplagan. Band VIII–XI. Samlade verk 8*, Stockholm 1996, s. 18. Se även Algot Werin, "Inledning", i Almqvist, *Törnrosens bok del VIII–X. Samlade skrifter* under redaktion av Fredrik Böök, band VIII, Stockholm 1921, s. XXXVI; Werin, *C.J.L. Almqvist. Realisten och liberalen*, Stockholm 1923, s. 270; Henry Olsson, *Törnrosens diktare: Den rike och den fattige*, Stockholm 1966, s. 152.
- 2 Carl Jonas Love Almqvist, *Svenska fattigdomens betydelse*, i *Törnrosens bok. Duodesupplagan. Band VIII–XI. Samlade Verk 8*, s. 290; hänvisningar härefter till SV8 i den löpande texten.
- 3 Roland Lysell, "Realismens romantik hos Almqvist", i Lysell och Britt Wilson Lohse (red.), *Carl Jonas Love Almqvist – konstnären, journalisten, pedagogen*, Stockholm 1996, s. 75.
- 4 Lysell, s. 80.
- 5 Almqvist, *Brev 1803–1866. Ett urval med inledning och kommentarer av Bertil Romberg*, Stockholm 1968, s. 137.
- 6 Almqvist, *Törnrosens bok. Duodesupplagan. Band XII–XIV. Samlade Verk 9*, Stockholm 1997, s. 41; hänvisningar härefter till SV9 i den löpande texten.
- 7 *Ungdomsskrifter II. Avhandlingar och tal. Samlade skrifter II*, Stockholm 1926, s. 436; hänvisningar sker härefter till SS II.
- 8 Werin, "Inledning" till SS VIII, s. XXX.
- 9 "Svenska nationens förhållande till litteraturen", i *Filosofiska och estetiska avhandlingar. Samlade skrifter IV*, Stockholm 1921, s. 78, tryckt i artikelserien "Några drag" 1833–34. Werin daterar artikeln till 1826 (*C.J.L. Almqvist. Realisten och liberalen*, s. 207).
- 10 Colombine, i *Törnrosens bok. Duodesupplagan V–VII. Samlade verk 7*, Stockholm 1998, s. 406, 357.
- 11 Werin, inledning till SS VIII, s. XXIX.
- 12 Alf Kjellén, *Sociala idéer och motiv hos svenska författare under 1830- och 1840-talen. Första delen till omkring 1844*, Stockholm 1937, s. 201
- 13 Romberg, *Carl Jonas Love Almqvist. Liv och verk*, s. 144. Se även Johan Almer, *Variationer på götiskt tema. En studie i C.J.L. Almqvists Sviavigamal*, Göteborg 2000, s. 30–36 och Anders Burman, "C. J. L. Almqvists stora berättelse. Historiespekulation, aristokratfördömande och bondeidealiserings", *Tidskrift för litteraturvetenskap* 2001: 2, s. 46 ff.
- 14 Werin, "Inledning" till SS VIII, s. XXXI ff.
- 15 Erik Gustaf Geijer, *Samlade skrifter. Fjärde delen*, Stockholm 1926, s. 34
- 16 Se exempelvis David Levy, "S.T. Coleridges Replies to Adam Smith's 'Pernicious Opinion': A Study in Hermetic Social Engineering", *Interpretation. A Journal of Political Philosophy*, 1986: 1, och Marc Shell, "Language and Property. The Economics of Translation in Goethe's Faust", i förf:s *Money, Language, and Thought*, Baltimore & London 1982.

- 17 Kjellén, s. 171.
- 18 Fania Oz-Salzberger, *Translating the Enlightenment. Scottish Civic Discourse in Eighteenth-Century Germany*, Oxford 1995, s. 61.
- 19 Michel Foucault, *Les mots et les choses*, eng. övers. *The Order of Things. An Archaeology of the Human Sciences*, New York 1994, kap. 6: V, ”The Creation of Value”; Barbara Herrnstein Smith, *Contingencies of Value*, Cambridge, Mass., & London 1988; John Guillory, *Cultural Capital. The Problem of Literary Canon Formation*, Chicago & London 1993, kap. 5, ”The Discourse of Value: From Adam Smith to Barbara Herrnstein Smith”.
- 20 Herrnstein Smith, s. 115.
- 21 Jämför Almqvists roman *Amalia Hillner*, *Samlade skrifter* XXIII, Stockholm 1932, s. 347: ”Förlåt, min vän! svarade Amalia, vi se oss endast om efter en Linnæa. Tillåt oss att leta ännu ett ögonblick blott. Örtan är liten: Linnæa är en blomma, som mången icke straxt ser. Men jag märker henne där borta! vi skola icke gå på trädgårdsgångarne mer än blott dit. Amalias rörelse hade tagit sig luft genom en allegori.”
- 22 Aspelin, s. 185.
- 23 Lysell, s. 77.
- 24 *Kapellet*, i *Törnrosens bok. Duodesupplagan. Band VIII–XI. Samlade verk* 8, s. 116. Hänvisningar härefter till SV8. En utmärkt kommentar till novellen återfinns i Kjellén, a.a., s. 186–194.
- 25 Kjellén, s. 184.
- 26 Gunnar Balgård, *Carl Jonas Love Almqvist – samhällsvisionären*, Hedemora 1973, s. 162 f.
- 27 Jfr Kjellén, s. 184.
- 28 Harriet Martineau, *Illustrations of political economy, London 1832–34; Statshushållningen, framställd i Exempel*, Christianstad 1834–36, 8 delar.
- 29 Harriet Martineau, ”Författarinns företal” till *Statshushållningen, framställd i Exempel. N:o 1. Lifvet i öknen*, Christianstad 1834, s. 2 f. Jfr Kjellén, s. 184: ”Den gamle klockaren, som i Almqvists novell är talesman för en sorts enkel malthusianism, tecknas ingalunda en beau i stil med de gestalter, vilka exempelvis i Miss Martineaus romaner få verka för samma idéer.”
- 30 Almqvist, *Fria fantasier eller Törnrosens Bok*, band XII, Stockholm 1839, s. 161. Även i *Samlade verk* presenteras texten med eget titelblad (SV9: 99).
- 31 Den avdelning i *Törnrosens bok*, band XII, som både omfattar ett längre avsnitt av ramberättelsen, där prisfrågan formuleras (SV9: 35–43), och själva prisskriften (44–71), har titeln ”Hvad är penningen?”, medan det vinnande bidraget bara har själva frågeformuleringen som rubrik, ”Peningen såsom Medel till bildande af Rikedom” (44). Dock anges på förståsbladet för hela avdelningen ”Hvad är penningen?” som titeln på en ”Skrift som vunnit priset i herr Hugos akademi” (33). Jag väljer att uppfatta titeln på prisskriften så, även om en annan, alltför slug tolkning är möjlig, nämligen att akademien med en för den ironiske romantikern Almqvist typisk fiktionsparadox skulle ha låtit utge även sina egna överläggningar – likaledes belönade! – under denna samlande titel.
- 32 Se Romberg, inledning till SV9, s. XIX f. Efter det att denna artikel skrivits och satts, har jag uppmärksammats på Klaus Müller-Willes studie kring *Hvad är penningen?* i Annegret Heitmann & Karin Hoff (red.), *Ästhetik der skandinavischen Moderne. Bernhard Glienke zum Gedenken*, Frankfurt 1998: ”En af verdens största gåtor’. Zur Reflexion von monetärer og literarischer Repräsentation bei C.J.L. Almqvist”. Denna uppslagsrika uppsats rekommenderas, även om den inte ändrar någon av mina ståndpunkter i föreliggande artikel.
- 33 Werin, *C.J.L. Almqvist. Realisten och liberalen*, s. 52 och 91.
- 34 I motsats till dem som har ”sin vinst endast antecknad”; jfr Kjellén, s. 202.
- 35 Som framgår av Rombergs inledning till SV9, s. XII f., kom Almqvist efterhand på det klara med dessa omständigheter.

- 36 Werin, C.J.L. *Almqvist. Realisten och liberalen*, s. 91.
- 37 *Smaragdruden. Samlade verk* 27, Stockholm 2001, s. 283 f., 403 f. För en forskningsöversikt över Almqvists syn på ekonomiska företagsverksamheter vid den här tiden, se Rombergs inledning till volymen.
- 38 Kjellen, a.a., s. 200–203, samt *Sociala idéer och motiv hos svenska författare under 1830- och 1840-talen. Andra delen (1844–1848)*, Stockholm 1950, s. 81–83.
- 39 Jfr Kjelléns del 1, s. 203, och del 2, s. 83; hans beskrivning av Almqvists ståndpunkter vid mitten av 1840-talet ger intrycket av att de är mer allmänt framstegsoptimistiska, men inga väsentliga förändringar av de grundläggande principerna anförs.
- 40 *Återkomsten*, i *Törnrosens bok. Duodesupplagan. Band VIII–XI. Samlade verk* 8, s. 39. Henry Olsson anger att ”ganska stor ovisshet” råder om när *Silkesbaren på Hagalund* tillkommit, och bokför en rad argument för att läsdramat skrivits vid 30-talets slut eller 40-talets början (*Törnrosens diktare. Den rike och den fattige*, Stockholm 1966, s. 186). Se även Romberg, *Carl Jonas Love Almqvist. Liv & verk*, s. 273.
- 41 Albert Th. Lysander, *C.J.L. Almqvist: karakters- och lefnadsteckning*, Stockholm 1878, s. 305.
- 42 Kjellén, del 1, s. 229.
- 43 Werin, C.J.L. *Almqvist. Realisten och liberalen*, s. 184 f.
- 44 *Europeiska missnöjets grunder, Törnrosens bok. Imperialoktavupplaga. Band III. Samlade skrifter* XIV, Stockholm 1922, s. 131.
- 45 Werin, C.J.L. *Almqvist. Realisten och liberalen*, s. 185.
- 46 Werin, inledning till SS XIV, s. XXXVIII f.
- 47 *Silkesbaren på Hagalund, Törnrosens bok. Imperialoktavupplaga. Band III. Samlade skrifter* XIV, s. 375. Härfter sker hänvisningar till SS XIV.
- 48 Werin, C.J.L. *Almqvist. Realisten och liberalen*, s. 52 f., 186.
- 49 Werin, inledning till SS XIV, s. XL. Kjellén poängterar också att Almqvists ”gycklande sätt” innebär att ”man knappast kan få fram hans mening med det hela” (del 1, s. 229).
- 50 Jean-Baptiste Say, *Afhandling uti stathushållningsläran, eller En hel framställning om sättet, huru förmögenhet uppkommer, fördelar sig och förbrukas; jemte ett sammandrag af hufvudgrunderna i stathushållningsläranen. Första delen*, Stockholm 1823, s. 80.
- 51 Olsson, *Törnrosens diktare. Den rike och den fattige*, s. 186.
- 52 Romberg, *Carl Jonas Love Almqvist. Liv och verk*, s. 273.
- 53 Citerat ur Werin, C.J.L. *Almqvist. Realisten och liberalen*, s. 90.
- 54 *Brev*, s. 62 f.
- 55 En sådan tolkning av *Cypressen* föreslås av Henry Olsson i *C.J.L. Almqvist före Törnrosens bok*, Stockholm 1927, s. 436, och *Törnrosdiktaren och andra porträtt*, s. 75, där han också ser brevet till Berg som en nyckel till förståelsen av romanens penningmotiv. En omsorgsfull utläggning av *Cypressen* och dess spektakulära kortspelssymbolik som framställer medeltidens begynnande penningekonomiska handel som en fortsättning på krigsväsendet med andra medel samt sambanden med bl.a. Geijers och Adam Müllers romantiskt ekonomikritiska skrifter, utlovas i mitt *work in progress*, ”Diktens värde versus penningens. Studier i en ekonomikritisk strömning i romantisk och modernistisk diktning”.
- 56 Werin, *ibid*.
- 57 Romberg, ”Med kompassen i hjärtat’ eller den framsynte Almqvist”, i Lars Burman (red.), *Carl Jonas Love Almqvist – diktaren, debattören, drömmaren. Almqviststudier* 3, Hedemora 2001, s. 11.
- 58 *Europeiska missnöjets grunder*, SS XIV, s. 55.
- 59 Det inspirerande förord av Folke Isaksson som inleder den senaste separatutgåvan av *Svenska fattigdomens betydelse* (Hedemora 1989) lyfter fram dess rikedom på infall och kreativt självvård (”En frihetsförklaring med knixar och krumbukter”, s. 7–16). Romberg sammanfattar Bööks och Werins iakttagelser om essäns subjektivt självbespeglande drag i *Carl Jonas Love Almqvist. Liv & verk*, s. 145–147.

Annika Mörte Alling

Det triangulära begäret

Stendhals romaner *Rött och Svart* och
Kartusianklostret i Parma i ljuset av René Girards modell

FÖRUTOM UNDER NÅGRA få ögonblick, som censureras av berättaren, tycks kärleken ständigt vara utom räckhåll för Stendhals karaktärer. Det finns ett avstånd mellan de älskande som gör att kärlekslyckan ständigt uppskjuts till en annan plats och tid. Detta avstånd innebär enligt vissa kritiker att kärleken förevigas; andra talar om omöjlig eller misslyckad kärlek. Några kritiker ser samhället som orsak till denna olycka – eller lycka – andra menar att problemet snarare ligger i realistromanens estetik. Genom sin teori om ”mimetiskt begär” förklarar René Girard avståndet mellan subjekt och objekt med en triangulär modell. Girard går så långt som till att hävda att Stendhals romaner avslöjar ”sanningen” om det mänskliga begäret, dvs. att det är en ”romantisk lögn” att tro att vi är spontana och fria i våra val. Denna artikel ska titta närmare på Girards modell och försöka utröna i vilken mån den kan förklara beteendet hos Stendhals karaktärer.

I förhållande till Stendhalforskningen är Girards perspektiv på många sätt originellt: för det första utgår Girard inte från psykoanalytiska och freudianska teorier när han definierar begär hos Stendhal; för det andra avser Girard att studera begär enbart i Stendhals romaner, oberoende av den uppfattning om begär och kärlek som Stendhal uttryckt i sina icke-skönlitterära texter; för det tredje har han inte för avsikt att undersöka ett begär som skulle kunna tillskrivas författaren och personen bakom Stendhal.

Girard presenterade sin triangulära modell för första gången i *Mensonge romantique et vérité romanesque* (1961),¹ ett viktigt verk som fortfarande omnämns i de flesta engelsk- och franskspråkiga litteraturlexika, antologier och teoriböcker. Det kan tyckas märkligt att *Mensonge* inte översatts till något nordiskt språk, med tanke på den uppmärksamhet som Girard rönt i USA och övriga Europa, främst inom disciplinerna antropologi, religion och sociologi. Girard har provocerat många genom sina påståenden om att människan är helt ofri i sina val, att hon ständigt är beroende av modeller eller ”mediatörer”. Des-

sa kontrollerar henne i privatlivet såväl som i politiken, menar Girard; de bestämmer vilket parti hon ska rösta på, vad hon ska köpa för kläder, vilka personer hon ska förälska sig i, vilket liv hon vill leva. Eller som Girard skulle säga: vilket liv hon *tror* att hon vill leva. Det är nämligen enligt Girard en illusion att tro att vi vill ha något *av oss själva*. Detta är den "romantiska lögn" som Girard hänsyftar på i titeln *Mensonge romantique et vérité romanesque*. Den sanning han avser i andra delen av titeln är den att människan är slav under mediatörer och, som sagt, oförmögen att känna önsknningar, kärlek och begär av egen kraft. Denna sanning skulle avslöjas i de "stora" romanerna (les "grandes œuvres romanesques") – t.ex. i *Don Quijote* av Cervantes, i *Madame Bovary* av Flaubert, i Stendhals romaner, liksom i Prousts och i Dostojevskijs.²

Vilka är då dessa mediatörer? För det första fungerar de som ett slags *modeller*. Girard använder termerna "modèle" och "mediateur" ungefär synonymt. "Médiateur" (på engelska "mediator") betyder egentligen medlare. Enligt Girard är det alltså begär – i vid bemärkelse, bör det understrykas – som modellen eller mediatören förmedlar. Exempel på mediatörer som Girard tar upp är de hjältar och hjälttinnor som Emma Bovary och Don Quijote läser om i riddarromanerna. Emma vill ha en vacker och modig riddare likt dem hon läst om hos Sir Walter Scott, en riddare som ska komma ridande på sin vita häst och föra henne långt bort från den trista verklighet som omger henne i landsortshålan som hon bor i. Istället kommer Charles Bovary, en medelmåttig landsortsläkare utan visioner och helt utan sinne för romantik. Konfrontationen mellan Emmas drömmar och verkligheten blir alltså brutal och besvikelsen så stor att hon blir fysiskt sjuk. Snart efter deras bröllop kommer vardagen och hon finner Charles konversation "plate comme un trottoir de rue".³ Det hjälper inte att hon tvingar ut honom i trädgården i månskenet för att höra henne citera lyriska passager ur riddartidens litteratur. Stackars Charles blir varken mera hjältemodig eller romantisk. Han förstår inte alls vad dessa besynnerliga ritualer ska tjäna till och vill helst gå och lägga sig och sova. Det hela slutar således – alldeles som vanligt – med att Emma ligger och drömmer sig bort till den *verkliga* kärlekens plats och tid medan hon lyssnar till Charles snarkningar.

Trots sin besvikelse ger Emma inte upp sin dröm om riddaren, om den perfekta kärleken. Mediatören består. Hon skaffar en älskare, Rodolphe, och till en början tycks det henne som om *han* faktiskt motsvarar mannen i böckerna. Hon byter med andra ord ut objektet för sitt begär. Med Girards term, är objektet i triangulmodellen "interchangeable", utbytbar.

Enligt Girard är konsekvenserna av det triangulära begäret ödesdigra. Många av de verk han analyserar slutar med att huvudkaraktärerna dör efter att ha insett "sanningen" – dvs. att de varit slavar under mediatörer; att de famlat efter

en illusion. En sådan insikt och död finner Girard t.ex. i slutet av *Madame Bovary* och *Don Quijote* och också i Dostojevskijs och Stendhals romaner.

Vilka är då mediatörerna hos Stendhal? Enligt Girard finns de t.ex. i historien; Julien Sorel imiterar Napoleon, eller rättare sagt den Napoleon som han lär känna genom att läsa *Le Mémorial de Sainte-Hélène* och *Les Bulletins de la Grande Armée*, vilka fungerar som hans rättesnören, tillsammans med *Bekännelser* av Jean-Jacques Rousseau. Mathilde de La Moles modell och mediatör är drottning Marguerite de Navarre. Hennes imitation av Marguerite går så långt att hon identifierar Julien med Boniface de La Mole, drottningens älskare, som avrättades nästan tre hundra år tidigare. Precis som Emma Bovary och Don Quijote är hon således offer för det förvillande sken ("l'éclat trompeur") som mediatören enligt Girard utstrålar.

Mediatörerna hos Stendhal finns också i karaktärernas nära omgivning och fungerar då som modeller och rivaler samtidigt. När monsieur de Rênal bestämmer sig för att anställa Julien Sorel har han rivalen monsieur Valenod i tankarna. Det faktum att monsieur Valenod inte har någon informator åt sina barn, liksom madame de Rênals replik "Han skulle gott kunna snappa honom ifrån oss" får monsieur de Rênal att fatta sitt beslut.⁴ Viljan att anställa Julien som informator är alltså inte spontan; den "medlas" genom monsieur Valenod. Med andra ord fungerar monsieur Valenod som monsieur de Rênals "mediatör". Girard fäster stor vikt vid de politiska intrigerna mellan monsieur de Rênal och monsieur Valenod, som båda kämpar om makten i den lilla staden Verrières. Han menar bl.a. att de kopierar varandras politiska åsikter. Man kan dock tycka att Girard överdriver vikten av dessa intriger, som trots allt inte spelar någon central roll i romanen. Det är kärleken – inte politiken – som är i centrum hos Stendhal.⁵

Mediatörerna i *Rött och Svart* är främst rivaler i kärlek. På balen hos monsieur de Retz fungerar t.ex. Mathilde de La Moles beundrare som mediatörer för Julien Sorel. Det är för att den vackra Mathilde är omgiven av kavaljerer – och således mycket åtråvärd – som Julien Sorel vill ha henne som sin älskarinna. Han lyssnar uppmärksamt då några unga framgångsrika män utnämner henne till "balens drottning".⁶ Det är just i det ögonblicket som Julien blir intresserad av Mathilde för första gången: "Eftersom hon anses så vacker i dessa marionettens ögon så lönar det mödan att jag studerar henne närmare, tänkte han."⁷ Det faktum att monsieur de Croisenois visar sådant intresse för Mathilde gör särskilt intryck på Julien. Det är då han förstår att han triumferar över den vackra markisen som Julien verkligen glädjer sig åt de varma känslor som Mathilde påstår sig hysa för honom: "Jag slår markis de Croisenois ur brädet, utropade han, jag som inte kan tala om annat än

allvarliga saker! Och han som ser så bra ut! har mustascher, fin uniform, finner alltid i rätta ögonblicket något kvickt och behagligt att säga.”⁸ Monsieur de Croisenois fungerar således som en mediatör för Julien. Precis som offret i Girards triangulära modell, beundrar Julien monsieur de Croisenois och betraktar sig själv som underlägsen; det tycks honom som om monsieur de Croisenois har alla de egenskaper som han själv inte har.

Girards triangulära modell kan också förklara en del av kärleksrelationerna i *Kartusianklostret i Parma*, vilket kanske inte är så förvånande, med tanke på att italienarna, enligt Stendhal, är ett mycket svartsjukt folk. Den centrala roll som ögon och blickar spelar vid förälskelsen visar dock att det ofta finns ett spontant begär som inte är beroende av mediatörer, dvs. som inte är ”triangulärt”. Man kan t.ex. tänka på de laddade ögonblick då begär väcks mellan Fabrice och Clélia, ögonblick som så skickligt analyserats av Jean Rousset.⁹ Rodnande kinder, förlägna leenden och blyga tystnader avslöjar starka känslor hos ungdomarna då deras blickar möts de första gångerna. Ingen tredje person finns då närvarande som skulle kunna spela rollen som mediatör. Världen omkring dem existerar över huvud taget inte. Man kan också tänka på den scen då en djupt rörd Mosca iakttar Gina på Scala-teatern. Att det då är Gina själv som väcker Moscas begär råder det knappast något tvivel om. Med bultande hjärta betraktar han henne i hemlighet från en högre belägen loge:

Dryga två timmars väntan var inte för långa för denne förälskade man. Säker på att inte bli sedd hängav han sig förtjust åt sin dårskap. [...]

Äntligen visade sig grevinnan. Beväpnad med sin kikare mönstrade han henne betaget.

Greven intalade sig de mest vägande skäl för sin dårskap så länge han bara tänkte på att vinna den lycka han såg framför sig. [...] Jag skulle kunna slåss för henne tjugo gånger om!¹⁰

Generellt måste man konstatera att begär hos Stendhal inte går att reducera till en enda struktur, inte heller till ett enda fenomen. Karaktärerna är ombytliga. Avsaknaden av beskrivningar och ständiga perspektivbyten gör det svårt att ”fixera” deras känslor och begär. Att bestämma Juliens begär är särskilt problematiskt, då han ständigt spelar roller och berättaren inte sällan avstår från att avslöja motiven bakom hans agerande.

För övrigt är det knappast så att Girards modell förklarar hela sanningen om begär i Stendhals romaner. Andra faktorer än mediatörer fungerar som hinder mellan det åtrående subjektet och objektet för åtrån, faktorer som i likhet med mediatören är gynnsamma för begäret; fångelset, äktenskapet, religionen, samvetskvalet, det fysiska avståndet, det sociala avståndet. Dessa

hinder, skapade av karaktärerna själva eller av världen utanför, har inte nödvändigtvis något att göra med imitation av en ”tredje part”.

Leo Bersani¹¹ och Jacques Dubois¹² ser andra förklaringar till det orealiserbara begäret i Stendhals romaner (och i realistromanen i allmänhet) än Girard. Felet är samhällets, menar de båda: den värld som omger hjältarna ger dem inte möjlighet att förverkliga så excentriska begär som deras. Bersani ser dock den huvudsakliga förklaringen i realistromanens estetik. Då realistromanen har som mål att representera en stabil och trovärdig verklighet, kan den nämligen inte tolerera hjältar med alltför exceptionella begär. Bersani menar med andra ord att realistromanen är ”rädd för begär”.¹³ I likhet med Girard, går Bersani så långt som att hävda att autentiskt begär är omöjligt i romanens universum, med andra ord att den åtrående hjälten med nödvändighet bör exkluderas ur detta universum på slutet, dvs. dö. Denna död, liksom den ”omvändelse” som huvudkaraktärerna genomgår dessförinnan, ser de alla tre som ett uttryck för författarens fördömande attityd mot hjälten.¹⁴

Man skulle kunna invända mot dessa kritiker att det varken i *Rött och Svart* eller i *Kartusianklostret i Parma* finns något som explicit förknippar karaktärernas begär med misslyckande, olycka och död. Den viktiga roll som lycka spelar i Stendhals romaner visar snarare på motsatsen. Som Victor Brombert och Jean-Pierre Richard visat, värderas fångelsetiden och döden mycket positivt hos Stendhal.¹⁵ Hjältarna är saliga av lycka i sina fångelser och de dör utan att förneka sig själva och den kärlek de känner. Fabrice är djupt förälskad i Clélia och hoppas få återse henne i ”i en bättre värld”.¹⁶ Clélia ”hade lyckan att få dö i sin väns armar”.¹⁷ Julien hänger sig åt sina minnen av lyckan med madame de Rênal. Det faktum att karaktärerna inte har möjlighet att förverkliga sin kärlek innebär inte att denna kärlek är omöjlig eller dömd att misslyckas. Man skulle snarare kunna betrakta avståndet mellan de älskande som något mycket positivt, för att inte säga som en förutsättning som tillåter deras begär att förevigas, eftersom kärlekslyckan ständigt uppskjuts till en annan plats och tid.¹⁸ Slutet i *Rött och Svart* inbjuder oss inte att betrakta hjälten död som ett misslyckande och heller inte som ett slags moralisk bestraffning från författarens sida:

Lyckligtvis var det härligt solsken den dag då avrättningen skulle ske och Julien var åter sig själv. Det var ljuvligt att få komma ut i friska luften, precis som för sjömannen när han kommer på landbacken efter en lång resa. Å, det går ju bra det här, tänkte han, det fattas mig inte kurage.

Aldrig hade detta huvud varit så fyllt av poesi som nu när det skulle falla. Minnet av de ljuvligaste stunderna fordom i skogen i Vergy strömmade oemotståndligt över honom.

Allt gick enkelt och anständigt för sig, och utan något effektsökeri från hans sida.¹⁹

Vilka slutsatser kan man då dra angående den triangulära modellens giltighet på Stendhals romaner? Som redan påpekats, kan Girards modell inte förklara *allt* begär i dessa. Man skulle snarare kunna säga att den belyser en *särskild typ* av begär, som utan tvivel är centralt i Stendhals romaner. Hur en modell eller struktur skulle vara utformad för att ”förklara” Stendhals karaktärer och deras begär återstår att se. Kanske är det så som Jean-Pierre Richard hävdar, att Stendhals verk överhuvudtaget inte låter sig studeras schematiskt.²⁰ Det faktum att man inte fullt ut kan förstå sig på Julien Sorel, Fabrice del Dongo, Mathilde de La Mole och la Sanseverina är kanske en av de faktorer som gör dessa karaktärer så fascinerande i läsarens ögon.

Vad kan man avslutningsvis säga om den triangulära modellens *allmänna* giltighet? Har Girard rätt i att hävda att Stendhals och Flauberts romaner avslöjar sanningen om det mänskliga begäret, dvs. att vi alla är slavar under mediatörer; att det är en illusion – eller romantisk lögn – att tro att vi är spontana och fria i våra val? Fler undersökningar krävs för att besvara denna fråga.

Noter

- 1 Boken publicerades i engelsk översättning 1965, med titeln *Deceit, desire and the novel. Self and Other in Literary Structure* (Baltimore, London: The John Hopkins University Press).
- 2 Den ”stora litteraturen”, hävdar Girard i *Mensonge*, är den som ”avslöjar” det mimetiska begäret, dvs. romaner av Cervantes, Flaubert, Stendhal, Dostojevskij och Proust. I sina senare böcker lägger Girard även till denna lista verk av Shakespeare, Molière och Racine.
- 3 Flaubert, Gustave, *Madame Bovary*, Gallimard, Folio, 1972, s. 72.
- 4 *Rött och Svart*, s. 20. I denna artikel hänvisas till Tage Aurells översättning från 1991, Forum. Referenserna till *Le Rouge et le Noir* avser utgåvan av Le Livre de Poche classique, 1997.
- 5 ”Politik mitt i fantasins angelägenheter är ett pistolskott mitt i en konsert”, säger berättaren i *Rött och Svart* (ibid., s. 378). Som Michel Crouzet uppmärksammat, är detta en betydelsefull fras hos Stendhal. Man återfinner den t.ex. i *Racine et Shakespeare* och *Armançe (Le Rouge et le Noir*, s. 379, not 1).
- 6 *Rött och Svart*, s. 286.
- 7 Ibid., s. 287.
- 8 Ibid., s. 324.
- 9 *Leurs yeux se rencontrèrent. La scène de première vue dans le roman*, Paris: Librairie José Corti, 1984. För utförligare analyser, se Mörte Alling, Annika, s. 74–82.
- 10 *Kartusianklostret i Parma*, s. 95. I denna artikel refereras till översättningen av Gun och Nils A. Bengtsson, Stockholm: Forum, 1960.
- 11 ”Le réalisme et la peur du désir”, *Littérature et réalité*, Éditions du Seuil, ”Points Essais”, 1982, s. 47–80.
- 12 *Les romanciers du réel. De Balzac à Simenon*, Éditions du Seuil: Paris, 2000, s. 111–128.
- 13 Observera titeln på ovan citerade artikel av L. Bersani (egen översättning: ”Realismen och rädslan för begäret”).

- 14 Bersani, op. cit., s. 66.
- 15 Brombert, Victor, *La prison romantique. Essai sur l'imaginaire*, Paris: Librairie José Corti, 1975; Richard, Jean-Pierre, *Littérature et sensation. Stendhal Flaubert*, Paris: Éditions du Seuil, "Points", 1954, s. 81–83.
- 16 *Kartusianklostret i Parma*, s. 457.
- 17 *Ibid.*, s. 456.
- 18 Sarga Moussa, bl.a., är av denna åsikt. Se artikeln "La tradition de l'amour courtois dans *De l'Amour* et dans *La Chartreuse de Parme* de Stendhal", i *Romantisme Revue du dix-neuvième siècle*, n° 91, 1996, s. 53–65.
- 19 *Rött och Svart*, s. 505–506. *Le Rouge et le Noir*, s. 505:
 "Par bonheur, le jour où on lui annonça qu'il fallait mourir, un beau soleil réjouissait la nature, et Julien était en veine de courage. Marcher au grand air fut pour lui une sensation délicieuse, comme la promenade à terre pour le navigateur qui longtemps a été à la mer. Allons, tout va bien, se dit-il, je ne manque point de courage.
 Jamais cette tête n'avait été aussi poétique qu'au moment où elle allait tomber. Les plus doux moments qu'il avait trouvés jadis dans les bois de Vergy revenaient en foule à sa pensée et avec une extrême énergie.
 Tout se passa simplement, convenablement, et de sa part sans aucune affectation."
- 20 "Parler de Stendhal, c'est chaque fois se condamner à l'impression que l'on n'a rien dit, qu'il vous a échappé et que tout reste à dire. Il faut alors se résigner et le rendre à son imprévisible et merveilleux jaillissement." (Richard, op. cit., s. 133).

Litteratur

- Bersani, Leo. 1982. "Le réalisme et la peur du désir", ur *Littérature et réalité*, Paris: Éditions du Seuil, "Points Essais", s. 47–80.
- Brombert, Victor. 1975. *La prison romantique. Essai sur l'imaginaire*, Paris: Librairie José Corti.
- Dubois, Jacques. 2000. *Les romanciers du réel. De Balzac à Simenon*, Paris: Éditions du Seuil.
- Flaubert, Gustave. 1972. *Madame Bovary*, Paris: Gallimard, Folio.
- Girard, René. 1961. *Mensonge romantique et vérité romanesque*, Éditions Bernard Grasset, "Pluriel".
- . 1965. *Deceit, desire, and the novel. Self and Other in Literary Structure*, översättning Yvonne Freccero. Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- Moussa, Sarga. 1996. "La tradition de l'amour courtois dans *De l'Amour* et dans *La Chartreuse de Parme* de Stendhal", *Romantisme Revue du dix-neuvième siècle*, n° 91, s. 53–65.
- Mörte Alling, Annika. 2003. *Le désir selon l'Autre. Étude du Rouge et le Noir et de la Chartreuse de Parme à la lumière du "désir triangulaire" de René Girard*. Études Romanes de Lund 65, Lund: Studentlitteratur.
- Richard, Jean-Pierre. 1954. *Littérature et sensation. Stendhal Flaubert*, Paris: Éditions du Seuil, "Points".
- Roussel, Jean. 1984. *Leurs yeux se rencontrèrent. La scène de première vue dans le roman*, Paris: Librairie José Corti.
- Stendhal. 1960. *Kartusianklostret i Parma*, Stockholm: Forum. Översättning: Gun och Nils A. Bengtsson.
- . 1997. *Le Rouge et le Noir*, kommenterad och presenterad av Michel Crouzet, Librairie Générale Française, Le Livre de Poche classique.
- . 1991. *Rött och svart: en berättelse från XIX:e seklet*. Stockholm: Forum, "Forumbiblioteket". Översättning: Tage Aurell.

Karin Nykvist

Minnets geografi

Platsens tematik i Jesper Svenbros lyrik

En dikt om Europa

Den gröna våren slår upp sina fönster
och ropar hallå över kullarna.
Det är grönt i Europa.
Gardinerna fladdrar.
Trafiken blänker i Tyskland.

Den gröna våren slår upp sina fönster,
slår benen i vädret och vips! över taken.
Golfströmmen lovar oss sommar.
Frukträden blommar i Belgien.
De ljumma sommarregnen drar in
i vår gröna verkstad, Europa.¹

De första stroferna i Jesper Svenbros första diktsamling *Det är idag det sker* öppnar ett europeiskt rum; Europa är "vår gröna verkstad". Europa är också den plats, geografiskt, litterärt och kulturellt, som är Svenbros lyriska verkstad.² I "En dikt om Europa" blir kontinenten till en enhet genom det gemensamma regnet som kommer med sommaren. Tyskland, Belgien, Schweiz, England, Danmark och Sverige finns med på den karta som dikten så snabbt tecknar. I diktens slut lyssnar psalmdiktaren Samuel Hedborn i sin sörmländska grav på sommarens psalm. Så är scenen satt för den geografiska dynamik som kommer att prägla författarskapet och bli betydelsefull för dess poetik: det stora, internationella, europeiska perspektivet och det lilla, lokala, svenska.

Jesper Svenbro var latinstudent i Lund när han debuterade som tjugotvåring 1966. Sedan dess har hans diktsamlingar hunnit bli nio till antalet, och hans produktionstakt ökar ständigt; de sex senaste böckerna har kommit under loppet av ett drygt decennium.³ Intresset för Svenbros lyrik har också ökat sedan början av 90-talet. Det var särskilt med den hyllade *Samisk Apollon och andra dikter* 1993, en diktsamling där Svenbro gick över till en mer

personlig och öppet självbiografisk poesi, som han blev mer allmänt känd och uppskattad. I de självbiografiska dikterna har också den geografiska förankringen och förflyttningen, från land till land, från plats till plats, fått mer utrymme och blivit allt viktigare. Så binds den egna livshistorien och dess landskap samman genom det minne som omvandlar liv och plats till text och berättelse.

Landskap och orter i Grekland, Italien och Frankrike återkommer ständigt i Svenbros dikter, liksom platser och vyer i Skåne och Lappland. Rom och Paris är viktiga orter i författarskapet, men städerna är bara ett par av många. Platsbenämningen är ofta specifik; ingen ort är för liten eller för stor för att rymmas i dikten. Så är både Rekekroken och Athen, Gautsträsk och Paris poetiska platser i Svenbros lyrik, representerade i ett slags geografins topografiska demokrati. Ofta blir dikten till i spänningen mellan den lilla okända avkroken och den stora metropolen. Kontrastverkan och perspektivskiften, via benämning av specifika platser, är välkända verkningsmedel. Begrepp som centrum och periferi sätts ur spel och blir verkningslösa.⁴

I denna lyriska geografi är själva resan väl så viktig. Regnets färd över den europeiska kontinenten i "En dikt om Europa" utgör bara den första resan av många. Genom hela författarskapet återkommer förflyttningar av olika slag, och de flesta kommunikationsmedel utnyttjas. De många resorna bildar ett nät av stigar och färdvägar, som i sin tur bildar Svenbros lyriska Europakarta – för visst kan dikten teckna kartor. "Literature itself is an atlas, an imaginative map of the universe", skriver exempelvis Malcolm Bradbury.⁵

Geografins och resans plats i poesin är ett fenomen som under de senaste decennierna blivit föremål för en fördjupad litteraturteoretisk reflexion. Underlag för studier finns sedan årtusenden; redan i Bibeln och de homeriska eposen kartläggs världen litterärt. Den teoretiska diskussion som kommit att ställa frågan om diktens förhållande till världen i centrum har gärna lyft fram den lyrik som kommit att kallas "platsens poesi"; i mötet mellan poesi och geografi ställs ju frågan om dikt och verklighet på sin spets.⁶ I namn av *Cultural Studies* har dessutom problemställningar rörande kultur, identitet och lokalitet blivit viktiga också för litteraturvetenskapen. Ordkonstens betydelse som kulturbärare och identitetsskapare har hamnat i blickpunkten.

I Svenbros lyrik är det framför allt minnet av en plats, snarare än platsen i sig, som blir diktens föremål. "Också minnet har sin geografi" heter det i första samlingen "Geografilektion".⁷ Och minnet är intimt förbundet med den geografiska tematiken i författarskapet. Det är i minnet som platserna framkallas och existerar, med hjälp av berättelsen. Fraser som "när jag nu drar mig scenen till minnes", är vanliga i de självbiografiska dikterna.⁸ I dik-

ten "Klangbild" tematiseras rum och minne i förening som diktens förutsättning, som poetologisk princip.⁹ Här är det minnet av rummet som möjliggör konsten.

Ett sätt att få musiken att återvända
 var att tänka på rummet där jag som ung
 en gång lärde mig spela: att koncentrera sig –
 inte på musiken utan på rummet¹⁰

Att skriva poesi om en plats utifrån egna minnen anknyter till en romantisk linje inom lyriken, där diktare som Wordsworth och Rousseau diktat om den egna biografien och dess platser.¹¹ I en senmodernistisk tid där bandet mellan författarjag och diktjag ofta anses vara brutet kan en sådan skenbar självklarhet i referensen upplevas som problematisk. Att läsa den självbiografiska dikten som ren fiktion är emellertid en strategi som är lika reduktiv som den som uppfattar texten som okomplicerat referentiell. Teoretiskt sett är Svenbros texter naturligtvis fiktioner. Men fiktiviteten undermineras i läsningen genom en mimetiskt referentiell läsarintention. Den moderna läsaren vet mycket väl att det finns ett brott mellan verkligheten och konsten – de teoretiska argumenten är legio – men hon förhåller sig i sin relation till det skrivna verket likväl *som om* det som skildras refererar till den verkliga världen. Denna troskyldighet bygger på ett slags pakt med författaren, som vet att underbygga läsarens önskan om att det skrivna på något sätt ska vara "sant".¹²

I Svenbros självbiografiska erinring av platsen anas ofta reseskildringens retorik: "Vi tog bussen från Athen till Elefsis", "För ovanlighetens skull steg vi inte av i Önnestad", "I maj 1964 kom jag för första gången till Athen:", "Vi tog bussen från Iraklion rakt söderut över Kreta", "I början av 1952 beslöt far att ta familjen med sig / på semester till fjällen", "I maj 1963 gick ångloken fortfarande / stänkande från Gare Saint-Lazare", "När man norrifrån kommer med tåg till Rom / är Santa Marinella den sista stationen / som susar förbi".¹³ Och reseskildringens genre har mycket gemensamt med Svenbros geografiska lyrik. Så förenas i Svenbros dikter liksom i reseskildringen ofta plats och minne, yttre och inre, förflutet och närvarande.

Till reseskildringens modus hör också den narrativitet som kännetecknar Svenbros dikter om plats. I den traditionella reseskildringen lyfts gärna episoder och anekdoter fram, med uppgift att belysa och konkretisera något signifikativt drag hos den kultur som den resande möter. De inre tankar som mötet med den främmande kulturen ger upphov till hos observatören får stort utrymme, och det privata perspektiv som tycks borge för autenticitet

och uppriktighet präglar berättandet. I Svenbros fall kan man tala om just "representativa anekdoter".¹⁴ Många dikter är ögonblicksbilder som i det lilla söker fånga det stora, dikter där en kort episod mättas med betydelse. Minnet av en lärare i grekiska blir till en dikt om språkets källa, och minnet av ett restaurangbesök blir till en hyperboliskt överdådlig kosmogoni. De personliga iakttagelserna bidrar ytterligare till diktens autentiska lyster.¹⁵

Imaginära landskap

Tankens geografi och verklighetens stämmer sällan överens. "It seems to me an interesting idea: that is to say, the idea that we live in the description of a place and not in the place itself, and in every vital sense we do", skrev den amerikanske poeten Wallace Stevens i ett brev 1945.¹⁶ Den konkreta geografien, som Stevens kallar "the place itself", står i ett dynamiskt förhållande till tankens landskap. Det är i den dynamiska glipan mellan konkret och imaginärt landskap som litteraturen om plats kan verka. Texten skapar i hög grad också den "description of a place" där vi, enligt Stevens, bor.

Hur ska man då förstå förhållandet mellan den litterära texten och den geografiska platsen? "Geography is not an inert container, is not a box where cultural history 'happens', but an active force, that pervades the literary field and shapes it in depth", hävdar Franco Moretti, och menar alltså att geografien på ett genomgripande sätt formar konsten och kulturen. Andra, till exempel Guy Davenport, framhåller den litterära textens inflytande på geografien. Det som Davenport kallar för den imaginära geografien väljer Seamus Heaney i sin tur att benämna "not just a geographical country but a country of the mind".¹⁷ I sin studie av litteratur och landskap, *Topographies*, diskuterar J. Hillis Miller landskapet som på samma gång verkligt och imaginärt. Hans utgångspunkt är att konsten skapar landskapet, men att konsten också är beroende av landskapet för att bli till. Samtidigt understryker Miller landskapsskildringens status som artefakt. Till sin hjälp tar han Austins och Searles talaktsteorier, och menar att landskapet i en mening blir till i ordkonstens performativa talakt: "the topography of a place is not something there already, waiting to be described, constatively. It is made, performatively, by words or other signs, for example, by a song or a poem."¹⁸

Mötet mellan plats och poesi har alltså gett material till grundliga diskussioner, och buden är många om hur detta möte egentligen ska beskrivas. Säkert är att geografi och konst är så intimt förknippade att de knappast går att avgränsa från varandra. Det vittnar alla ortnamn på alla kartor om. Kartan är bara den ett försök att förvandla fysisk realitet till tecken och text.¹⁹

Platsen existerar både i realiteten och i tanken, den är både konkret och imaginär.

Dikotomin mellan konkret och imaginär geografi innebär ingalunda en polarisering mellan sant och falskt, som man kanske i förstone frestas att föreställa sig. Den imaginära platsen har vuxit fram i den växelverkan mellan konkret geografi och kulturella artefakter som pågått genom årtusenden, i ett ständigt utbyte där konsten i alla dess former haft en nyckelroll. Poeter och konstnärer som skildrar den välkända hembygden eller den spännande nyfunna trakten har likt tankens arkitekter skapat vår bild av världen. Och Svenbro är en av dem som fortsätter att bygga om och bygga till denna imaginära geografi.²⁰

I många sammanhang hävdas det numera som en filosofisk grundsats att världen bara kan förstås medierad.²¹ I sin studie över reseskildringsgenren menar Adrien Pasquali att konsten ger människans världsbild; världen uppenbaras för människan enbart genom representationer. Den värld vi känner är därmed en konstruktion. För Pasquali innebär resandet inte att man upptäcker nya platser utan att man verifierar en text man redan läst, en bild man redan sett.²² Pasqualis tankar är närbesläktade med Wallace Stevens' föreställning om beskrivningen av platsen som förutsättning för dess existens.

Svenbros geografiskt förankrade poesi låter sig läsas som en lyrisk motsvarighet till Pasqualis och Stevens' tankar kring platsens ontologi. Nära nog varje gång en plats aktualiseras i hans dikter är det tillsammans med någon konstnärlig artefakt. Platsen knyts till litteratur, musik, bild eller film. I dikten möter så en blandning av geografi och fantasi, ett möte mellan konkret topografi med fysiska landmärken och kulturella, imaginära lämningar, en mängd lager av utsagor, avbilder, spår.

En plats går helt enkelt inte att särskilja från sina avbilder, sin kulturella och historiska kontext. "To travel is to move through differing geographical and cultural realms of multidetermined meaning", skriver Rockwell Gray angående den moderna reseskildringen.²³ Just så upplevs också platsen och resandet i många Svenbro-dikter, som till exempel "In memoriam K. A.", där en skylt vid en järnvägsstation i Athen aktualiserar Homeros, eller "Tourist people", där en kretensisk turistguides berättelse avläses som en parafra på Pindaros. I "Perspektivlära" är förförståelsen vid mötet med ett toscanskt landskap det medeltida måleriet. Vissa dikters resor går helt i en litterär förlagas fotspår, till exempel "Saint-Merri". Där promenerar diktens flanör genom Paris med Apollinaires dikt "Le musicien de Saint-Merry" som guide, och jämför Apollinaires Paris med den moderna stad som han själv har för

ögonen.²⁴ Korsbefruktningen litteratur – konkret plats pågår där i flera led. Svenbros diktjag rör sig i ett Paris som redan är litterärt, fikionaliserat: dikotomin reell–imaginär visar sig alltså vara en redan överskriden konstruktion.

I mötet mellan landskap och konst är kontrasten ett återkommande verkningssmedel. Kombinationerna kan vara hisnande. Hela diktsamlingen *Samisk Apollon och andra dikter*, med den antika grekiska mytologin förflyttad till ett kargt och underskönt Lappland, är det mest utmanande exemplet. Men greppet återkommer genom hela författarskapet. Denna typ av kulturmöte, genomfört med intertextualitetens hjälp, skriver om Europas imaginära karta, mångfaldigar banden som knyter samman kontinenten till en enhet, och gör dem mer skiftande och innebördsrika. För den imaginära kartan kan aldrig bli färdigritad. Dess konstruktion utgör bara grunden för nya konstruktioner. All ny konst, alla nya kulturyttringar och historiska skeenden är också topografiska revisioner.

Jesper Svenbros poesi kan i många fall läsas som ett bidrag i lyrikens form till den pågående diskussionen om förhållandet mellan fysisk och imaginär plats. I diktsamlingen *Vid budet att Santo Bambino di Aracæli slutligen stulits av maffian* (1996) blir de geografiska hänvisningarna särskilt många, skiftande och exakta. Här finns möten mellan olika språk, möten mellan texter, mellan geografiska platser och mellan människor av olika kultur och bakgrund. Dikter om till exempel Almqvists exil i Amerika och Olof Rudbecks Atlanticaprojekt visar också att Svenbro mycket medvetet fått sin dikt att verka i relationsnätet geografi – poet – poesi.

Italien och Rom är som titeln indikerar viktiga för diktsamlingen; Santo Bambino di Aracæli hör ju hemma i Rom.²⁵ En av dikterna med romersk anknytning är ”Självporträtt i Fellinis öga”:

Självporträtt i Fellinis öga

Det var svårt att inte se Rom med Fellinis ögon.
 Som till exempel en vinternatt
 när vi promenerade hem längs Tibern
 och flodens fantastiska dimmor
 följde oss hela vägen till vänster –
 enstaka lampor glimmade till
 i det svarta iskalla vattnet
 som tycktes stå stilla trots att det ljudlöst gled bort
 i rakt motsatt riktning.
 Hela Tiberstranden låg märkvärdigt öde, –
 när vi plötsligt blev varse
 hur några prostituerade stod och värmdes sig längre fram

kring en brasa på trottoaren: deras smink
 strålade egendomligt i eldskenet,
 den fetaste av dem sjöng
 med grov röst i mörkret
 sin uråldrigt klagande sång
 och låtsades inte ens lägga märke till oss
 där vi diskret smög förbi.
 En stund senare gjorde stranden en högersväng:
 Castel Sant' Angelo steg svävande fram ur dimman
 och Hadrianus' själ kanske fladdrade
 långt där inne, utan att vilja lämna
 sin sovande, mörka kropp –
 av någon anledning framträder inte Ärkeängeln
 som normalt står överst med draget svärd
 när jag nu i minnet
 frammanar byggnaden.
 Det är vinternatt, sjuttioal.
 Inte långt senare stod jag och väntade på att du skulle komma ut
 från danslektionen på Via Margutta.
 Klockan var strax efter nio på kvällen.
 Troligen hade det regnat;
 lyktorna fick i alla fall gatan att skimra
 och delade in den i olika ljuskretsar.
 I en av dem hade jag stannat
 och kunde därför inte se de förbipasserande
 annat än som enstaka skuggor
 på väg bortåt i natten... Men en av dem
 kom oväntat in i min ljuskrets
 och blängde på mig snett underifrån
 med en blick så genomträngande
 att den en halv sekund måste ha rört vid mitt innersta.
 Själv kände jag igen Federico Fellini
 och föreställde mig blixtnabbt
 vad han sett i mitt ansikte:
 när jag nu drar mig scenen till minnes
 tycks det därför vara han som föreställer sig mig.
 Jag hade just sett hans Casanova på bio
 och föll genast på plats
 i ett fack för protestantiska organister i puberteten
 som i gudomligt vanvett
 ger sig på sina orglar!
 Metaforer för kvinnokroppen!
 Fellini hade förmodligen inte "föreställt sig" ett dugg.
 Detta självporträtt följde mig länge.

Dikten inleds med satsen ”Det var svårt att inte se Rom med Fellinis ögon”. Enligt Svenbro själv bodde Fellini vid den här tiden på via Margutta. I en text till Lennart af Petersens Romfotografier från slutet av fyrtioalet skriver Svenbro om hur Fellini påverkat bilden av Rom: ”I likhet med så många andra såg vi ofta saker i Rom som fick oss att tänka: ’Det är som i en film av Fellini.’” För Svenbro finns det ett Rom *före* Fellini och ett *efter*. Bilderna som af Petersens tagit är *före*, men om man betraktar dem i ett *efter* händer det spännande saker. Hur ska man betrakta ett foto av Fontana di Trevi som tagits före *La Dolce Vita*?²⁶

Svenbros dikt utspelar sig förstås i ett Rom efter Fellini. Den bild av Rom som förmedlas i Fellinis filmer blir till det filter genom vilket diktjaget förnimmer staden, en fiktiviserad version av Rom som lägger sig över eller rentav ersätter den oåtkomliga faktiska – om nu någon sådan existerar – i ett möte mellan konkret och imaginär geografi. Och den skildring av Rom som följer i dikten utgörs av små ögonblicksbilder av ett spel med mörker, skugga och ljus, kända byggnader som Castel Sant’ Angelo och typiska Fellini-karaktärer som de sjungande prostituerade. I dikten om Fellinis Rom utgörs platsen också av *idén* om platsen, inte på något platoniskt vis utan snarare som kulturell konstruktion. Samtidigt som Rom är en fysisk plats, lokalisierbar i den geografiska terrängen, är staden en konstnärlig produkt, återgiven, tusenårigt och tusenfalt, i konsten. Platsen existerar både i realiteten och i tanken, den är både konkret och imaginär. Och det Rom som besökaren möter är en sammansmältning av geografi och fantasi, av förförståelse som blivit till genom återgivning av alla de slag.

Dikten har form av ett återberättat minnesfragment. Dess berättelse utgår från ett jag som minns, tempus är imperfekt, utom vid ett par tillfällen då ett berättandets *nu* etableras i presens.

av någon anledning framträder inte Ärkeängeln
 som normalt står överst med draget svärd
 när jag nu i minnet
 frammanar byggnaden.
 Det är vinternatt, sjuttioal.
 [- -]
 när jag nu drar mig scenen till minnes
 tycks det därför vara han som föreställer sig mig.

Minnet som avgörande för diktkonceptionen markeras explicit. Jaget ”frammanar” och ”drar [s]ig scenen till minnes”. Uttrycket ”tycks det”, som i olika varianter finns i åtskilliga dikter förutom ”Självporträtt i Fellinis öga”, under-

stryker att aktualiseringen av minnesbilden är en tolkningsakt. Som sådan rymmer den också ett stort mått av kreativt skapande. ”Självporträtt i Fellinis öga” har ett tydligt nu, men detta nu är ögonblicket då dikten blir till, minnets nu, inte det sjuttioal som den berättar om.

Hänvisningen till minnet är en mimetisk markör: det självbiografiska materialet förser dikten med referentialitet. Dikten verkar alltså föreslå att dess jag kan förstås som poeten själv. Andra sådana markörer är den noggrant noterade tiden, både tillblivelsens nu och den berättade tiden, ”Det är vinternatt, sent sjuttioal”, och de utförliga hänvisningarna till platser. Liksom i många andra dikter anges till och med existerande gator: så inväntas väninnan i Fellinidikten på ”via Margutta”, Fellinis egen gata. Kulturmötets svåra problematik fångas i dikten med den representativa anekdotens hjälp, mötet mellan den nordeuropeiska protestantiska och den sydeuropeiska katolska kulturen personifieras i berättelsen om ett flyktigt möte med Fellini.

Filmen som medium är inte bara omnämnd i dikten, utan lånar också sin teknik åt själva framställningen. Dikten iscensätter en identitetslek, ett experimenterande med synvinklar. Synvinkelstematiken alluderar på filmens medium, med dess fokalisations- och point-of-view-teknik, där en kameratagning kan verka gjord ur en karaktärs perspektiv, och återge en persons begränsade synfält.²⁷ Scenen under gatlyktan med den visuella beskrivningen av gatans olika ljuskretsar minner vidare om filmens utnyttjande av ljus och skugga.

Troligen hade det regnat;
lyktorna fick i alla fall gatan att skimra
och delade in den i olika ljuskretsar.
I en av dem hade jag stannat
och kunde därför inte se de förbipasserande
annat än som enstaka skuggor
på väg bortåt i natten... Men en av dem
kom oväntat in i min ljuskrets

Synen framstår som sinnet framför andra i platsens poesi. Här är den också uttryckligen närvarande i diktens titel. Både titeln och syntematiken röjer en alluderande intertextuell relation till John Ashberys dikt ”Self-Portrait in a Convex Mirror”.²⁸ I Ashberys berömda dikt förmedlas filosofiska tankar kring blickar som skenbart möts: konstnären som i sitt självporträtt ser sitt eget öga, självporträttets öga som skenbart blickar mot betraktaren, och betraktaren som ser in i självporträttets ögonglob, och tar det målade ögat

för sitt eget, allt i ett vindlande spel av perspektivskiften och speglingar. Den intertextuella speglingen mellan Svenbro och Ashbery ger en extra accent åt identitetens problematik i Svenbros dikt. Samtidigt är diktens tema en upp-sluppen lek med det spegelstadium som under nittonhundra-talet, i och med psykoanalysens stora genombrott, hör till tidsandans tankegods. Det är under detta tidiga stadium i livet individen sägs kunna objektifiera sig själv, och därmed skapa sin identitet.²⁹ Den spegling i Fellinis öga som dikten skildrar är ett spegelstadium i miniatyr, ett slags skrattspegelstadium.

Diktens sista rader gestaltar en illusorisk spegling som blir identitetsbestämmande.

Själv kände jag igen Federico Fellini
och föreställde mig blixtnabbt
vad han sett i mitt ansikte:
när jag nu drar mig scenen till minnes
tycks det därför vara han som föreställer sig mig.
Jag hade just sett hans Casanova på bio
och föll genast på plats
i ett fack för protestantiska organister i puberteten
som i gudomligt vanvett
ger sig på sina orglar!
Metaforer för kvinnokroppen!
Fellini hade förmodligen inte "föreställt sig" ett dugg.
Detta självporträtt följde mig länge.

Jesper Svenbro alluderar på en passage ur Fellinis film, där Casanova (i Donald Sutherlands gestalt) på besök i Württemberg blir vittne till en musikalisk orgie med flera gossar och orglar inblandade.³⁰ I dikten förvandlas Fellinis hyperboliska scen till en drift med nordeuropéns ängslan vad gäller den nordeuropeiska, kulturella identiteten. Till saken hör att det i Svenbros författarskap existerar en dikt där kroppen i sensuellt erotiska ordalag framställs som en väldig orgel.³¹

Samtidigt ringas en viktig aspekt av Svenbros platspoetiska projekt in. Blicken är dubbel, riktad utåt mot det fysiska rummet och det annorlunda, och inåt, i en utforskning av det egna kulturarvet och den egna kulturella identiteten. Att uppleva sin egen annanhet blir både en väg till självinsikt och en etisk fråga: jaget och identiteten är möjliga enbart i möte med den andre, subjektet är beroende av den andre för att bli till.³²

Diktens två sista rader ifrågasätter att ett autentiskt möte verkligen skett. Kontakten mellan diktens flanör och Fellini var en illusion. Men ett möte har ändå ägt rum – inom honom själv. I den andres blick har han för ett

ögonblick förmått se sig själv, utifrån. I mötet med den andres blick blir det möjligt att klyva sig själv i två och därmed födas som objekt för sin syn, se sig själv, om än i ett fiktiviserande, och som här, dråpligt porträtt.³³

Den bild som syns i Fellinis öga är ett porträtt, en artefakt, en fiktion. Självporträttet och dess förmenta mimesis – eller snarare all beskrivande verksamhet – blir med en ordlek enligt Ashbery bara spekulativt (efter latinets *speculum*, spegel). Allt som försöker säga något om verkligheten, om oss själva, är blott otillräckliga speglingar. Och spegling innebär alltid förvrängning, en förvandling av djup till yta, en omkastning av drag, en arbiträr gränsdragning och inramning. Tanken på speglingen som en förvrängning finns som bekant redan i Bibeln. Ofta citerade är Paulus' ord till korintierna: "Nu se vi ju på ett dunkelt sätt, såsom i en spegel, men då skola vi se ansikte mot ansikte" (1 Kor. 13:12). För Lacan ger speglingen och spegelstadiet upphov till *méconnaissance*, det vill säga fel kunskap eller misskänedom, en illusion om kunskap om det egna subjektet – samtidigt som det är den enda kunskapen som bjuds.

Diktens titel, "Självporträtt i Fellinis öga", markerar relation såväl som relativitet. Diktjaget har bara speglat sig i den andres blick. I Svenbros dikt skapas alltså ett självporträtt i ett öga som visar sig vara inte mycket mer än en konvex spegel, som fallet är i Ashberys dikt. Det porträtt som antyds är början till en nordeuropés förvridna spegelbild och satiriska teckning av en nordeuropé. Ingenting annat. Fellini har inte blickat in i jagets innersta, och jaget har inte på motsvarande sätt lyckats se vad Fellini sett. Likt Narcissus har diktens jag misstagit speglingens yta för djup.

I Ashberys dikt betraktar diktens jag Parmigianinos tavla "Självporträtt i en konvex spegel" och tror sig också se sig själv, i en narcissistisk spegling.

You could be fooled for a moment
Before you realize the reflection
Isn't yours.³⁴

Allt som återstår till sist hos Ashbery är en stark upplevelse av annanhet, den egna och den betraktades. Anita Sokolsky skriver om Ashberys dikt: "[t]he speculative enterprise and the narcissistic are one and the same: the attempt to think one's way out of oneself is forever circumscribed by the realization that one has remained all along within a speculative circle which one keeps rethinking."³⁵ Man kan inte bryta sig ut ur sig själv, man kan inte betrakta sig själv utifrån: samtidigt som man är fånge i sig själv och för evigt fast i en narcissistisk självspegling kan man inte betrakta sig själv eller någon annan utan att bli fast i en spekulativ spegling. John Shoptaw uppmärksammar också det narcissistiska draget i Ashberys dikt, men han gör en mindre nega-

tiv tolkning: "Narcissism in 'Self-Portrait', neither solipsistic nor 'incurably' selfabsorbed, involves seeking the self in another and finding the other in oneself."³⁶

Och mötet med Fellinis blick är inte förgäves. Resultatet är ett fiktivt självporträtt, falskt som alla självporträtt, men samtidigt en dikt som inser porträttets fiktion. Det är mötet, själva upplevelsen av kontrast och skillnad, som sätter igång funderingar kring vad som kännetecknar det som är jag. Mötet med den andre är en lek med speglar och perspektiv, ett försök att göra den andres blick till sin och se sig själv utifrån – ett projekt som är dömt att misslyckas. Ändå är det mötet med den andre som lägger grunden för hur vi uppfattar oss själva, som individer och som delar av ett kollektiv. Kulturell identitet tydliggörs, får konturer i kontrast mot och utbyte med den andres kulturella och nationella identitet, även om det, som här, sker med hjälp av grov karikatyr, och speglingen blir till en skrattspegel. Stereotypi och fördomar är också en del av kulturella identiteter. Mötet med det som är annorlunda och olika är den kulturella identitetens förutsättning.

Den intertextuella relationen mellan Svenbros och Ashberys dikter visar hur problematiseringen av speglingen och reflexiviteten är diktens primus motor. Kan denna frågeställning utvidgas till att även gälla dikten och konsten själv? "Self-Portrait' takes for granted that narcissism is the implicit subject-matter of art, generating incessant speculation about its own enterprise and the nature of the poetic subject", skriver Sokolsky om Ashberys dikt.³⁷ Svenbros dikt kan också sägas ha en metapoetisk poäng. Det Rom som återspeglas i dikten är ju en version av staden, sedd "med Fellinis ögon". Fellinis blick är diktens föregivna fokalisator, men perspektivet lämnar inte för ett ögonblick poeten. Både bilden av staden och porträttet av den protestantiske organisten utges först för att vara Felliniskapelser, men det framkommer att de inte är det. Dikten vilar på en antimimetisk övertygelse. Till sist finns ingenting kvar, förutom insikten om att allt är illusion: "Fellini hade förmodligen inte 'föreställt sig' ett dugg".

"Självporträtt i Fellinis öga" iscensätter ett ögonblick, ett blixtnabbt ögonkast mellan två individer. Men dikten som i förstone ter sig som en skämtsam bagatell vidgar också perspektivet. Med en stor dos humor och distans närmar den sig svårfångade fenomen som kulturell identitet och specificitet, mimesis och referentialitet. Och i Svenbros dikter om plats är det ofta just nationell och kulturell identitet som står i centrum, med hjälp av underfundiga, till synes triviala, anekdotiska berättelser. Dikten om mötet med Fellini kan således ses som emblematiske för Svenbros sätt att skriva om platser. Det egna, i hög grad kreativa minnet flyter ihop med andras åter-

givelser av det europeiska landskapet, och dikterna bildar sammantaget en imaginär geografi. Denna imaginära geografi är både en fantasins skapelse och en beskrivande, mimetisk text. Sammantaget gör den anspråk både på att skapa och att skildra det som Svenbro för snart fyrtio år sedan beskrev som ”vår gröna verkstad, Europa”.

Noter

- 1 Jesper Svenbro. 1966. ”En dikt om Europa”, de två första stroforna av åtta, *Det är i dag det sker*, Stockholm: Bonniers.
- 2 En handfull dikter i *Installation med miniatyrflagga* hämtar motiv från det amerikanska Yale, och dikten ”Vargstalin” från *Särinner* hämtar motiv från Sibirien. Annars rör sig Svenbros lyrik uteslutande i en europeisk geografi.
- 3 Jesper Svenbros diktsamlingar är samtliga utgivna av Bonniers förlag, Stockholm: *Det är i dag det sker* 1966, *Element till en kosmologi och andra dikter* 1979, *Särinner* 1984, *Hermes kofösaren* 1991, *Samisk Apollon och andra dikter* 1993, *Blått* 1994, *Vid budet att Santo Bambino di Araceli slutligen stulits av maffian* 1996, *Installation med miniatyrflagga* 1999 och *Pastorn min får* 2001.
- 4 Den geografiska tematiken i Jesper Svenbros författarskap har uppmärksammats bland annat av Johan Stenström i artikeln ”Öresund och Joniska havet – skänkt och antikt i Jesper Svenbros diktning”, i Christina Sjöblad et al. (red.), *I lärdomens trädgård. Festskrift till Louise Vinge*, Lund: Lund UP 1996.
- 5 Malcolm Bradbury. 1996. ”Introduction”, *The Atlas of Literature*, London: De Agostini Editions, s. 8.
- 6 Se till exempel Seamus Heaney, ”The Sense of Place”, *Preoccupations. Selected Prose 1968–1978*, London 1980. Göran Printz-Påhlson, ”Platsens poesi, satsens poesi”, i Göran Printz-Påhlson och Jan Östergren, *Färdväg: 30 engelskspråkiga poeter*, Stockholm: FIB:s lyrikklubb 1990. Anders Olsson, ”Poesins plats”, i Sara Danius et al., *Försök om litteratur*, Stockholm: Bonniers 1998. För en presentation av både den svenska och den internationella diskussionen kring platsens poesi – de båda kan naturligtvis inte skiljas åt – se Rickard Schönström, *Minnets öar, glömskans tradition*, Stockholm/Stehag: Symposion 1995, s. 111 ff; och Håkan Sandgren, *Landskap på jorden och i drömmen. Studier i Folke Isakssons lyrik*, Lund: Lund UP 1999, s. 12–26.
- 7 Jesper Svenbro, ”Geografiflektion”, *Det är i dag det sker*.
- 8 Jesper Svenbro, ”Självporträtt i Fellinis öga”, *Vid budet att Santo Bambino di Araceli slutligen stulits av maffian*.
- 9 Per Erik Ljung påpekar att dikten minner om den antika mnemotekniken: att tänka sig minnet som ett rum är där ett sätt att komma ihåg. Se vidare Per Erik Ljung, ”Från Marcéau till Matisse. Om en förskjutning i Jesper Svenbros ”Mimopoeia””, i Heiko Uecker (red.), *Fragmente einer skandinavischen Poetikgeschichte*, Frankfurt am Main: Peter Lang 1997.
- 10 Jesper Svenbro, ”Klangbild”, *Blått*.
- 11 Paul Eakin diskuterar vad han kallar för ”The Romantic Self” i sin *Fictions in Autobiography. Studies in the Art of Self-Invention*, Princeton: Princeton University Press 1985, s. 203 ff. Han menar att detta romantiska jag är ett rikt jag, präglad av ett socialt och kulturellt sammanhang. Mot detta ställer han den modernistiska förlusten av jaget, med författare som Eliot och Beckett. Jag menar att det är motiverat att diskutera det romantiska jagets återkomst i litteraturen, om än starkt präglad av den medvetenhet om diktens textualitet och den psykoanalytiska utvecklingen, som kännetecknar den samtida litteraturen. Jaget i texten är en kon-

- struktion som i sin tur refererar till en konstruktion, "a metaphor of a metaphor". Se Paul John Eakins nyare studie *Touching the world. Reference in Autobiography*, Princeton: Princeton University Press, 1992, s. 102.
- 12 Detta förhållningssätt diskuteras i Marthe Robert, *La tyrannie de l'imprimé*, Paris: Biblio Essais 1986, s. 41, och Adrien Pasquali, *Le tour des horizons. Critique et récits de voyages*, Paris: Klincksieck 1994, s. 36. Tanken på en referentiell pakt mellan läsare och författare i självbiografiska sammanhang lanserades för övrigt med stort genomslag av Philippe Lejeune 1975 i *Le pacte autobiographique*, Paris: Seuil.
  - 13 Jesper Svenbro, "Elevsis", *Det är i dag det sker*. Övriga citat är hämtade från den av resor fyllda *Vid budet att Santo Bambino di Araceli slutligen stulits av maffian*: "Ankomsten till Skoglösa", "In memoriam K. A.", "Tourist people", "Den uteblivna resan", "Solkatt" och "Santa Marinella".
  - 14 Kenneth Burke introducerade denna term på 40-talet. Representativa anekdoter är små paradigmatiska historiefragment som i sin litenhet rymmer så mycket mer, som ett slags koncentrat av en större problematik eller ett enkelt sätt att (re)presentera ett komplext fenomen. All verklighetsreflektion innebär reduktion, men anekdoten täcker, enligt Burke, ändå in en helhet. Kenneth Burke, *A Grammar of Motives and A Rhetoric of Motives*, Cleveland: The World Publishing Company 1962, s. 59 ff. Burkes resonemang har blivit betydningsfullt för nyhistoriker. Se till exempel Joel Fineman, "The History of the Anecdote: Fiction and Fiction", i H. Aram Veesser, *The New Historicism*, New York: Routledge 1989, s. 49 ff.
  - 15 "Källan" respektive "Sora Cecilia", båda i *Vid budet att Santo Bambino di Araceli slutligen stulits av maffian*.
  - 16 Wallace Stevens. 1967. *Letters of Wallace Stevens*, Holly Stevens (red.), London: Faber & Faber, s. 494. Textstället kommenteras både i J. Hillis Miller, *Topographies*, Stanford: Stanford University Press 1995, s. 9, och i Olsson 1998, s. 87 f.
  - 17 Franco Moretti. 1998. *Atlas of the European Novel 1800–1900*, London: Verso, s. 3; Guy Davenport, *The Geography of the Imagination*, San Francisco: North Point Press 1981, s. 3 ff; Heaney 1980, s. 132.
  - 18 Miller 1995, s. 19; 276.
  - 19 Ortnamn förvandlar landskapet till en skriven produkt, menar J. Hillis Miller, som väljer att tala om topografi, eller till och med topotopografi för att beskriva kartans väsen: "Place names make a site already the product of a virtual writing, a topography, or since the names are often figures, a topotopography", Miller 1995, s. 4.
  - 20 Guy Davenport efterlyser en konstens atlas, som motvikt till en geografernas. Han driver tesen att geografin är en tankens skapelse, och att konst, historia, språkskillnader och andra omätbara ting i mycket högre grad än den verkliga topografin skapar vår världsbild. Gränser mellan länder är förstås ett gott exempel på detta. Se Davenport 1981, s. 4–15. Davenport har blivit bönhörd i och med böcker som Morettis och Bradburys.
  - 21 Se Julio Hans C. Jensens artikel "Antropomorfismens reversibilitet. Perception og tekstualitet i lyrikken", *Kultur & Klasse. Kritik & Kulturanalyse* 2001: 1 (vol. 29), s. 49–64, särskilt s. 63, not 5, där Jensen redogör för Ernst Cassirers tankar i frågan. Se även Heather Henderson, "The Travel Writer and the Text: 'My Giant Goes with Me Wherever I Go'", i Michael Kowalewski (red.), *Temperamental Journeys: Essays on the modern literature of travel*, Athens: University of Georgia Press 1992, s. 238 f.
  - 22 Se Pasquali 1994, s. 85.
  - 23 Rockwell Gray, "Travel", i Michael Kowalewski (red.), *Temperamental Journeys: Essays on the modern literature of travel*, Athens: University of Georgia Press 1992, s. 36 f. Grays läsvärda artikel diskuterar resans dubbelhet, det vill säga att den samtidigt är både yttre, konkret, och inre, imaginär.
  - 24 Alla de nämnda dikterna finns i *Vid budet att Santo Bambino di Araceli slutligen stulits av*

- maffian*. Guillaume Apollinaires dikt "Le musicien de Saint-Merry" finns i *Calligrammes*, Paris: Gallimard 1966 (1925).
- 25 I essän "Santo Bambino" beskriver Svenbro den självbiografiska bakgrunden till diktsamlingens titel och titeldikt. Där framför han också hur han i efterhand insett att Selma Lagerlöfs *Antikrists mirakler* är en viktig intertext till titeldikten. Essän är tänkt att ingå i en planerad volym med fotografier från Rom tagna av fotograf Lennart af Petersens.
- 26 Jesper Svenbro, "På kvartersbiografen". Essän ingår i den planerade volymen med fotografier från Rom tagna av fotograf Lennart af Petersens.
- 27 Se David Bordwell och Kristin Thompson, *Film Art: An Introduction*, 5 uppl., New York: McGraw-Hill 1997 (1979) s. 240; passim. Diskussionen om point-of-view finns förstås även i litteraturteorin, och även om den där inte är lika central föregår den där filmteorin. Så t.ex. hos Henry James, och framför allt i Percy Lubbocks inflytelserika *The Craft of Fiction*, London: Jonathan Cape 1926 (1921) s. 68 ff.
- 28 John Ashbery, "Self-Portrait in a Convex Mirror" ur diktsamlingen med samma namn, New York: Viking 1975. Dikten är översatt av Göran Printz-Påhlson i urvalsvolymen *Själoporträtt i en konvex spegel och andra dikter*, Stockholm: Bonniers 1983.
- 29 Enligt denna teori uppfattar barnet ursprungligen sig själv och modern som en person. Det känner inga gränser, och har varken upptäckt rummet eller objektet. När barnet, mellan sex och arton månader, förmår uppfatta sin bild i en spegel blir det en omvälvande upplevelse. Vad det ser i spegeln är både sig själv som kropp, och någon annan, ett objekt. Barnet identifierar sig med spegelbilden i vad Jacques Lacan kallar en imaginär identifikation som bildar grunden för jaget. Jaget är för Lacan alltså något som möter människan utifrån: ett yttre objekt. Man kan med andra ord säga att jaget skapas av subjektets imaginära och idealiserade bild av sig själv och därför är dubbelt, både subjekt och objekt. Se Jacques Lacan, "Spegelstadiet som utformare av jagets funktion sådan den visar sig för oss i den psykoanalytiska erfarenheten", *Écrits*, övers. och urval Iréne Matthis, Stockholm: Natur & Kultur, 1996 (1989), Lars Nylander, "Jacques Lacan och den strukturella psykoanalysen", i Lars Nylander (red.), *Litteratur och psykoanalys*, Stockholm: Norstedts 1986.
- 30 Filmen ifråga är *Il Casanova di Federico Fellini* från 1976.
- 31 Dikten är "Polyfoni", *Särinner*, s. 17.
- 32 Mikhaïl Bakhtin uttrycker det hela sålunda: "Människans verkliga vara (inre såväl som yttre) är *en djup kommunikation*. *Vara* betyder *kommunicera* [...] *Vara* betyder vara för den andre och genom honom, för sig. En människa har inget inre territorium där hon ensam är suverän, hon befinner sig alltid och helt och fullt på en gräns; när hon blickar ner i sig själv ser hon *in i eller genom den andres ögon*." Översatt och citerat i Helen Andersson, *Det estetiska projektet och det estetiska. Tvärvetenskapliga perspektiv på Lars Ahlins författarskap*, Stockholm/Steinag: Symposion 1998, s. 436 not 6. Andersson anger tyvärr inte vilken Bakhtintext som citeras.
- 33 Jaget som kluvet i subjekt och objekt är ett återkommande tema i den teoretiska litteraturen. Paul Ricœur skriver till exempel om jagets *idem* och dess *ipse*, ungefär dess drag av samma och annan, i *Soi-même comme un autre*, Paris: Seuil 1990, s. 12 f. Se vidare Andersson 1998, s. 42 ff.
- 34 Ashbery 1975, s. 74.
- 35 Anita Sokolsky. 1985. "'A Commission That Never Materialized'. Narcissism and Lucidity in Ashbery's 'Self-Portrait in a Convex Mirror'", i Harold Bloom (red.), *John Ashbery*, New York, Chelsea House Publishers, s. 234 f.
- 36 John Shoptaw. 1994. *On the Outside Looking Out. John Ashbery's Poetry*, Cambridge: Harvard University Press, s. 181 f.
- 37 Sokolsky 1985, s. 234.

Hanne Sanders

Et centrum for Danmark i Lund

VED LUNDS UNIVERSITET er der et Centrum för Danmarksstudier. Det overrasker sikkert mange. Vi er jo vant til centrumsdannelse med geografiske enheder som objekter, men det er oftest store enheder eller enheder, som ligger langt borte. De kan f.eks. samle forskere, der er eksperter i Sydøstasien. Men kan man virkelig være ekspert i Danmark? Og hvad er meningen med at lave et helt centrum for et land, som er meget mindre end Sverige? I Danmark er det at studere Danmark jo det mest naturlige i verden, men selv her har man svært ved at tro på, at der findes et centrum for Danmark i Lund.

Det kan således være relevant at overveje, hvorfor Lunds universitet oprettede et centrum for Danmarksstudier, og hvorfor det kan føles så meningsfuldt at arbejde med det. En del af forklaringen ligger som så ofte i den historiske kontekst. Året var nemlig 1998, da Lunds universitets bestyrelse bestemte at indrette Centrum för Danmarksstudier. I begyndelsen blev det ikke meget andet end 'föreskrifter', da der som så ofte var større problemer med penge end med idéer bag centrummet. Det første man gjorde var at inventere, hvad der fandtes af Danmarksforskere i Lund og planlægge et 20-pointskursus i Danmarksstudier. Der blev afholdt et delkursus i 1999, men det var først i 2000, at økonomien og dermed muligheden for aktiviteter var på plads, og siden da har Centrum för Danmarksstudier forsøgt at placere sig på en meningsfuld måde ved Lunds universitet og i forhold til den interesse-rede offentlighed, som findes uden for universitetet.

Aktiviteterne kom altså i gang samme år, som Øresundsbroen blev indviet, og centrummet blev forberedt i løbet af de år, hvor man euforisk talte om den kommende Øresundsregion. Jeg vil ikke her udtale om, hvilke idéer, der fandtes i hovedet hos de mennesker, som fandt på at indrette et Centrum för Danmarksstudier, men det er interessant, at man i den situation ikke valgte at indrette et Centrum för Öresundsstudier, men et for Danmarksstudier. Jeg tolker dette som, at man i stedet for at tage fat i den visionære, men også meget politiske Øresundsregion ville udgå fra det, som blev virkelighed med Øresundsbroen, nemlig at det danske og det svenske fik lettere ved at mødes.

Dette kunne skabe nye behov og nye spørgsmål. Med Centrum för Danmarksstudier skabte man en universitetsinstitution, som fra svensk side kunne tage fat i disse nye behov og måske til og med skubbe på, hvis møderne blev for få. Dette er i korthed, hvad vi har gjort i vore første fire år.

Som universitetsinstitution har vi selvfølgelig koncentreret os om de svenske studenter. Som sagt var universitetskurser om Danmark det første, som udvikledes. Ved Lunds universitet kan man derfor læse 20 points i Danmark. Det består af fire mindre kurser, som vi giver i samarbejde med institutionen för nordiska språk (altså et sprogkursus), med historiska institutionen (dansk historie), med etnologer i Lund (dansk hverdagskultur i dag) og med statsvetenskapliga institutionen (moderne dansk politik). Med dette får studenterne en mulighed for at profilere sine særinteresser med et dansk perspektiv, eller de får mulighed for at specialisere sig i Danmark. Det har skabt en del bureaukratiske problemer at arrangere kurser, som ikke kun findes på flere institutter på et fakultet, men til og med på flere fakulteter. Det er dog min overbevisning, at dette giver gode perspektiver på de enkelte fag og deres metoder, og at der burde findes flere sådanne i universitetssystemet. Det har været en grundforudsætning for alt vort arbejde at skabe netværk mellem forskere på universitetets forskellige institutioner, og i dette arbejder falder det naturligt også at skabe netværk mellem lærere og kurser.

Jeg skal ikke lægge skjul på, at sprogkurset er mest populært – det gælder alle kurser i dansk ved institutionen för nordiska språk. Svenske studenter vil til København for læse eller arbejde – og der føler de, at de har et sprogligt handicap. Udgangspunktet for mange svenskere er nemlig, at dansk er næsten umuligt at forstå! For at afbøde yderligere på dette har vi nu fem gange tilbudt et intensivt kursus i dansk i Danmark for svenske studenter og ansatte ved svenske universiteter. I løbet af en sommeruge – sidste uge i juni – har op til 100 svenske studenter siddet i København og lært sig dansk.

En anden af et universitetets arbejdsopgaver er at formidle forskningsresultater til en bredere offentlighed. Vi har fra begyndelsen taget dette meget alvorligt, og det har været let for os, da den største interesse for det danske faktisk har været til stede i offentligheden i Lund. Vi har derfor i årenes løb arrangeret en bred vifte af såkaldt åbne arrangementer om Lars von Trier og dogmefilm, om den danske kulturkamp og dansk indvandrerpolitik, om danskernes syn på Holocaust, om Skånes danske historie, om malere som J. F. Willumsen og Asger Jorn, om Øresundsregionen og meget andet. Vi har udviklet et godt samarbejde med kulturinstitutioner i Skåne. Dette begyndte med den fælles danske uge, som Centrum för Danmarksstudier og Lunds stadsbibliotek arrangerede i 2001. Siden da har vi samarbejdet med Dunkers

Kulturhus i Helsingborg, Lunds Studenters Filmstudio og Kulturen og Mejeriet i Lund.

Med dette arbejde har vi ikke blot villet fortælle om Danmark, men også vise, at denne fortælling ofte og med et meget godt resultat kan fortælles af universitetsforskere. Ofte foretrækkes personer, som er gode til at formidle, f.eks. pædagoger og journalister, men som jeg ser det, må det være universitetets opgave at vise, at det giver endog meget gode pædagogiske fordele, når man har noget sige og ikke kun ved, hvordan man gør det. Og når det handler om at finde personer med et indholdsmæssigt engagement, findes der mange forskere at vælge imellem.

Hvorfor nu alt dette Danmark i Skåne? Kan skåningerne ikke ligeså godt tage til København? Nej. Den fælles tanke bag alt vort arbejde i Centrum för Danmarksstudier er nemlig, at der skal skabes en interesse for det danske i Sverige, fordi svenskere ser noget andet i Danmark end, det man plejer at se i Danmark. Man undgår eller kan forholde sig kritisk til nogle af de nationale selvfølgheder, som findes i eller måske er grundforudsætningen for alle moderne stater. Man kan stille nye spørgsmål og finde nye svar på kendte spørgsmål. Et sådant svensk arbejde med det danske styres ikke at forglemme af svenske selvfølgheder, men det er min overbevisning, at svenskere, som har arbejdet med det danske og fundet andet end det de plejer at se i Sverige, vender tilbage til sit svenske og ser på det med nye øjne. Det handler om komparation – men mellem to lande, som er så ens, at forskellene bliver mere interessante end f.eks. forskelle mellem Sverige og USA eller Japan. Og det handler om en komparation, som bygger på, at man selv arbejder med det fremmede og ikke blot læser og anvender, hvad danske forskere allerede har sagt, hvilket er den mest normale forskningsmæssige komparation.

Man skal altså se på Danmark fra den østlige side af Øresund, fordi det skaber nye muligheder for at problematisere nationale selvfølgheder og nye indsigter. Dette skal gøres i konkrete studier. Den enkleste måde at få svenske forskere til at planlægge og gennemføre forskningsprojekter, hvor også Danmark står i centrum, er at dele penge ud til den slags forskning. Vi har desværre ikke et budget, som kan frigøre særligt mange penge til sådanne projekter. Vi har dog givet penge ud til et par pilotprojekter i Lund og administrerer for nærværende to større delvis eksternt finansierede forskningsprojekter. Vi forsøger imidlertid også at støtte en sådan svensk Danmarksforskning ved at tilbyde at udgive den i vor skriftserie. Dette sikrer ikke kun forfatterne en smuk bog, men også markedsføring i Danmark – hvilket mange ser som et stor fordel. Vi udgav i december en doktorafhand-

ling i litteraturvidenskab om den danske digter Gustaf Munch-Petersen – *Gustafs ansigter* – af Martine Cardel Gertsen. Bogen har fået stor opmærksomhed i Danmark pga. sine spændende tolkninger af Munch-Petersens digte og billedproduktion. Til efteråret kommer historikeren Yvonne Maria Werners bog om nordisk og dansk katolicisme. Hendes tese er, at katolicismen fik en hurtig og speciel udbredelse i Danmark pga. den tidlige religionsfrihed (1849) og det, som om noget står for den danske protestantisme, nemlig grundtvigianismen. Hendes resultater har allerede nu vakt stor interesse blandt danske Grundtvigforskere. Og til næste år kommer historikeren Stefan Perssons doktorafhandling om *Kung och bönder i det tidigmoderna Danmark*, hvor den empiriske hovedvægt ligger på de danske grænseområder i det nordlige Skåne, områder som sjældent står i centrum for danske 1500- og 1600-talsforskeres undersøgelser.

Det største arbejde for at opmuntre til svensk Danmarksforskning har dog været de dansk-svenske forskerkonferencer, af hvilke vi nu har afholdt fire. Det har for alle disse handlet om at finde vigtige danske emner, hvorom der også findes en stor svensk forskning. Disse møder mellem aktive forskere fra to forskellige forskningsmiljøer har hver gang været præget af megen entusiasme, som forhåbentlig har givet både foredragsholdere og øvrige deltagere mod til at fortsætte med dansk-svenske sammenligninger. I al fald har vi efter hver konference uden de store problemer kunnet samle et stort antal artikler, som indtil videre har resulteret i to bøger. Og vor forhåbning er, at disse bøger helt på egen hånd kan inspirere nye forskere og andre læsere til at tænke lidt ud over sin svenskhed.

Inden jeg vil præsentere dele af disse to bøger og dermed nogle af de resultater, som kan opstå af møder mellem danske og svenske Danmarksforskning, vil jeg understrege, at det ved vort valg af forlag har været vigtigt at finde et forlag, som har villet indgå en samarbejdsaftale med et dansk forlag. Det har nemlig været vigtigt, at den svenske Danmarksforskning også kom ud i Danmark, og forlagsverdenen er jo som det meste andet meget nationalt begrænset. Dette er lykkedes med forlaget Makadam. De har fået et velfungerende samarbejde med "universitetsforlaget" i København Museum Tusulanum, hvorfor man nu uden besvær og uden at betale afgifter til bankerne kan købe vore bøger i Danmark.

Den første konference og den første bog hed *Grundtvig – nyckeln till det danska?* og her forsøgte vi at sætte fokus på digteren, præsten, politikeren, pædagogen og filologen Nikolai Frederik Severin Grundtvig. Han levede fra 1783 til 1872, altså i en periode, hvor Danmark som mange andre lande gennemgik en kraftig modernisering. Fæstebønder blev frie kapitalistiske bøn-

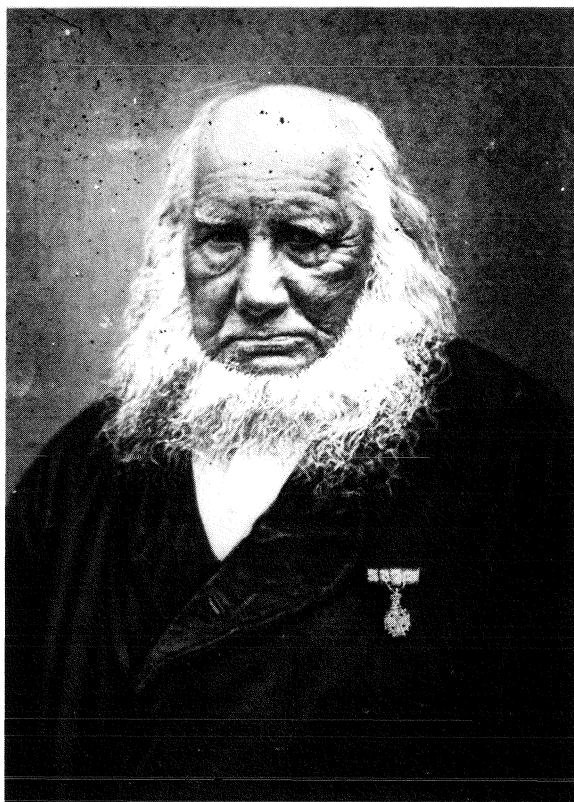

FOTO: A. LØNBORG 1872

Nikolai Frederik Severin Grundtvig 1783–1872.

der, enevælden blev erstattet af demokrati (1849), religiøse verdensbilleder blev udfordrede, nationalismen opstod og blev med tiden noget som optog stadig større grupper af mennesker, og skolen og det pædagogiske blev vigtige samfundsproblemer. Grundtvig deltog i udviklingen af alt dette. Som præst og pædagog var han optaget af de nye, som skulle bestemme i samfundet, dvs. bønderne og deres børn. Kirkens liv skulle begynde med dem og deres ønsker. Og skolen skulle rette sig mod dem, og der skulle findes alternativer som friskoler og højskolen. Af dette udviklede der sig vigtige idéer om, at dannelse og kirkefællesskab skal begynde nedefra og udgå fra den enkeltes aktivitet. Dette antiautoritære er af mange blevet set som typisk dansk.

Grundtvig er blevet opfattet som garant for demokrati, men egentlig var han kritisk overfor denne styreform. Han var barn av det tidlige 1800-tal og troede ikke rigtigt, at bønderne kunne klare dette. Efter 1849 accepterede

han dog samfundsudviklingen og arbejdede hele livet for at uddanne disse nye samfundsmedborgere. Og efter hans død tog den stadig voksende grundtvigianisme stilling for demokrati, især med udgangspunkt i den agrare befolkning.

I sine skrifter og sange priste Grundtvig det danske og hans tekster blev centrale i den nationale ideologi og mentalitet, som langsomt voksede frem. I løbet af hele 1900-tallet er det tydeligt, at Grundtvig gang på gang er blevet anvendt i situationer, hvor det har været vigtigt at vise sin danskhed – under anden verdenskrig, i venstrebevægelsens modstand mod EU og nu i højrepartiers modstand mod indvandrere.

Grundtvig og grundtvigianismen er altså vigtig for at forstå den danske historie og den danske nutid, han er måske nøglen til det danske. Dette spørgsmål blev derfor titlen på vores første bog. Det interessante med de danske artikler i bogen er, at der mellem dem findes en debat, som tydeligt viser, hvor vigtig Grundtvig er endnu i dag. Som sagt har Grundtvig været anvendt for at legitimere det danske demokrati, men i de seneste år har flere forskere forsøgt at forstå Grundtvig som en mand, som levede i 1800-tallet og som derfor havde tanker og idéer, der ligger langt fra, hvad vi mener er vigtigt og rigtigt i dag. Han var som sagt imod det demokrati, som blev indført med grundloven 1849, og hans syn på det danske var knyttet sammen med bibelnær forståelse af det danske folks plads og opgaver i den udvikling, som skulle føre menneskeheden frem mod den histories afslutning, der begyndte med Adam og Eva. Dette provokerer, og det ses i bogen. Moderne grundtvigianere synes, at denne Grundtvig-læsning er forkert og uinteressant. Det vigtige for dem er, hvad Grundtvig siger os i dag, og det nye er, at man i hans skrifter kan finde argumenter *mod* nationale tankegange og *for* det universelle i dannelse og kommunikation. I vor multikulturelle og globale tid kan Grundtvig igen give svar på aktuelle spørgsmål. Og debatten og kampen om Grundtvig fortsætter i Danmark.

Det nye i bogen er dog de svenske bidrag. Grundtvig er jo portalfigur i den danske evangelisk-lutherske kirke. Det er således noget, som får det til at gippe i en dansker, når den svenske historiker, Yvonne Maria Werner, kan vise, hvilken stor betydning grundtvigianismen havde for den katolske kirkes mission i Danmark i anden halvdel af 1800-tallet. Der var mange grundtvigianere, som konverterede til katolicismen, og Werner mener, at der idémæssigt var flere fælles træk mellem katolicismen og grundtvigianismen. Det skal jeg ikke udtale mig om, men det interessante er, at den danske katolicisme pga. af den grundtvigianske indflydelse kom til at adskille sig markant fra den europæiske katolicisme. Den blev mere demokratisk og den blev betyde-

ligt mere national end de europæiske, ja den blev t.o.m. en del af den nationale mobilisering i Danmark indtil anden verdenskrig.

Urban Claesson diskuterer folkekirken, som er et positivt begreb i både Danmark og Sverige. Man kan måske sige, at en folkekirke er et nordisk fænomen, men det viser sig, at indholdet af folkekirken og dens idé om folket udviklede sig meget forskelligt i de to lande. I Danmark blev folkekirken bygget op af folket i deres sognemenigheder eller valgmenigheder, men folkekirken i Sverige blev set som et middel for Gud for at handle i forhold til folket. I Danmark blev folket et subjekt i kirken, og kirken blev set nedefra, men folket i Sverige blev et objekt for kirken, og man så på kirken oppefra. Resultatet blev, at mange folkelige engagementer i Sverige blev nødt til at forlade kirken, og der skabtes frikirker, mens vækkelsen i Danmark blev inden for folkekirken. Den svenske kirke fik heller ikke nogen stærk plads i opbygningen af det svenske i modsætningen til nationalitetsdannelsen i Danmark, hvor det danske er kristent. I Sverige antog den mere folkelige arbejderbevægelse denne rolle.

Pædagogen Bosse Bergstedt har virket i lang tid i højskolens verden, både i danske og svenske højskoler. Som han sagde, da han præsenterede vores bog ved et foredrag, var den tydeligste forskel mellem de to, at i de danske højskoler var talerstolen og det talte ord i centrum, mens det i Sverige var biblioteket. Dette siger meget om synet på viden. På de danske højskoler opstår kundskaben i dialog og ved at lytte, mens man i Sverige selv må finde, læse og forholde sig til, hvad andre har skrevet. Det interessante ved Grundtvig er, at selvom han var det talte ords mand, skrev han mere end de allerfleste. Bergstedt mener, at han i sine tekster forsøgte at anvende midler, som skulle få mennesker til ikke blot at tage viden til sig, men også til selv at tænke og genskabe viden. Samtidig må man ikke glemme, at de grundtvigske lærere var meget karismatiske personligheder, som sikkert i sine taler kunne både tryllebinde og overbevise sine tilhørere. Det skrevne ords betydning i den svenske dannelsesudvikling kan muligvis delvis forklares med, at den grundtvigske bevægelse opstod tidligere end den svenske arbejderbevægelse og dermed i et samfund, hvor bogen og læsning i bog var mindre udbredt. Uanset forklaring så fik det, om man skal tro Bosse Bergstedt, stor betydning for dannelse og videnstilegnelsen i disse to nordiske demokratier.

Idéhistorikeren Ola Fransson skriver om en dansk filosof Harald Høffding, og i denne sammenhæng er det interessant, at han nu er ganske ukendt, men i sin levetid i begyndelsen af 1900-tallet både var kendt og omdiskuteret i og uden for Danmark. Han var dog ikke en del af det grundtvigske, og langsomt men sikkert er han forsvundet ud af den danske fælleserindring. Det grundtvigske hegemoni og dets ordning af historie har nem-

lig været stærk i løbet af hele 1900-tallet, og den grundtvigske historieskrivning er blevet alle danskeres historie: først fri bonde, så grundtvigsk bonde og så dansk demokrat. Måske skal der en svensker til for at Harald Høffding kan blive støvet af igen.

Næste konference handlede om Danmark i 1100-tallet, og den var inspireret af, at der næsten samtidig kom to svenske doktorafhandlinger om denne tid, som ikke har så stor plads i svensk historieskrivning, men som i Danmark er en slags storhedstid. Det er Valdemarernes tid, hvor det danske rige konsolideredes og udbredte sig syd for Østersøen og over Nordsøen. Det er traditionelt en historie om Danmark som et stadigt mere centraliseret rige.

De to svenske doktorer var historikeren Lars Hermanson fra Uppsala universitet og middelalderarkeologen Peter Carelli fra Lund. Det interessante ved de to nye afhandlinger er, at deres billeder af 1100-tallet adskilte sig markant fra hinanden. Carelli understreger, at 1100-tallet var en dynamisk periode med flere nyskabelser. Landsbyernes med tiden mere statiske bebyggelsesstruktur, byernes vækst, det latinske skriftsprog udbredelse og kirkens og kongemagtens institutionelle og økonomiske konsolidering opfatter han som udtryk for en individualisering, privatisering og kommercialisering. Han vælger at tale om udviklingen af en kapitalistisk ånd i 1100-tallets Danmark. Hermanson derimod giver et billede af et samfund, som var ældre, end hvad vi normalt ser beskrevet. Det var et samfund uden institutioner knyttet til statsmagten, et samfund, som byggede på samfundsmæssige kollektiver, slægt-skaber og venskaber. Netværksanalyser bliver derfor vigtige, når det handler om at beskrive den danske elites politiske kultur i 1100-tallet, og kongemagten ses som en fælles arena for denne elite. Modsætningen mellem Carellis og Hermansons syn på 1100-tallet handler om modsætningen mellem individ og kollektiv, men også modsætningen mellem et samfund i udvikling og et der bygger på ældre, velfungerende principper.

De to 1100-tals forskere fik ansvaret for at samle en gruppe spændende danske og svenske forskere, og det viste sig på konferencen, at alle disse forskere på trods af tydelige forskelle havde det til fælles, at de ville give et billede, som adskilte sig fra den traditionelt danske; de ville præsentere et billede af et anderledes 1100-tal, og derfor blev titlen på bogen efter denne konference *Ett annat 1100-tal*. Alle var nemlig kritiske overfor den statsorienterede og Danmarkscentrerede historieskrivning. I stedet fokuserede man på europæiske tendenser som kapitalistisk ånd, kommercialisering, korstogsideologi og korstogskontakter, synet på mandlighed eller på lokalt forankrede strukturer omkring sociale netværk, en rituel stærk gavegivning og landsbydannelse. Den danske stat problematiseredes, men den forsvandt ikke helt fra forsk-

ningen. Det karakteristiske er imidlertid, at når lyset kom fra nye vinkler, mistede den sin tidligere ganske uantastede position i centrum.

Billedet på bogens omslag, som kan ses på figur 3, kan tydeligt illustrere dette. Det er et kalkmaleri fra et af de kendteste bygningsværker fra dansk middelalder, nemlig Fjenneslev kirke. Til kirkebyggeriet knytter der sig en romantisk historie, som er kendt af mange danskere. Man fortæller, at mens kirken blev bygget blev stormanden Asser Rigs kone gravid. Manden blev tvunget til at rejse bort, men han fik dog sin hustru til at love, at hvis hun fik en dreng skulle hun bygge et tårn på kirken, og hvis hun fik en pige, skulle der bygges

et spir. Da Asser Rig kom hjem, havde kirken to tårne! Biskop Absalon og hans bror, Esben Snare, var født. Kong Valdemar den Store, en af de store Valdemarere, blev siden fosterbarn i denne familie. Af dette fulgte Absalons og Valdemars, kirkens og kongens, nære samarbejde i Valdemarstiden, og Fjenneslev kirke er blevet et symbol for 1100-tallets stærke Danmark. Billedet er da også et af de mest reproducerede danske middelalderlige kalkmalerier.

Samtidig er kalkmaleriet også et helt normalt donationsbillede, som viser personer fra den europæiske elite, mænd og kvinder, og deres nære forhold til kirke og Gud. Det viser også, hvor vigtigt det var for denne elite at fremvise dette for de almindelige mennesker, som kom i kirken. Det viser med andre ord individer, som var dele af kollektiver og som medvirkede i et magtspil inden for et religiøst kulturelt mønster – alt sammen velkendt i Europa. Billedet er i øvrigt produceret af en af de slægtsgrupper, som Lars Hermanson mente karakteriserede de netværk, som styrede i det danske rige. Denne mindre traditionstyngede læsning af velkendte kilder og elskede motiver fra dansk 1100-tal kan ses som et typeeksempel på, hvad der kan ske, når dansk og svensk middelalderforskning mødes. Det bliver lettere at slippe den traditionelle fortælling og samtidig opstår der metodisk og teoretisk inspirationer, da forskningsmiljøet også på disse områder kan se meget forskelligt ud i de to nabolande.

Vor seneste konference handlede om den store danske filosof Søren Kierkegaard, og målet var her at samle aktuel svensk Kierkegaardsforskning og lade den møde de større og mere velorganiserede miljøer i Danmark og Norge. Også her er en bog under produktion og den redigeres af Jon Stewart fra Søren Kierkegaards Forskningscenter i København, Lone Koldtoft fra Lund og Jan Holmgaard fra Stockholm. Endnu nogle store danske mænd står i centrum for det næste års arbejde. Det handler om en antologi om *Holberg i Norden*, som skal videregive den forskning, som blev præsenteret på et symposium i anledning af 250-året for Ludvig Holbergs død. Bogen skal udkomme på Holbergs fødselsdag 3. december. Og til næste års festligholdelse af danskeren over alle danskere, H. C. Andersen, har Ivo Holmquist udarbejdet antologien *Kom med! Kom med!* om H. C. Andersen og Sverige.

De første års temaer for konferencer og bøger har således været rigtigt klassiske danske temaer, og i de allerede udkomne bøger er det tydeligt, at de svenske perspektiver har givet mange nye erkendelser både om dansk og svensk. I forbindelse med bøger såvel som konferencer er det desuden lykkedes at skabe kontakter, også af mere institutionel art, mellem svenske og danske forskere (Center for Grundtvig-Studier i Århus, Nationalmuseet i København, Søren Kierkegaards Forskningscenter i København og de dansk-norske Holberggrupper, som nu samler kræfterne om fødselsdagen i december). Dette giver en styrket forhåbning om, at disse forskningsmæssige spirer kan vokse videre uden vor hjælp.

Man kan vel mene, at alt dette burde have været skabt uden Centrum for Danmarksstudier, og det er sikkert også delvis sandt, men det karakteristiske er, at vi lever i en verden, hvor det er meget svært at tænke ud over sit eget land, og det gælder også universitetsfolk. Selvom der inden for en afstand af mindre end 100 kilometer ligger i al fald fem universiteter/høgskolor med humanistiske og samfundsvidenskabelige interesser, så har kontakter og det idémæssige udbytte været meget små. Og dette giver mig anledning til til sidst at vende tilbage til Øresundsregionen og den statsgrænse, som karakteriserer denne region. Det er da også et sidste tema, som på forskellige måder har fundet plads i vort arbejde.

Hvorfor er det så svært at arbejde over den grænse, og hvorfor er det så svært at skabe en Øresundsregion? Jo det handler meget om, at de to stater, som mødes ved grænsen, er så stærkt knyttet sammen til to enheder. Det handler om to stærke velfærdsstater, hvor det at alle behandles lige er det måske allervigtigste grundelement. Det er derfor svært at fjerne de forskelle, som findes mellem mennesker på hver side af grænsen, da det ville skabe forskelle, uretfærdigheder, inden for den ene af de to stater, f.eks. ved at

mennesker i Skåne behandlede dårligere eller bedre end dem, som bor andre steder i Sverige. Samtidig er det to stater med en meget stærk national identitet, hvor det svenske og det danske ligger som net over det meste andet, man kan føle. Dette medfører også, at man opfatter en anden national identitet på samme meget ensartede måde, og da møderne over grænserne har været begrænsede, udfordres dette ikke. Der opstår let meget enkle stereotypier om det, der findes på den anden side af grænsen. Indtil for nogle år siden var det danske set fra en svensk horisont oftest hyggeligt og uforpligtende, mens man i Danmark mente, at Sverige var fyldt at statsstyring og dobbeltmoral. Nu er der imidlertid kommet grus i maskineriet, fordi den danske indvandrerpolitik og indvandrerdebat viser, at det hele ikke er så hyggeligt og fordomsfrit i Danmark. Svenskerne er blevet forvirrede, og en del har ændret sin stereotypi. Nu kan man næsten ikke skrive om noget dansk uden at beskrive det som nationalistisk og indvandrerfjendtligt. De svage forbindelser mellem forskermiljøer i Danmark og Sverige har altså sine modstykker eller forklaringer i et mere alment samfundsklima, som såvel vi som alle Øresundsregions fortalere er tvungne at forholde os til, hvis vi vil nå nogle fremskridt.

Disse erkendelser medfører at man begynder at overveje hvordan disse regionsvisioner trods alt er opstået, og hvordan møderne over Sundet egentlig ser ud i dag. Og dette vil bla. blive diskuteret i en kommende bog, nemlig Jesper Falkheimers afhandling i sociologi, *Att gestalta en region*, om medierne og Øresundsregionen. Men det er også deltema i et større tværvideenskabeligt projekt, som er placeret ved centrum, *Development of a Cross Border Region*, med forskning af Ylva Stubbergaard fra statsvetenskapliga institutionen og Markus Idvall og Per-Markku Ristilampi fra etnologiska institutionen.

Det skaber også spørgsmål om, hvordan det tidligere har set ud omkring grænsen i Øresund. Dette blev diskuteret ved en conference, hvis foredrag snart udkommer som en bog med titlen *Vid gränsen. Identitet och integration i det förnationella Norden*, men det findes også med i projektet *Development of a Cross Border Region* med forskning af historikerne Karl Bergman, Jens Lerbom, Harald Gustafsson og jeg selv og i et nyt formidlingsprojekt med base på Nationalmuseet i København. Projektet hedder *Øresundsfolk*, og det er medfinansieret af EU gennem Interreg III-programmet for Øresundsregionen. Målet her er at skabe et netværk og en hjemmeside om Øresundsregionens historie.

Målet med Centrum för Danmarksstudiers engagement i dette projekt er at give de regionsforskere, som allerede er knyttet til centrum, en mulighed for at give en større sammenhæng til de livshistorier, som kulturinstitutioner

og forskere i regionen skal bidrage med. En sådan kontekst kan f.eks. være at præsentere en mulig kronologi for Øresundsregionen, som i modsætning til etablerede stater ikke har en egen kronologi. Det normale er at knytte alt til året 1658, hvor Skåne blev svensk, og hvor der i en traditionel skånsk historieskrivning blev lagt en hård grænse i Sundet – et jerntæppe, som man med et tidstypisk ord kaldte det i 1950'ernes forskning. Og der er ingen tvivl om, at 1658 er vigtig, men det store spørgsmål er, hvad en statsgrænse egentlig betød i midten af 1600-tallet ud over, at den ikke betød, hvad den betyder i dag. På den tid fandtes der nemlig hverken en velfærdsstat eller en altdominerende national identitet.

For tiden før 1658 er Øresundsregionens historie dansk historie, men det er en historie, som ikke ofte er blevet skrevet, fordi moderne historieforskere langt mere end de vil være ved lader sig styre af den stat, som de fungerer i, og hvis eksistens de ofte legitimerer med deres historieskrivning. Skåne tilhører ikke Danmark i dag og glemmes derfor oftest. Det er imidlertid ikke nok at operere med 1658 som skillelinje i en Øresundskronologi. Man kan ikke blot tale om een dansk tid. I middelalderen udvikledes det danske riges centrum mere og mere, og det lå mellem Roskilde og Lund – med et verdsligt centrum i København og et gejstligt i Lund. Øresundsregionen var altså centrum i den stadig mere centraliserede danske stat. Da ærkesædet forsvandt ved reformationen, lå det politiske centrum kun i København. Den dermed faldende interesse for Skåne kan måske også ses af at den danske konge byttede bort sit skånske gods mod gods på Sjælland. Skåne blev derfor i højre grad den danske højadels område og desuden handelsfolkene ved Sundsbyerne. Samtidig var det et vigtigt opland ved udbygningen af København. Det politiske centrum flyttede, men der findes tilstrækkelig mange anledninger til at formode, at der stadig var mange og meget forskellige kontakter og bevægelser over Sundet.

Hvad skete der med disse kontakter efter 1658? Det ved vi desværre ikke meget om, da jerntæppe-tolkningen har styret forskning i meget høj grad. Hvis man skal forsøge at overveje, hvilke vandringer der var mulige efter 1658, så tror jeg, at man for det første kan finde arbejds- eller karrierevandring. Dette var ikke blot et fænomen karakteristisk for det sene 1800-tal – den store udvandringstid. Menneskebevægelser uafhængig af statsgrænser var typisk for et ældre samfund. Generelt tror jeg dog, at bevægelserne fra Sjælland til Skåne i højere grad har været ekspertbevægelser. Det kan være håndværksmestre, landbrugskyndige, boghandlere, arkitekter for nu at nævne nogle af de personer, som jeg mødt i mit arbejde. Den anden vej var det nok mere arbejdvandring, som vi kender dem fra det sene 1800-tal. Det

kan også have været salgsrejser, hvorved man har fortsat de økonomiske forbindelser fra før 1658. Ud over disse økonomiske forbindelser må man forestille sig, at der har været familierejser, og med tiden fritidsrejser i nærområdet. Det er måske især tydeligt i det tidlige 1800-tal, da dampskibsruiter blev indsat på Øresund, og der fandtes både fine forretninger og et Tivoli i København at rejse til. Det har tillige været akademiske forbindelser mellem universiteterne i Lund og København og sikkert også forbindelser mellem lokale embedsmænd. Alle disse bevægelser over Sundet kan have handlet om at flytte, men kan i ligeså høj grad have handlet om bevægelser frem og tilbage i et hverdagsliv, hvor man også kunne rejse fra Lund til Helsingborg.

Alt dette tror jeg forsvinder i løbet af 1900-tallet. Da blev det nationale et folkeeje, velfærdsstatens idé om lighed inden for en stat gennemførtes, man førte i mellemkrigstiden en restriktiv politik i forhold til kontakt med andre lande, og der blev udviklet landsdækkende medier. Jeg vil sætte Første Verdenskrigs afslutning som et afgørende brydningspunkt i en Øresundskronologi og foretrækker dette frem for en normale moderniseringkronologi med et knæk år 1850 eller 1880. Den tidlige modernisering ændrede nemlig ikke kvalitativt på Øresundsregionen.

I vor moderne tid er rejserne over Øresund ofte fritidsrejser fra et land til et andet – for at købe billig svensk kaffe eller sidde i Nyhavn og drikke øl. Rejserne har været styret af de tidligere nævnte enkle nationale klichéer og har ofte bekræftet dem – f.eks. talte man om det hyggelige i Danmark efter at have indtaget øllen i Nyhavn. Kundskaben om, hvad der i øvrigt fandtes på den anden side af Sundet var ofte minimal. Andre rejser handlede om møder mellem repræsentanter fra den svenske og den danske stat eller det svenske og danske samfund. Og det er faktisk det Øresundsregionen handler om i dag. Det hårdeste krav til at få penge til samarbejde over Sundet er, at der skal være lige meget svensk og dansk i projektet. Mødet mellem de danske og de svenske regenter ved broindvielsen var et markant udtryk for dette.

En Øresundskronologi skulle således kunne have følgende brydningspunkter: den tidlige stats- og kirkedannelse (ca 1000), reformationen (1536), 1658 og 1920. Det er en kronologi, som adskiller sig delvis fra normale kronologier, og som knytter sig til forskellige forståelser af grænsen i Øresund. Og med sit noget teseagtige præg kan den skabe vigtige spørgsmål til ny og helt nødvendig Øresundsforskning, og kun fremtiden kan vise, om den holder for en sådan granskning.

Efter fire år handler en del af Centrum för Danmarksstudiers arbejde således om Øresundsregionen både historisk og i dag. Det skyldes, at vi er meget afhængig af de interesser, der findes blandt dagens forskere, og her er

Øresundsregionen og dens møde mellem dansk og svensk vigtig. Samtidig sidder vi selv med de problemer og visioner, som de rigtige Øresundsentusiaster har. Det er dog vigtigt, at vores interesse for mødet mellem det danske og det svenske, mellem danske og svenske forskningsresultater, dybest set ikke handler om at forstå eller skabe en Øresundsregion, men om det erkendelsesmæssigt vigtige i at sætte spørgsmålstejn ved de nationale sandheder eller den nationale kontekst alle lever med, og som bliver så meget tydeligere, når man flytter eller løfter blikket om end bare for en kortere stund. Og herved fylder Centrum för Danmarksstudier en vigtig plads ved et af Nordens store universiteter.

Gösta Vitestam

Ökenpoesi i svenska rytmer

Allmän bakgrund

DET ÄR ONEKLIGEN kulturhistoriskt intressant och anmärkningsvärt, att arabernas gamla stamfejder och blodshämnder långt ute i oländiga och oändliga ökenområden, fjärran från klassiska allfarstråk och i en illitterat miljö, avsatt en dialog av formfulländade dikter. Säkerligen får man utgå från att dessa, åtminstone i första stadiet efter sin tillkomst, framfördes, traderades och bevarades muntligt, kanske från generation till generation.

Bakom ligger ofta ett stamgräl, som för oss ger intryck av kulturellt ordkrig på högsta nivå. Sättet att karakterisera relationerna till besvärliga grannar an knyter antagligen till nedärvda umgängesformer. För oss ger denna ordbehandling också goda inblickar i beduinsamhällets genuina liv.

Man kan nog också utgå från, att egendomligheter i ord- och versbildning gjorts av mnemotekniska skäl. Sådant var viktigt för att hålla en muntlig litterär tradition levande. Säkerligen är denna situation en av orsakerna till framväxandet av de invecklade 16 klassiska arabiska versmåttens med deras tillrytm och rim hårt bundna system.

Naturligtvis är rikedomen i den poetiska arabiska konstruktionen samtidigt ett uttryck för den arabiska grammatikens fullödiga möjligheter till nyanseringar. Mycket talar för, att utvecklingen av den poetiska formen i gamla arabiska uttrycksformer gått parallellt med utvecklingen av det arabiska språket självt. Kanske är det rent av en reminiscens av detta förhållande, att i gammal arabisk tradition en prosaframställning alltid illustreras med versrader. Att vid textedition och t.o.m. vid översättning bortse från dessa vore att beröva den litterära arabiskan något av sin själ.

Stamtänkandet

Stamsamhället tycks vara en allmänsemitisk och tidlös livsform. Parentetiskt skulle man i dag kunna exemplifiera detta samhälles stamfejder med sina vedergällningar och sin blodshämnd med den fejd som pågår mellan *banū Jisrāel*, israelerna, och *banū Filastm*, palestinierna (filistéerna). Fejden har

pågått i 3 000 år, är alltså äldre än islam, och någon lösning på konflikten kan för närvarande inte skönjas.

Vi lämnar emellertid den dagsaktuella situationen och återvänder till gamla tiders ökenmiljö. Nu gäller det *banū Bakr* och *banū Taghlib*. Den poesi-svit, med vilken jag valt att illustrera denna, det gamla beduinsamhällets mest berömda fejd, utgörs av de dikter, som speglar det s.k. basuskriget (*harb al-basūs*). I första hand bygger urvalet på de hjältedikter, som Th. Noeldeke förtecknar i sin antologi (*Delectus Veterum Carminum Arabicorum*, ss. 39–48. Tryckt första gången i Wiesbaden 1933). Men hänsyn har också tagits till andra sammanhang där hjältedikter förekommer, t.ex. *Hamāsa*. I bakgrunden spökar naturligtvis Abu-l-Faradj's *Kitāb al-aghānī*, "Sångernas bok".

Här görs ett försök att konkretisera atmosfären kring arabernas stamfejder under den tid muslimerna kallar *al-djabiliyya*, "okunnighetens tid", och tidsmiljön därute i öknar och oaser. De valda dikterna är tänkta att illustrera de agerandes tänkesätt och handlingar under denna tid. Att det annorlunda skeendet i denna ökenmiljö ackompanjeras med ett utvecklat diktsystem är enligt min mening ett bevis på det fullödiga kulturtänkandet i dessa kretsar.

Dikterna innehåller en rik rekvisita av allt mänskligt, egenberöm, förhär- ligande av den egna stammen, smädande av fiender, både personliga och stammens, kompromisslöshet, ja, t.o.m. förakt för det förutbestämda ödet, *qadar*, men det beror kanske på det förislamiska ursprunget. Personliga konflikter och oförsonliga ställningstaganden är dessutom inbyggda i en hård kamp för tillvaron. Inte minst i förhållandet till grannstammarna spelar denna kamp stor roll. Här kunde det gälla kampen om vattenkällor och betesmarker. De ideal efter vilka man försökte uppfostra ungdomen var att gagna sig själv och sin stam. Andra stammar framställdes ofta som fientliga, som det gällde att skada om man fick möjlighet, t.ex. genom att stjäla kameler och förgifta vattenkällor.

Vissa grunddrag i arabisk poesi

Den arabiska poesins rytm bygger liksom den klassiska poesins bl.a. på en konstfull växling mellan långa och korta stavelser. Problemet är hur man på svenska skall kunna känna den arabiska poesins rytm. Den klassiska poesin, där som sagts problemet är likartat, har man sedan århundraden försvenskat på det sättet, att man transponerat lång stavelse till svensk tryckaccent, ictus. Sålunda har t.ex. hexametern blivit en nästan typiskt svensk diktart, som inte bara används vid översättning från grekiska. Vad jag nu gör, är alltså att jag försöker tillämpa samma metod vid transponering av den arabiska rytmen,

dvs. på svenska illustrera den arabiska poesins böljegång, *bahr*. Att jag över huvud taget vågar mig på detta, beror på att jag gjort ett liknande konststycke för 35 år sedan, då jag utgav en hel *Qasida* (Imru-l-Qais' Muallaqa, Lund 1967, där hela qasidans 81 versar visserligen följde ett och samma i och för sig lättillgängligt arabiskt versmått). Jag uppmuntrades emellertid av att experimentet den gången fick hyfsade recensioner.

I en arabisk dikt har dessutom alla sista halvversarna samma slutrim. Detta ställer stora krav på den poetiske ordbehandlaren, i synnerhet som en qasida kan ha upp till hundratalet versar. Den arabiske poeten upprepar aldrig samma rim i samma qasida, och någon arabisk *licentia poetica* existerar knappast. Visserligen är arabiska språkets grammatiska system mångsidigt och formrikt, men i alla fall ... Den svenske översättaren göre sig inte besvär.

För övrigt utmärkande för arabisk poesi är som bekant, att varje vers är en avslutad tanke. Att en menings grammatiska konstruktion sträcker sig till nästa vers är ytterligt sällsynt. Det är just därför som arabisk poesi har liknats vid ett pärlband, där pärlorna inte har någon annan gemenskap än själva beröringen.

Ofrånkomligt är naturligtvis, och detta gäller både arabiska och grekiska versmått, att originalets konstruktion och i värsta fall också dess innehåll måste tänjas för att anpassas till översättningens versmått. Detta gäller i princip alla versifierade eller rytmiska översättningar.

Basūskriget

Allra först måste jag få påpeka ett par saker. I diktsviten förekommande uppgifter om kända – eller som kända behandlade – data eller personligheter har jag inte mästrat. Jag följer alltså den gängse arabiska traditionen, för att inte själv göra mig skyldig till tänkbar anakronism. De upplysningar och interfolieringar, med vilka jag motiverar dikternas tillkomst är således ett arv från gammal arabisk tradition. Det gäller främst sådant som förtecknats i *Kitāb al-aghānī*.

Som en allmän orientering vill jag också erinra om, att de båda omnämnda stridande stammarna, *banū Taghlib* och *banū Bakr*, tänks som avkomlingar till samme stamfader, *Wā'il*. Därför talas det t.ex. om kriget mellan *Wā'ils* båda söner *Taghlib ibn Wā'il* och *Bakr ibn Wā'il*. Det är sålunda en typisk illustration till vedertagen uppfattning, att stamtänkandets uppbyggnad är genealogisk.

När vår historia börjar aktualiseras en grannstam, *banū Djarm*. Till denna hör beduinen *Sa'd al-Djarmī*, vilkens hustru av mycket att döma var den företagsamma, för att inte säga intriganta, kvinnan *al-Basūs bint Munqidh ibn Salmān ibn Tamiyya*. Det finns också antydningar om, att mannen ifråga

var hennes skyddsling (*Djār*, ett moral-juridiskt begrepp). Hur som helst, denna legendariska satkärning provocerade enligt traditionen ett mord på en ingalunda okänd person, *Kulaib*, se nedan, vilket föranledde fejden, som efter henne kom att kallas *Harb al-Basūs*, "Basuskriget". Framför allt förknippas hennes roll med det ordkrig, som inledde fejden.

Om *Kulaib ibn Rabi'a at-Taghlibi* berättar traditionen å ena sidan, att han var en arabisk hövding, vilkens befallning ingen motsade. Men han blev tydligen övermodig och högfärdig. Efter honom beskriver legenden honom också som en tyrann, som satte sig över beduinernas urgamla seder och umgängesformer. I detta sammanhang uppträder också Kulaibs sväger *Djassās ibn Murra al-Bakrī*, som på något egendomligt sätt, oberoende av den nämnda kvinnan, har den ovannämnde grannbeduinen *Sa'd* som sin skyddsling.

En dag fann Kulaib, att kvinnan al-Basūs bint Munqidh låtit sin kamelhonan beta i hans hage och bland hans kameler. Kulaib dödade kamelhonan och kastade juvret, tydligen en demonstrativ form av skändande. Då diktade al-Basūs, i det hon formellt, enligt uppgift, riktade dikten till Sa'd, men höjde rösten så, att Djassās skulle höra det. Även om akustiken i de väldiga ökenområdena säkerligen var god, måste man nog fatta det något symboliskt. På något sätt fick emellertid Djassās veta det, och enligt gängse tradition var detta en starkt bidragande orsak till "basuskrigets" utbrott.

Jag har här försökt uttrycka den arabiska versens rytm med svensk tonaccent. Det arabiska versmåttet är *Tawīl*, i min översikt över i denna artikel förekommande versmått nr 6. På arabiska är det en *-ī-*dikt, dvs. sista orden i samtliga sista halvversar rimmar på *-ī*. Detta syns tyvärr inte på svenska.

Var ej, Sa'd, i själen blind, nej vaken och på din vakt,
ty jag är hos folk som ej sig bryr om, hur skyddsling dör.

Bekymret åvilar dig, men jag är orolig för
att falskhet hos dem skall slå och drabba de mina små.

I sanning, om kvar jag var där hemma i Munqidhs hus,
ej kränktes då Sa'd, ty han är skyddsling bland husets folk.

Men nu jag befinner mig bland folket på allmän plats,
och där går en varg omkring, som omilt slår ner mitt får.

Som regel följer jag Noeldekes textkomposition. Enda avvikelserna här är i versen 3, där jag läser Munqidh i stället för hans Minqar (en ytterst liten orto-

grafisk ändring i den arabiska konsonanttexten). Enligt mig menar hon sin far, alltså ”de där hemma”.

al-Basus’ eggande versar förgiftade araberna enligt *Kitāb al-aghānī*. Djassās, som på ett eller annat sätt hade hört hennes dikt, sade: ”Håll tyst, kvinna! Tids nog kommer den våldsammaste stympning av *Wā’il*.” Traditionen har som ovan antytt utpekat kvinnan al-Basus som den egentliga anstiftaren av fejden.

Djassās diktade ett svar, och hans svar är en gripande lovsång till beduinsk blodsgemenskap och stamkänsla.

Versmåttet är *Ramal* (det korta), enligt min sammanställning nr 4. På arabiska en *lī*-dikt.

Se min skyddsling, vet, att denne
räknar jag som nära släkting.

Jag betraktar hans kamelsto
som en del av min kameljord.

Därför, om min skyddsling kränkes,
är som kränkning män emellan.

Jag min skyddsling rätt skall skaffa,
så att folk skall se mitt patos.

Jag vill se att folkrätt skipas,
som jag skiljer höger – vänster.

Ty för skyddsling oss åligger
att med spjutspets hindra kränkning.

Spara klandret, men med honom
har jag allting, som jag äger.

Så är säkert, tvivelsutan,
som de stenar en *Iyāl* har.

Beträffande de sista mysteriösa orden har jag intet annat att vidarebefordra än ett konstaterande hos Noeldeke: ”- - nobis non perspicuum, quum nesciamus, quid sit *Ijal*; sed videtur esse dei *cujusdam* nomen.”

Harb al-basūs (”Basuskriget”) var ett faktum. Djassās dödade *Kulaib* genom

att bakifrån genomborra honom med ett spjut när denne var obehäpnad. Emellertid lyckades Djassäs efteråt fly till sin stam. Hans far, Murra ibn Dhuhl, gjorde då följande dikt. Versmått *Wāfir*, nr 3, en *hī*-dikt (rättare: *-āhī*).

Om det, som du gjort, nu tvingar mig in i kriget,
är jag inte feg och har inte slöa vapen.

Ty med deras hjälp, hur läget än är, jag sprider
en brådstörtad död vid gryende ljus en morgon.

När lansarna möts jag river på nytt upp ärran,
som läkts efter sår, bestående spår, från strider.

Så sant, vid ditt liv, om mig drabbar krig, ej bryr mig,
när striden blir het, det förutbestämda ödet.

En rustningens dräkt jag sveper mig i, den skyddar
mot ondskefull död på smålekens dag och skymfens.

Ja, upprymd jag blir, när lansarna fällt till anfall,
den syn gör mig glad, jag eggas till strid och storverk.
(osv. enligt uppgift flera liknande versar)

Vi ägnar parentetiskt en liten tanke åt det andra lägret, den mördade Kulaibs alltså. I kvarlevande tradition framställs han ofta som huvudpersonen. Kulaibs broder Muhahlil ibn Rabī'a diktade en sorgesång över honom. Han menar, att så länge Kulaib levde var det han som tände elden för att markera stammens gästfrihet.

Versmått *Kāmil* (det långa), nr 2, en *su*-dikt.

Det har sagts till mig, att man elden tänt, fastän du är död,
och församlingen efter dig, Kulaib, skäller ut varann.

De tar stora ord i sin mun om strunt och en bagatell,
vilket inte skett, om du själv hos dem varit stammedlem.
Tänk om du fått se ädla kvinnans kind, ej av slöja döld,
dock i mantel svept, men med blottad arm, nu begråta dig!

Inte klandrar jag din friborna brud, som nu sörjer dig,
ja, som sörjer dig, dränkt i tårars flod, under suckars stön.

Den sörjande bruden glömdes alltså inte bort. Emellertid var stamfejden nu i full gång mellan Wā'ils båda ättlingar, dvs. *banū Taghlib* och *banū Bakr*.

Något som måste synas ytterligt anmärkningsvärt i en engagerad stamfejd som denna, var att en av *Rabi'as* hedersmän, den ansedde ryttaren *al-Hārith ibn 'Ubād ibn Dubai'a ibn Qais al-Bakrī* tillsammans med sin familj tog avstånd från stamfejden. Han gjorde det med talesättet *lā naqata li fhā wa-lā djamala*, ”i denna angelägenhet har jag varken kamelhona eller kamelhane”.

För den fortsatta händelseutvecklingen i stamkriget är det typiskt, att alla ställningstaganden markeras med dikter. Sålunda gjorde *al-Hāriths* kusin, *Sa'd ibn Mālik ibn Dubai'a*, en dikt som indirekt anspelar på denna ur stamlojalitetens synpunkt säkerligen anmärkningsvärda ståndpunkt som kusinen intagit. På sitt sätt är dikten också en lovsång till kriget, även om den på slutet antyder dess meningslöshet.

Versmåttet är *Kāmil*, det korta, nr 2, en *hū*-dikt. *Versus hypercatalecticus* har bibehållits vid översättningen.

Fy för krig, som låter en del få ro,
och åt några ger den mångtydda friden.

Men inkräktare och vanbördiga,
när en skymf blir svår, faller från, en och en.

Inför krigets brand arrogans förgår,
även spotskheten, liksom övermodet.

Blott består den yngling som vidrighet
har beprövat hårt, och har uthållig häst,

och ett harnesk, som man har smitt solitt,
samt en smyckad hjälm, liksom långa lansar.

Just nu anfall syns allra vidrigast,
efter låtsad flykt rycka fram till ny strid.

Ty nu blottar kriget för dem sitt ben,
och nu ondskan själv härjar fritt och öppet.

Oss bekymrar nu skatt i jungfrubur,
ej den hjord var kväll vi ger stians omsorg.

Ve dem efter oss, de av Jashkurs ätt,
och de ättlingar efter al-Laqaḥs folk.

Men om någon flyr undan krigets eld,
är förvisso jag en sann ättling av Qais.

Håll i striden ut, ni som tillhör Qais,
tills ni skänker ro, eller själva ges ro.

Den av fruktan flyr undan krigets eld,
honom drabbar dock ödet som bestämt är

Varje undanflykt död omintetgör,
inför stridens dom, när som vapnen blottats.

Hur blir livet när varje dal och höjd
av oss människor tömts och står livlöst tomma?

Var finns hjältar då, deras lansars spets,
var finns ädelmod, som beundran dem gav?

Uttrycket ”kriget för dem blottar sitt ben”, *kashafat labum 'an saqiha* (vers 7) för tanken till Kor. 68:42. I en kommentar till detta ställe säger vår främste koranöversättare K. V. Zetterstéen, att det är ett uttryck för överhängande fara och betyder ”skörta upp kläderna”. Mer finns väl inte att säga om detta. Emellertid lägger den nyaste koranöversättningen in en djupsinnigare betydelse. Ett är dock säkert: Stället har ingenting att göra med Jesaja 47:2.

Av vers 9 tycks framgå, att även *banū Jashkur* och *banū al-Laqaḥ* ställt sig neutrala i stamfejden.

Det i vers 12 antydda förutbestämda ödet, *qadar*, kan enligt islams vedertagna lära ingen människa påverka.

Berättelsen om stamfejden fortsätter. Det hände sig då, att Budjair ibn Amr, en brorson till al-Hārith och alltså tillhörande *banū Bakr*, var ute och letade efter några av sina kameler, som rymt. Då mötte honom Muhalhil, den mördade Kulaibs broder, han som sjungit sorgesången över brodern. Denne sade: ”Vem är du, unge man?” Han svarade: ”Jag är Budjair ibn Amr

ibn 'Ubad." Då fortsatte han: "Vem är din morbror?" Han svarade (lite kryptiskt): "Min moder är i fångenskap." Då riktade han lansens spets mot honom för att genomborra honom med den. Men 'Imru'-l-Qais, som tydligen också var närvarande, och han var en av de förnämsta av *banū Taghlib*, sade: "Gör inte så, vid Allah! Ty om du dödar honom, så dödas med honom en ledare, efter vilkens morbror ingen frågar. Akta dig för att bruka våld, ty hans fader, hans farbror och hela hans släkt har dragit sig undan från sin stam och avstått från att kämpa med dem. Låt honom därför gå!"

Muhalhil ville emellertid absolut döda honom och genomborrade honom med sin lans ända tills den gick ut i ryggen. Och så sade han: "Sona med detta för Kulaibs skorem!"

Bortsett från det i dessa kretsar näraliggande vedergällningsmotivet betraktades annars säkerligen även enligt vedertagen beduinsk moral ett sådant mord som fejt och liksom hos de gamla vikingarna som ett nidingsdåd. Det finns emellertid också andra versioner av händelseförloppet. Dessa skiljer sig dock endast i tillvägagångssättet, inte i handlingens berättigande. *Kitāb al-aghānī* är mycket omständlig i sin redogörelse och har också avvikande versar.

Under alla omständigheter nådde saken farbrodern al-Hārith. Denne sände då, fortfarande övertygad om sin mellanfolkliga fredsmission, följande meddelande till Muhalhil och hans stam: "Om ni har dödat Budjair blott för Kulaib, och striden därmed är slut mellan er och era bröder, så är jag nöjd, och mitt sinne är tillfreds med att denna fejd skall upphöra." Motiveringen är välbekant från andra sammanhang där det gällde att få slut på stamfejder.

Men Muhalhil sände ett bud tillbaka, där han svarade: "Jag har dödat honom endast för Kulaibs skorem."

Då förstod al-Hārith, att lösningen på en konflikt mellan semitiska stammar inte var helt enkel, och han diktade: Versmått *Khafif*, nr 7, en *li*-dikt.

O Budjair, som med döden ej tillfredsställde
hämndbegäret, ej än Kulaib är försonad.

Bringa därför Na'amas stall nära till mig!
havande nu är Wā'ils krig, åter fruktsamt.

Hit med stoet i hästars flock, ädla, vilda,
de som rusar i raseri, såsom furier.

Vid Allāh, jag är inte den krig anstiftar,
under kriget förtärs jag dock av dess eldar.

Därför viktigt: Na'āmas stall för mig nära!
Ty en skorem för ädlings död kan ej tålas.

Egennamnet (*al-*)*Na'āma* betyder i sig "struts", men var ett vanligt namn på den häst, som alltid skulle stå redo för snabba hämndexpeditioner.

Att Budjairs liv i beduinretoriken blott värderades som en skorem var för starkt t.o.m. för fredsaktivisten al-Hārith. Beduinandan kom tillbaka. Han anslöt sig till sitt folk och deltog i många strider. När han en natt efter en strid låg på stridsplatsen och plågades, och i det orientaliska mörkret blickande mot stjärnhimmeln inväntade morgonens ljus, då gjorde han en dikt. Det är i och för sig ingen ovanlig poetisk miljöbild i dessa kretsar, att en sårad ligger och registrerar stjärnbilderna och deras rörelser för att fördriva tiden medan natten långsamt släpar sig fram. I detta fall må det förlåtas den gamle fredsvännen om han inte kunde låta bli, att också ge en kavalkad från stamkrigens sceneri. Versmått *Wāfir*, nr 3. En *tri*-dikt.

O denna vår natt, vid *Dhū Husumin*, bliv snart ljus!
och när du är slut, så kom inte mer tillbaka.

Min natt vid *Dhanā'ib* kändes väl lång, men jag har
den kortaste natt vid stamstriders slut begråtit.

Som om Stora Björnens polstjärna gick på händer,
slog saltomortal, och rullade runt, i cirkel.

När Sirius kom och närmade sig *Procyon*,
då lyste *Suhail* som gamle kame-lens hjässa.

Om grav grävdes upp, och fram för vår syn, Kulaib stod,
då såg han att jag ej kvinnokarl var – i striden.

På *Shu'batains* dag det lisa väl gav för ögon,
men hur kan det ske, att träffa en man från graven?
Jag ser för min syn, vad lämnades vid *Wāridāt*:
Budjair i sitt blod, som liknades vid röd salva.

Jag skymfode då, för *banu 'Ubād* en tältplats,
ty våld känns rätt skönt, ja rent hälsosamt för själen.

Må vara det ej en komensation Kulaib ger,
men de som sökt skydd i kvinnogemak utvisas.

Vi lämnar *Hammām ibn Murra*, som har över sig som mara
den store *Qash 'ān*, som väldigast är bland gamar.

Han lyfter sitt bröst, men lansen är fast, den hindrar,
han krossas av en som storleken har kamelens.

Om vinden ej fanns, det skulle ha hörts till *Hadjr* bort
den klangen, när hjälmar hamras med svärd i striden.

En blodshämndens pant det ges av *banū Shaqīqa*,
den dag när de går som lejonen fram i öknen.

När lansarnas mängd var riktade fram, de såg ut
som rep i en brunn, där avstånd är stort, i sidled.

Om morgonen var stamfränder och vi kvarnstenar,
som tvingades runt, så ytorna gned varandra.

När middagstid kom, var hästarna där som blixten,
då var det som om de tagit ett bad i kärret.

Efter denna utgjutelse kände sig en annan av stammen *Bakr* uppfordrad att
framföra något. Det blev *al-Hind az-Zimmānī* som diktade.

Versmått *Hazadj*. Nr 5. En *ānu*-dikt.

Vi gav då nåd till *banū Hind*
och sade så: vi bröder är.

Med tiden kan dock hända, att
folk återgår och blir som förr.
När ondskan då framträdde helt
och naken blev, då återstod

ej någonting för oss än våld,
vi dömde dem som de dömt oss.

Som lejonet på morgonen
uppretat är gick vi med hugg

och mördande, vars följd då blir,
att änkors tal förökar sig.

Det är som stick i vattensäck
på morgonen när den är fylld.

Ty våldets norm är våldet själv,
och hovsamhet försvagning är.

Så därför varje skonsamhet
av mildhet en försvagning är.

I ondskan är vår säkra hjälp,
när hjälp ej ger att göra gott.

Liknelsen ovan (vers 7), att sticka hål på en fylld vattensäck, är på typiskt orientalistiskt sätt endast till hälften utförd, följdkomponenten får man tänka ut själv. Men naturligtvis strömmar vattnet ur säcken efter ett stick som blodet efter ett svärdshugg, quod demonstrandum erat.

För övrigt fortsatte fejden, och man började fundera över en lösning på konflikten, dvs. hur man skulle kunna vinna. Kompromiss gällde inte här.

Då sade al-Hārith ibn 'Ubad till al-Hārith ibn Hammām, som var en annan av *banū Bakr*s hövdingar: "Bekämpa dem med kvinnornas hjälp! Utrusta varje kvinna med en säck och en knölpåk. Placera så kvinnorna bakom er. Det skall öka er stridslust när kvinnorna ser på.

Viktigt är, att ni utmärker er med igenkänningstecken, så att kvinnorna känner igen er. När en kvinna kommer förbi en slagen bland er, skall hon känna igen honom på hans tecken, ge honom att dricka och vederkvicka honom. Men när hon går förbi någon av era motståndare, skall hon slå honom med knölpåken och döda honom.

De lydde honom. Som igenkänningstecken mellan sig och kvinnorna rakade *banū Bakr* den dagen sina huvuden med motivering, att de därmed invigde sig till döden. Denna dag kallades rakningens dag.

Djahdar ibn Dubai'a ibn Qais, som hörde till de förnämsta ryttarna, var liten och oansenlig, men han hade ett vackert hår, som var hans stolthet. Han sade till sitt folk: "Om ni rakar mitt huvud, vanställer ni mig. Lämna därför mitt hår i fred till priset av, att jag tar den förste ryttaren, som dyker ner från bergspasset i morgon." De gick med på detta.

(Oss emellan sagt: Ni har säkert redan märkt, att det kommit in ett främmande element i denna beduinhistoria, något som bär omisskännliga drag av arabisk berättarglädje, jfr "1001 natt". Hit hör inte minst den fortsatta slutvinjetten om denne yngling, som hellre offrade sig själv än sitt vackra hår.)

I denna situation gjorde emellertid den skönlockige Djahdar en dikt. Versmått *Radjaz*, nr 1. En *arī*-dikt (i båda halvversarna – om dikten skall fattas så).

Min dotter blir nu faderlös, med änkefrun,
mitt vackra hår, nyss pomaderat, tovas hop.

Kom nu mot mig med rytteri, och om jag ej
bekämpar det med all min kraft, så klipp mitt hår.

En moder vet, vad till sitt bröst hon ömt har tryckt,
och vad hon har i lindor svept, och vad hon kysst.

Ty hjältars kamp mot hjältar ger oss klart besked,
om det hon bar fullgånget var och fött till strid.

En av Hind az-Zimmānīs två döttrar diktade då, i det hon uppeggade folket. Versmått *Radjaz*, nr 1, det korta (utom i sista versens sista halvvers). En *ā*-dikt.

O strid, o strid, o strid, o strid
av stridens eld det flammar upp.

Av den uppfylls nu kullarna,
o lyckliga, som rakades på morgonen.

Så bekämpade *banū Bakr* stammen *Taghlib* i bitter strid. Djahdar kom verkligen, som han lovat, med den förste ryttaren, som uppenbarade sig i passet. Men han var svårt träffad av många sår och störtade till marken bland de

döda. Kvinnorna kom där förbi, men eftersom han hade hårt trodde de, att han tillhörde *Taghlib*, så de slog ihjäl honom (högfärdens pris).

Vid den tiden kom al-Hārith ibn 'Ubād släpande med sig till sina vänner Imru'-ul-Qais ibn 'Abān och dödade honom för Budjair. Det var Ibn 'Abān som en gång sagt angående Budjair: "Vid Allāh!, om du dödar honom, så dödas med honom en man, efter vilkens morbror ingen frågar." al-Hārith diktade nu, versmått *Khafif*, nr 7. En *āni*-dikt (på arabiska ingår i rimmet bl.a. en böjd form av 'Abān).

En ohämnad i krig går an, men ohämnad
blev ej den som för Ibn 'Abān själv jag dräpte.

Ont i själen: jag i mitt våld en gång hade
Ibn 'Abān, dock, jag visste ej, vem jag hade.

Ryttarn rycker till anfall fram, och när svärdet
fälls mot hopen, då riktas upp allas ögon.

Det berättas, att en man från *banū Taghlib* gav sig på en kvinna från *banū Bakr*, som hos sig hade ett litet barn, vilket han genomborrade. Då angrep al-Find mannen och genomborrade både denne och den som satt bakom honom på hästen. Han spetsade båda på sin lans och diktade. Versmått *Hazadj*, nr 5. En *ah*-dikt.

O vilken stöt av gammal man,
på ålderns höst, av åren böjd.

Publiken blir uppiggad, hög,
och ger sig hän i jämmerskrik.

Med stöten jag bevisade
mig vara ung, när unga svek.

Förskräckelsen färgskiftning gav
på flickans hals och öppna barm.

Min stridshäst syns bland hästars mängd
i blixstens sken och vapnens glans.

Om tidens pil ej sutte fast
i ryggen och mig hindrade,

då skulle jag mot hästars bröst
trots ödets pil uppvisa kraft.

Hur ödet slår, man inte vet,
dock ingen blir som han var förr.

Så småningom drog sig *banū Taghlib* tillbaka, och en förtrupp från *banū Bakr* följde efter dem. al-Hārith stannade kvar och sade till Sa'd ibn Mālik: "Anser du att jag tillhör dem, som kriget har lämnat i fred?" Han svarade: "Nej", men citerade ett gammalt arabiskt talesätt *lā makhba'a li`itriin ba`da`arūs*, "man kan inte dölja parfymen efter bruden."

Det uppges, att det efter "rakningens dag" inte blev någon minnesvärd dag. Men strövtåg och plundringar företogs även i fortsättningen mellan de båda stammarna. Så småningom slöt de dock fred, men det sades, att de då var nära att ha förgjort varandra.

I beduinkretsar framförs än i dag dikter och berättelser till Kulaibs minne och berättelser från Basūskriget's dagar. Förutom ett försök till transponering av den arabiska poesins långa stavelser till svensk tryckaccent har jag med mitt inlägg också velat ge en inblick i beduinlivet och stamsamhället – och då naturligtvis deras vardagliga förtrogenhet med tidig arabisk kultur och diktning. Jag har indirekt visat den stora roll deras mer eller mindre tillfälliga och av spelet där ute i öknen föranledda dikter spelat för den senare arabiska poesins utveckling.

MINNESOTA

Birgitta Odén & Eva Österberg

Lars-Arne Norborg

Docenten och universitetslektorn i historia vid Lunds universitet Lars-Arne Norborg växte upp i ett kyrkoherdehem i Lane-Herrestad i det schartauanska Bohuslän och präglades djupt av denna miljö, där socialt ansvar, diskret fromhet och personlig ödmjukhet var grundläggande värden.

Norborg studerade först teologi men övergick till historia och blev fil. lic. 1952. Efter en period som lärare i Ulricehamn återkom han till Historiska institutionen i Lund och disputerade 1958 på en originell avhandling med titeln *Storföretaget Vadstena kloster. Studier i senmedeltida godspolitik och ekonomiförvaltning*. Uppgiften som Norborg ålade sig var att på grundval av det välbevarade källmaterialet från Vadstena kloster undersöka centrala frågor i senmedeltidens agrarkris: ödeläggelse, avradssänkning, nyodling, jordpris, förvaltningsstrategi och ekonomiskt tänkande.

Avhandlingen utlöste en intensiv vetenskaplig debatt och 1964 fick Norborg uppdraget att presentera ödegårdsproblemet vid det nordiska historikermötet i Bergen. Debatten var livlig och föranledde Erik Lönnroth att ta initiativet till *Det nordiska ödegårdsprojektet*, som genomfördes under åren 1968–1981.

Det är få historiska doktorsavhandlingar förunnat att vara levande incitament i den aktuella debatten och påverka forskningsfronten ännu nära 50 år efter sin tillkomst. Lars-Arne Norborgs doktorsavhandling är ett sådant, ännu fruktbart och ständigt citerat specimen. Så sent som 2003 betecknar en svensk agrarhistoriker Lars-Arne Norborgs avhandling som ”en av de mer spännande som skrivits i svensk medeltidshistoria inte bara därför att käll-

Lars-Arne Norborg, 1919–2003.

materialet är enastående utan också på grund av språket och idériakedomen” (J. Myrdal).

Vårt intryck är att Lars-Arne Norborg fram till åren 1964/65 fortsatte att vara inriktad på vetenskaplig produktion men att han efter tillträdet till universitetslektoratet 1963 och utgången av professorstillsättningen 1965 i viss mån lade om rodret i sin livsplanering. Under tidigt 60-tal hade han gjort en nytolkning av ”Västgötaherrarnas uppror”, som utlöste en fruktbar debatt. Han hade publicerat en första del i *Jönköpings stads historia* och skrivit en principiellt hållen artikel om stadspolitikens förändringar i Sverige under äldre Vasatid. Detta spår kom han sedan inte att följa. 1968 inleds i stället en ny epok i Lars-Arne Norborgs vetenskapliga produktion – de pedagogiska och historiedidaktiskt inriktade arbetena.

Vid Historiska institutionen i Lund hade det sedan 1930-talet givits undervisning i källorna till Sveriges historia. Norborg insåg betydelsen av att få fram en lärobok i detta ämne, viktigt både för studenternas uppsatsskrivande och för forskarutbildningen. 1968 publicerades första upplagan av *Källor till Sveriges historia*, en synpunktsrik och ovärderlig hjälpredda för generationer av historiker på alla nivåer i forskningsarbetet. Han tog också aktiv del i institutionens historiedidaktiska utvecklingsarbete och ledde Universitets- och högskoleämbetets samarbetsprojekt med Bochum-universitetet 1983.

Norborg publicerade också flera läroböcker för universitetsbruk. De viktigaste är *Grannlänternas historia* (tillsammans med Lennart Sjöstedt och – senare – med Harald Gustafsson) och *170 år i Sverige: svensk samhällsutveckling 1809–1979*. Det kan inte nog understrykas hur viktigt det är att universitetsläroböcker publiceras, som uppmärksamt följer forskningsfrontens förändringar och kunskapens tillväxt. Det sker i Norborgs olika läromedel. Han förenade en elegant penna med djupa kunskaper; han var inte rädd för att understryka de samhällsprocesser som han fann viktigast men han var samtidigt öppen för de historiska problemen komplexitet. Samma förmåga att finna det väsentliga och skarpsinnigt formulera problemen märktes i hans många recensioner och artiklar i Nationalencyklopedin.

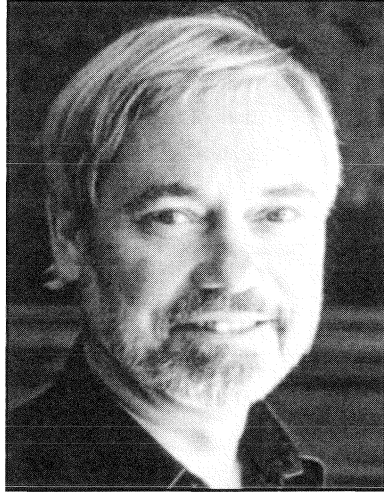
Lars-Arne Norborgs personlighet – i föreläsningar, i samtal och i skrift – gjorde stort intryck inom historieämnet och i grannämnen. Generationer av historiestuderande minns och uppskattade Norborg för hans inspirerande undervisning och hans namn nämns ofta i hågkomster från studentåren. Vi två som haft förmånen att under många år vara kollega med Lars-Arne Norborg kan bara intyga den betydelse han haft för oss genom sin insiktsfullhet, sin empati och sin prestigelöshet. Han var både kvick och klok, omtänksam och eftertänksam, intellektuellt föränderlig men trofast mot människor.

Jonas Frykman & Orvar Lövgren

Anders Salomonsson

Professorn i etnologi vid Lunds universitet Anders Salomonsson avled plötsligt den 26 maj vid 58 års ålder. Han närmaste är hustrun Violet och döttrarna Jonna och Linda med familj.

Anders fanns sedan 1983 på Folklivsarkivet i Lund och han blev dess chef 1991. Som sådan byggde han ut en bred kontaktyta med forskare av facket och med dem som av purt intresse sökte uppgifter om folklig kultur och vardag här i södra Sverige. Mest känd var Anders dock som matforskare. Han gav facklig och kulturhistorisk stadga åt institutioner som Skåneländska gastronomiska akademien, Måltidsakademien och Restauranghögskolan i Grythyttan. Under tio år var han också ordförande för den internationella kommissionen för etnologisk forskning om föda, organiserade konferenser och projekt. I böcker som avhandlingen *Gotlandsdricka* och *Mera än mat* visade han på nya sätt att förstå kopplingen mellan kultur, föda och samhälle. Så blev han också en av dem som lade den vetenskapliga grunden till den snabbt växande gastronomiska företagsamhet där traditioner och regional mat hamnat i fokus. För Anders var detta intresse tätt knutet till hans forskning om hur regioner framträder och koloniserar sig själva med kultur och traditioner. Flera av hans studier avhandlar därför Skåne, Öland och Gotland – landskap som hade en speciell plats i hans hjärta. Särskilt kom han att på senare år koncentrera sig runt Öresundsregionens formering. Som smålänning med rötterna i Mörebygden visste han mycket om villkoren för matproduktion. I boken *Svenskt bondeliv* skildrar han hur bondens livsform radikalt förändrats i det moderna samhället.

Anders Salomonsson, 1946–2004.

Anders hade i botten en utbildning som folkskollärare och han bevarade genom hela sin karriär en pedagogisk klarhet och förtjusning över att förmedla kunskap. Det var egenskaper han hade glädje av som antikvarie på Gotlands fornsal under 1970-talet, som kulturchef i Ystad i början av 80-talet och sedan i sin långa gärning på Folklivsarkivet. Men det var något långt förmer än en strid ström av publikationer som kom från hans tjänsterum och olika uppdrag. Det var den värme och omtanke som strålade ut från honom, med en ovanlig förmåga att sätta andras välfärd i första rummet. Det gällde lika tydligt vid det dukade bordet som vid seminarier och i undervisning. Inte sällan flöt de in i varandra; minnena från de stunderna hjälper en liten smula i den överkliga förlust som drabbat Anders familj, men också institutionen i Lund och det etnologiska samhället.

Vetenskapssocieteten i Lund 2004

Styrelse

Praeses: *Greger Andersson*

Vice praeses: *Sven Strömquist*

Sekreterare: *Catharina Raudvere*

Vice sekreterare: *Johan Stenström*

Skattmästare: *Christer Denrell*

Medlemmar: *Karin Blomqvist, Christina von Leithner, Valéria Molnár,
Olof Åshuvud*

Suppleanter: *Magnus Jerneck, Hans Tornberg, Lynn Åkesson*

Redaktionskommitté för Skånsk senmedeltid och renässans

Ordförande: *Johan Stenström*

Sekreterare: *Göte Paulsson*

Medlemmar: *Hans Andersson, Jan Dahlin, Siegrun Fernlund, Mats Riddersporre,
Sten Skansjö*

Årsbokskommitté

Valéria Molnár (sammankallande), *Göte Paulsson, Greger Andersson*

Revisorer

Bo Westerhult, Kjell Josefson

Suppleanter: *Lars Söderström, Mikael Ottosson*

Hedersledamöter

Andrén, Carl-Gustaf, f. 22, 61, professor, f.d. universitetskansler

Bringéus, Nils-Arvid, f. 26, 65, professor, f.d. praeses

Fehrman, Carl, f. 15, 50, professor, f.d. praeses

Stjernquist, Berta, f. 18, 58, professor

Nyinvalda ledamöter

2003 invaldes följande stiftande ledamöter

Lars Asklund, arkitekt SAR
Christer Denrell, direktör
Hans Jerenäs, grosshandlare
Peter Luthersson, fil. dr
Jacob Palmstierna, friherre
Carl Gustaf Wachtmeister, greve

2004 invaldes följande stiftande ledamot

Ulrika Wrede, friherrinna

Vid vårmötet 2004 invaldes följande inländska arbetande ledamöter

Ambjörn, Lena, fil. dr
Bauhn, Per, docent
Johansson, Mats, fil. dr
Roslund, Mats, fil. dr
Svartvik, Jesper, docent
Wikander, Charlotte, docent

Vid vårmötet 2004 invaldes följande utländska arbetande ledamöter

Baldwin, Peter, professor, Los Angeles
Geisler, Ursula, Dr Phil, Berlin
Salomon, Patrick, professor, London

Stiftande ledamöter

Alfredson, Ulf, f. 23, 89, advokat
 Althin, Anders, f. 44, 83, direktör
 von Arnold, Otto, f. 50, 02, civilekonom
 Bendz, Maj, f. 09, 86, fru
 Borelius, Sven, f. 28, 86, direktör
 Burgman, Torsten, f. 25, 90, fil. dr
 Cavalli-Björkman, Hans, f. 28, 83, bankdirektör
 Ehrensvärd, Jörgen, f. 32, 84, greve
 Fernström, Elisabeth, f. 51, 02, med. dr h c
 Grönvall, Anders, fil. lic., f. 37, 82, förste bibliotekarie
 Gyllenkrok, Nils, f. 48, 88, friherre
 Gyllenkrok, Thure-Gabriel, f. 22, 57, friherre
 Janson, Rolf G., f. 25, 87, direktör
 Johansson, Carl Gustav, f. 37, 86, direktör
 Johnson, Sten K., f. 45, 97, direktör
 Kamprad, Ingvar, f. 26, 69, direktör
 Kennedy, Douglas, f. 12, 73, godsägare
 Larsén, Carlhåkan, 02, fil. mag
 Larsson, Inger, f. 37, 99, inf.-konsult
 Larsson, Sven, f. 11, 64, direktör
 von Leithner, Christina, f. 41, 95, friherrinna
 Lilliehöök, Lennart, f. 24, 75, verkst. direktör
 Lindblad, Per, f. 29, 81, direktör
 Lindh, Sten, f. 22, 69, ambassadör
 Lindskog, Bengt I., f. 29, 95, professor
 Lundström, Åge, f. 44, 94, bankdirektör
 Marklund, Kari, f. 38, 92, landshövding
 Modin, Alvar, f. 20, 85, direktör
 Palm, Göran, f. 33, 83, bankdirektör
 Ramel, Gustaf, f. 56, 02, friherre
 Rasmusson, Eric, f. 16, 72, direktör
 Rausing, Birgit, f. 24, 85, fru
 Rausing, Hans, f. 26, 63, direktör
 Roos, Axel, f. 22, 64, bankdirektör
 Sager, Olof, f. 20, 94, universitetslektor
 Sahlberg, Karl-Erik, f. 28, 95, direktör
 Sandblom, Grace, f. Schaefer, f. 07, 54, fru
 Silfverschiöld, Irma, f. 37, 83, friherrinna
 Thulin, Lars, f. 40, 99, direktör
 Tornberg, Hans, f. 41, 83, advokat
 Trolle-Bonde, Gustaf, f. 43, 77, greve

Wessman, Gunnar, f. 28, 75, verkst. direktör
 Westerberg, Gunnar, f. 20, 89, civilingenjör
 Wrangel von Brehmer, Margit, f. 16, 81, friherrinna
 Åshuvud, Olof, f. 31, 94, direktör

Arbetande ledamöter

A. INLÄNDSKA

Andersson, Greger, f. 52, 91, professor
 Andersson, Helen, f. 59, 01, teol. dr
 Andersson, Lars M., f. 61, 02, universitetslektor
 Andrén, Anders, f. 52, 91, professor
 Berggren, Lars, f. 51, 96, professor
 Blomqvist, Göran, f. 51, 94, fil. dr
 Blomqvist, Karin, f. 54, 97, universitetslektor
 Carlsson Wetterberg, Christina, f. 50, 95, professor
 Cederlund, Johan, f. 63, 98, fil. dr, universitetsantikvarie
 Christensson, Jakob, f. 65, 02, docent
 Collin, Sven-Olof, f. 57, 98, docent
 Delsing, Lars-Olof, f. 59, 98, docent
 Edgren, Lars, f. 53, 95, docent
 Egerland, Verner, f. 66, 01, docent
 Egonsson, Dan, f. 56, 00, docent
 Ekberg, Lena, f. 54, 96, professor
 Elleström, Lars, f. 60, 96, universitetslektor
 Eneroth, Kristina, f. 62, 98, universitetslektor
 Falk, Cecilia, f. 60, 98, universitetslektor
 Folkestad, Göran, f. 52, 99, professor
 Gerle, Elisabeth, f. 51, 03, docent
 Germundsson, Tomas, f. 54, 02, universitetslektor
 Gustafsson, Harald, f. 53, 96, professor
 Gårdenfors, Peter, f. 49, 85, professor
 Haettner Aurelius, Eva, f. 48, 93, professor
 Hallonsten, Gösta, f. 49, 99, professor
 Hansson, Göte, f. 50, 98, professor
 Harrison, Dick, f. 66, 01, professor
 Hedling, Erik, f. 55, 99, professor
 Holmberg, Bo, f. 57, 95, professor
 Holmer, Arthur, f. 66, 02, universitetslektor
 Hornborg, Alf, f. 54, 94, professor
 Horne, Merle, f. 50, 96, universitetslektor
 Häthén, Christian, f. 54, 97, universitetslektor
 Höög, Victoria, f. 55, 01, universitetslektor

Jarlert, Anders, f. 52, 96, professor
Jeanrond, Werner, f. 55, 95, professor
Jennbert, Kristina, f. 50, 95, docent
Jerneck, Magnus, f. 51, 93, professor
Johansson, Ella, f. 58, 02, docent
Jonnergård, Karin, f. 57, 99, docent
Josefsson, Gunlög, f. 57, 98, fil. dr
Jönsson, Arne, f. 50, 98, universitetslektor
Karlsson, Klas Göran, f. 55, 91, professor
Lagnevik, Claes-Magnus, f. 49, 98, professor
Landén, Barbro, f. 54, 99, universitetslektor
Larsson, Björn, f. 53, 96, professor
Larsson, Lisbeth, f. 49, 99, professor
Lindahl, Anders, f. 53, 97, universitetslektor
Lindberg, Christer, f. 56, 97, universitetslektor
Lindström, Fredrik, f. 53, 95, professor
Lundin, Susanne, f. 55, 00, professor
Mansén, Elisabeth, f. 54, 97, docent
Moëll, Christina, f. 50, 02, docent
Molnár, Valéria, f. 52, 95, professor
Mortensen, Anders, f. 59, 03, fil. dr
Nergelius, Joakim, f. 62, 00, professor
Nilsson, Jan Olof, f. 54, 97, universitetslektor
Norberg, Claes, f. 60, 99, professor
Nyberg, Lennart, f. 56, 00, universitetslektor
Ohlsson, Anders, f. 56, 99, docent
Olausson, Deborah, f. 51, 99, professor
Paradis, Carita, f. 53, 03, docent
Persson, Anders, f. 56, 00, professor
Petersson, Bo, f. 60, 00, docent
Prasad, Pushkala, f. 57, 99, professor
Pålsson, Anne-Marie, f. 51, 95, docent
Qvarnström, Olle, f. 53, 00, docent
Raudvere, Catharina, f. 60, 96, docent
Riddersporre, Mats, f. 54, 98, docent
Rubenson, Samuel, f. 55, 95, professor
Rudebeck, Elisabeth, f. 52, 01, fil. dr
Rundquist, Franz-Michael, f. 48, 98, professor
Sahlin, Nils-Eric, f. 54, 88, professor
Sanders, Hanne, f. 52, 01, docent
Stenberg, Leif, f. 59, 03, docent
Stenqvist, Catharina, f. 50, 96, professor

Stenström, Johan, f. 51, 01, universitetslektor
 Strömqvist, Sven, f. 54, 00, professor
 Sundberg, Kerstin, f. 51, 98, docent
 Svensson, Jan, f. 50, 02, professor
 Thormählen, Marianne, f. 49, 83, professor
 Touati, Paul, f. 50, 95, docent
 Törnquist-Plewa, Barbara, f. 60, 00, docent
 Ulvros, Eva Helen, f. 54, 98, docent
 Vandkilde, Helle, f. 55, 00, docent
 Werbart, Bozena, f. 48, 95, docent
 Werner, Yvonne, f. 54, 97, docent
 Wiberg, Eva, f. 58, 02, universitetslektor
 Wienberg, Jes, f. 56, 97, professor
 Wikdahl, Magnus, f. 54, 97, universitetslektor
 Zander, Ulf, f. 65, 03, fil. dr
 Zillén, Erik, f. 60, 03, fil. dr
 Yard, Stefan, f. 49, 99, docent
 Åkesson, Lynn, f. 51, 97, docent

B. UTLÄNDSKA

Duvall-Hargroe, Nancy, 92, professor
 Gibert, Teresa, f. 54, 94, professor
 Kaszinska, Maria, 91, professor
 Kostecki, Marian Jan, f. 49, 83, professor
 Lauha, Aila, f. 51, 02, professor
 Leiss, Elisabeth, f. 57, 03 professor
 Liepe, Lena, f. 62, 03, fil. dr
 Sundholm, Göran, f. 53, 93, professor

Seniorer

Aarnio, Aulis, f. 37, 83, professor
 Albertz, Rainer, f. 43, 93, professor
 Andersson, Hans, f. 36, 87, professor
 Andersson, Sven, f. 22, 62, docent, universitetslektor
 Ankarloo, Bengt, f. 35, 79, professor
 Arwidi, Olof, f. 42, 94, professor
 Arvidsson, Rolf, f. 20, 73, docent
 Banton, Michael, f. 26, 72, professor
 Battail, Jean François, f. 39, 93, professor
 Benson, Sven, f. 19, 54, professor
 Bergh, Birger, f. 35, 77, professor, f.d. praeses
 Bergholtz, Gunnar, f. 43, 89, professor

Beskow, Per, f. 26, 80, docent
 Bexell, Göran, f. 43, 89, professor, f.d. praeses
 Beyer, Edvard, f. 20, 63, professor
 Billeskov Jansen, Fredrik, f. 07, 54, professor
 Bjerke, Björn, f. 41, 80, professor
 Bjerstedt, Åke, f. 30, 68, professor
 Björling, Fiona, f. 44, 81, professor
 Blegvad, Mogens, f. 17, 65, professor
 Blomqvist, Jerker, f. 38, 75, professor
 Board, Joseph B., f. 31, 80, professor
 Bogdan, Michael, f. 46, 84, professor
 Bohlin, Folke, f. 31, 74, professor
 Bohlin, Torgny, f. 25, 77, professor
 Bondeson, Ulla, f. 37, 79, professor
 Bornäs, Göran, f. 35, 74, docent
 Bosson, James, f. 33, 74, professor
 de Bouïard, Michel, f. 09, 54, professor
 Boyer, Régis, f. 32, 75, professor
 Bramstång, Gunnar, f. 32, 75, professor
 Broberg, Gunnar, f. 42, 91, professor, f.d. praeses
 Brohed, Ingmar, f. 40, 81, professor, f.d. praeses
 Bruce, Gösta, f. 47, 84, professor
 Brückner, Wolfgang, f. 30, 79, professor
 Brøndsted, Mogens, f. 18, 70, professor, rektor
 Bäckman, Sven, f. 30, 76, professor
 Callmer, Johan, f. 45, 84, professor
 Capelle, Torsten, f. 39, 88, professor
 Carlsson, Gösta, f. 19, 59, professor
 Christensen, Johnny, f. 30, 68, professor
 Christie, Nils, f. 28, 74, professor
 Cinthio, Erik, f. 21, 61, professor
 Clarke, Helen, f. 39, 88, Senior lecturer
 Durovic, Lubomír, f. 25, 74, professor
 Eckerdal, Lars, f. 38, 76, biskop
 Ejder, Bertil, f. 16, 52, professor
 Ek, Sven, f. 31, 71, professor
 Ekerot, Lars-Johan, f. 42, 95, docent
 Ekholm-Friedman, Kajsa, f. 39, 87, professor
 Elmroth, Ingvar, f. 28, 80, docent
 Engman, Max, f. 45, 94, professor
 Enkvist, Nils Erik, f. 25, 59, professor
 Ersgård, Lars, f. 47, 95, professor

Eyben, Bo von, f. 46, 90, professor
 Fernlund, Siegrun, f. 37, 85, docent
 Fischer-Jørgensen, Eli, f. 11, 60, universitetslektor
 Fisiak, Jacek, f. 36, 81, professor
 Florby, Gunilla, f. 43, 86, professor
 Fogelmark, Staffan, f. 39, 80, professor
 Foote, Peter, f. 24, 73, professor
 Friedman, Jonathan, f. 46, 97, professor
 Frykman, Jonas, f. 42, 89, professor
 Gabrieli, Mario, f. 15, 63, professor
 Geels, Antoon, f. 46, 96, professor
 Gellerstam, Göran, f. 40, 92, universitetslektor
 Gemzell, Carl-Axel, f. 31, 73, professor
 Gerhardsson, Birger, f. 26, 72, professor
 Gerner, Kristian, f. 42, 86, professor
 Gierow, Pär Göran, f. 30, 72, professor
 Glamann, Kristof, f. 23, 63, professor
 Guillet de Monthoux, Pierre, f. 46, 83, professor
 Gustavsson, Anders, f. 40, 78, professor
 Gårding, Eva, f. 20, 71, professor
 Hadding, Kerstin, f. 15, 64, professor
 Hagberg, Bo, f. 39, 94, professor
 Hagen, Anders, f. 21, 61, professor
 Haikola, Lars, f. 47, 95, docent, rektor
 Halldén, Sören, f. 23, 65, professor
 Halvorsen, Eyvind, f. 22, 62, professor
 Hanson, Hertha, f. 42, 95, docent
 Hansson, Bengt, f. 43, 80, professor, f.d. praeses
 Hansson, Karin, f. 37, 92, docent
 Hareven, Tamara K., f. 37, 84, professor
 Haskå, Inger, f. 41, 80, docent
 Hasselmo, Nils, f. 31, 79, professor
 Hast, Sture, f. 24, 76, ordboksredaktör
 Henriksen, Aage, f. 21, 74, professor
 Hermerén, Göran, f. 39, 76, professor
 Hetzler, Antoinette, f. 43, 87, professor
 Hidal, Sten, f. 46, 83, professor
 Higham, John, f. 20, 67, professor
 Hjärpe, Jan, f. 42, 93, professor
 Holm, Ingvar, f. 23, 62, professor
 Holm, Gösta, f. 16, 63, professor
 Holmberg, Claes-Göran, f. 46, 96, universitetslektor

Hopt, Klaus J., f. 40, 83, professor
 Huldén, Lars, f. 26, 63, professor
 Hårdh, Birgitta, f. 45, 83, professor, f.d. praeses
 Iregren, Elisabeth, f. 44, 94, professor
 Jacobsen, Eric, f. 23, 61, professor
 Jain, Kulbushan, f. 40, 87, professor
 Jensen, Johan Fjord, f. 28, 77, professor
 Johannesson, Eric, f. 23, 71, professor
 Johansson, Stig, f. 39, 80, professor
 Johnsen, Erik, f. 28, 73, professor
 Jonsson, Hans, f. 28, 74, professor
 Jonung, Lars, f. 44, 89, professor
 Jungar, Sune, f. 36, 88, professor
 Kapsomenos, Stylianos, f. 07, 50, professor
 Kieffer, René, f. 30, 75, professor
 Kittang, Atle, f. 41, 75, professor
 Kjellman, Nils, f. 11, 60, docent, rektor
 Klinge, Matti, f. 36, 76, professor
 Knutsson, Bengt, f. 36, 78, docent
 Koblik, Steven, f. 41, 77, professor
 Koch, Ludovica, f. 41, 83, professor
 Koch, Wolfgang, f. 47, 93, docent
 Korlén, Gustav, f. 15, 50, professor
 Kornhall, David, f. 28, 68, docent, universitetslektor
 Kragh, Ulf, f. 20, 96, professor
 Kristensson, Gillis, f. 28, 73, docent
 Krummacher, Friedhelm, f. 36, 75, professor
 Kvist, Hans-Olof, f. 41, 94, professor
 Ladefoged, Peter, f. 25, 70, professor
 Lagerroth, Erland, f. 25, 66, docent
 Lagerroth, Ulla-Britta, f. 27, 70, professor
 Larsson, Edvin, f. 25, 76, professor
 Larsson, Lars, f. 47, 84, professor
 Larsson, Lars-Olof, f. 34, 72, professor
 Larsson, Lars-Olof, f. 38, 85, professor
 Lárusson, Magnus Már, f. 17, 66, professor
 Leech, Geoffrey, f. 36, 83, professor
 Lewan, Bengt, f. 32, 80, docent
 Lewan, Nils, f. 29, 77, docent
 Lidin, Olof, f. 26, 73, professor
 Lilius, Henrik, f. 39, 85, professor
 Lindahl, Lars, f. 36, 89, professor

Lindberg, Bo, f. 37, 80, professor
Lindborg, Rolf, f. 31, 73, professor
Lindell, Ebbe, f. 25, 75, professor
Lindell, Kristina, f. 28, 81, universitetslektor
Lindström, Caj-Gunnar, f. 42, 80, professor
Lindwall, Lars, f. 35, 85, professor
Ljung, Per-Erik, f. 43, 95, docent
Lund, Jørn, f. 46, 92, professor
Lundquist, Lennart, f. 38, 77, professor
Lundström, Sven, f. 14, 51, professor
Lyttkens, Hampus, f. 16, 67, professor
Löfgren, Anna Brita, f. 33, 85, docent
Löfgren, Orvar, f. 43, 81, professor
Löwendahl, Gösta, f. 20, 59, docent, universitetslektor
Malm, Allan, f. 45, 87, professor
Malmer, Mats, f. 21, 70, professor
Mangelsdorf, Günter, f. 47, 93, professor
Massengale, James, f. 39, 85, professor
Melander, Göran, f. 38, 83, professor
Mettinger, Trygve, f. 40, 86, professor
Modéer, Kjell Åke, f. 39, 81, professor
Müller-Wille, Michael, f. 38, 85, professor
Mårtensson, Anders, f. 27, 82, museichef
Nalepa, Jerzy, f. 26, 75, docent
Nielsen, Kirsten, f. 43, 93, professor
Nilsson, Carl-Axel, f. 31, 78, docent
Nilsson, Sten Åke, f. 36, 73, professor, f.d. praeses
Nilsson, Stig, f. 28, 77, docent
Nordström, Olof, f. 21, 64, docent, universitetslektor
Noreng, Harald, f. 13, 61, professor
Nordin, Svante, f. 46, 93, professor
Norlin, Kjell, f. 43, 96, universitetslektor
Nyberg, Tore, f. 31, 80, lektor
Näsman, Ulf, f. 44, 94, docent
Nøjgaard, Morten, f. 34, 78, professor
Odén, Birgitta, f. 21, 58, professor
Olander, Birgitta, f. 47, 96, phil. dr
Ollén, Gunnar, f. 13, 58, professor
Olsen, Olaf, f. 28, 74, riksantikvarie
Olsson, Bernt, f. 29, 71, professor
Palm, Anders, f. 42, 86, professor
Paulsson, Göte, f. 45, 78, docent

Peczenik, Aleksander, f. 37, 82, professor
 Petersson, Hans, f. 24, 69, professor
 Piltz, Anders, f. 43, 82, professor
 Platzack, Christer, f. 43, 87, professor
 Pålsson, Lennart, f. 33, 77, professor
 Rabinowicz, Wlodzimierz, f. 47, 96, professor
 Radler, Aleksander, f. 44, 87, professor
 Ragvald, Lars, f. 42, 95, professor
 Randsborg, Klavs, f. 44, 87, professor
 Register, Cheri, f. 45, 78, professor
 Riis, Poul Jørgen, f. 10, 62, professor
 Ritte, Hans, f. 30, 77, Universitetslektor, Dr Phil
 Roelandts, Karel, f. 19, 60, professor
 Römberg, Bertil, f. 25, 68, docent
 Roos, Carl Martin, f. 41, 76, professor
 Roos, Paavo, f. 37, 90, universitetslektor
 Rosengren, Inger, f. 34, 71, professor
 Rudberg, Stig, f. 20, 66, professor
 Rydén, Per, f. 37, 82, professor
 Rystad, Göran, f. 25, 58, professor
 Rystedt, Eva, f. 45, 96, professor
 Røstvig, Maren-Sofie, f. 20, 65, professor
 Rømhild, Lars Peter, f. 34, 83, lektor
 Salomon, Kim, f. 48, 89, professor
 Salomonsen, Per, f. 28, 74, afdelingsleder
 Sandqvist, Sven, f. 39, 86, docent
 Sandström, Sven, f. 27, 59, professor
 Schaar, Claes, f. 20, 53, professor
 Schlyter, Suzanne, f. 44, 91, professor
 Sellerberg, Ann-Mari, f. 43, 93, professor
 Sen, Amartaya, f. 33, 81, professor
 Sigurd, Bengt, f. 28, 80, professor
 Simonsson, Tord, f. 26, 74, docent, biskop
 Sjöberg, Birthe, f. 46, 98, universitetslektor
 Sjöblad, Christina, f. 39, 93, professor
 Sjöblom, Gunnar, f. 33, 73, professor
 Sjölin, Jan-Gunnar, f. 39, 84, professor
 Sjöstedt, Lennart, f. 21, 64, docent, universitetslektor
 Skansjö, Sten, f. 42, 88, docent
 Skogh, Göran, f. 43, 90, docent
 Smidt, Kristian, f. 16, 66, professor
 Smith, Gudmund, f. 20, 60, professor

Steene, Birgitta, f. 28, 80, professor
Steensland, Lars, f. 41, 94, professor
Stenelo, Lars-Göran, f. 39, 88, professor
Stjernquist, Per, f. 12, 63, professor
Stoklund, Bjarne, f. 28, 72, professor
Stolleis, Michael, f. 41, 92, professor
Strömberg, Märta, f. 21, 67, professor
Ståhl, Ingemar, f. 38, 74, professor
Sundby, Bertil, f. 19, 61, professor
Swahn, Jan-Öjvind, f. 25, 61, professor
Swahn, Sigbrit, f. 33, 82, professor
Svantesson, Jan-Olof, f. 44, 95, professor
Svartvik, Jan, f. 31, 70, professor
Svenbro, Jesper, f. 44, 92, professor
Svensson, Birgitta, f. 48, 96, professor
Svensson, Christina, f. 45, 98, fil. dr
Svensson, Lars Håkan, f. 44, 85, professor
Svensson, Lars, f. 38, 86, docent
Söderpalm, Sven Anders, f. 33, 76, professor
Söderström, Lars, f. 40, 89, professor
Sørensen, Knud, f. 28, 71, professor
Tamm, Ditlef, f. 46, 85, professor
Teleman, Ulf, f. 34, 85, professor
Thalberg, Björn, f. 24, 73, professor
Thavenius, Jan, f. 34, 81, docent
Thorsen, Nina G., f. 45, 88, lektor
Trautner Kromann, Hanne, f. 45, 95, professor
Tägil, Sven, f. 30, 68, professor
Törnqvist, Gunnar, f. 33, 68, professor
Ulfsparre, Anna Christina, f. 33, 83, professor
Vallinder, Torbjörn, f. 25, 70, docent, universitetslektor
Wallner, Björn, f. 19, 69, docent, universitetslektor
Weimarck, Torsten, f. 43, 95, professor
Werbart, Bozena, f. 48, 95, docent
Weimarck, Torsten, f. 43, 95, professor
Westerhult, Bo, f. 29, 72, docent
Westerhäll, Lotta, f. 44, 93, professor
Westin, Gunnar, f. 11, 52, professor
Westman, Rolf, f. 27, 74, professor
Viberg, Åke, f. 45, 95, professor
Widebäck, Göran, f. 30, 76, docent
Wiegelmann, Günter, f. 28, 70, professor

Wieslander, Hans, f. 29, 74, docent, universitetslektor
 Wikander, Örjan, f. 43, 92, professor
 Vilkuna, Asko, f. 29, 69, professor
 Wilson, David, f. 30, 72, professor
 Vinge, Louise, f. 31, 72, professor
 Wirmark, Margareta, f. 36, 90, professor
 Vitestam, Gösta, f. 21, 67, professor
 Wrede, Gösta, f. 28, 82, pastor primarius, docent
 Wrede, Johan, f. 35, 72, professor
 Wärneryd, Olof, f. 31, 76, professor
 Zahle, Henrik, f. 43, 90, professor
 Zettersten, Arne, f. 34, 72, professor
 Åsdahl Holmberg, Märta, f. 19, 58, professor
 Åström, Paul, f. 29, 64, professor
 Österberg, Eva, f. 42, 75, professor
 Österlin, Lars, f. 23, 71, domprost, professor

Bortgångna hedersledamöter

Croce, Benedetto, 1866–1952, senator
 Ekwall, Bror Oskar Eilert, 1877–1964, professor
 Evans, Sir Arthur John, 1851–1941, professor
 Gjerstad, Erik Einar, 1897–1988, professor
 Heckscher, Eli, 1879–1952, professor
 Hirn, Yrjö, 1870–1942, professor
 Josephson, Ragnar, 1893–1966, professor, f.d. praeses
 Kock, Karl Axel Lichnowsky, 1851–1935, professor
 Löfstedt, Einar, 1880–1955, professor, f.d. praeses
 Lönnroth, Erik, 1910–2002, professor
 Meillet, Antoine, 1866–1936, professor
 Montelius, Oscar, 1843–1921, riksantikvarie
 Müller, Sophus, 1846–1934, museumsdirektör
 Nilsson, Martin P:sson, 1874–1967, professor
 Tegnér, Esaias, 1843–1928, professor
 Thomsen, Vilhelm Ludvig Peter, 1842–1927, excellens, professor
 Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von, 1848–1931, excellens, professor
 Weibull, Lauritz, 1873–1960, professor, f.d. praeses
 Werin, Algot, 1892–1975, professor
 Wölfflin, Heinrich, 1864–1945, professor

Bortgångna stiftande ledamöter

Acking, Carl-Axel, 1910–2001, professor
 Bendz, Olof Gregor Mortimer, 1904–1973, godsägare

Bergengren, Axel Göran Magnus, 1921–1972, civilekonom
 Berger, Svante Edwin Larsson, 1871–1962, direktör
 Berger, Carl Magnus, 1915–1964, direktör
 Berger, Dagmar Linnea Charlotta, f. Boon, 1915–1989, fru
 Bergh, Thorsten Christian Howard, 1901–1965, jur. o. fil. kand., konsul
 Bratt, Bertil, 1932–1997, direktör
 Coyet, Hilda Eleonore Henriette Dorotée Amelie, f. friherrinnan Cederström, 1859–1941
 Crafoord, Holger Alf Erik, 1908–1982, direktör
 Dahlgren, Sture Hjalmar Thorild, 1888–1968, fil. dr, assuransdirektör
 Dunker, Henry Christian Louis, 1870–1962, fabriksdisponent
 Edstrand, Karin Thekla Eleonora, 1880–1959, fröken
 Edstrand, Reinhold Theodor Werner, 1882–1923, direktör
 Ehrnberg, Gösta Theodor, 1895–1981, direktör
 Ekblom, Ingemar, 1903–1987, direktör
 Engeström, Max Emil Leopold, 1867–1930, konsul
 Faxe, Jörgen, 1902–2002, direktör
 Geijer, Fredrik Wilhelm Gustaf von, 1865–1930, ryttmästare, godsägare
 Gierow, Karl Ragnar Knut, 1904–1982, fil. dr, författare
 Græbe, Ejler Otto, 1892–1977, domkyrkoarkitekt
 Gyllenkrok, Nils Johan Malcolm, 1887–1941, friherre, hovstallmästare
 Haffner, Johan, 1876–1931, stadsläkare
 Hallström, Hadar Erik H:son, 1900–1988, direktör
 Hallwyl Anna Fredrika Wilhelmina von, f. Kempe, 1844–1930, grevinna
 Hallwyl, Walter von, 1839–1921, greve
 Hammarskiöld, Sven Ludvig, 1901–1983, direktör, f.d. hovrättsråd
 Hansen, Einar Anton, 1902–1994, direktör
 Hansen, Jozzi Ella, f. Jensen, 1912–2000, verkst. direktör
 Hjelme-Lundberg, John, 1902–1970, konsul
 Holmberg, Hans Åke, 1919–2001, tekn. dr
 Holmström, Nils Gunnar Teodor, 1904–1987, direktör
 Jacobsen, Helge, 1882–1946, direktör
 Jensen, Arthur Marinus, 1891–1968, direktör
 Larsson, Gunnar, 1911–2003, direktör
 Lundahl, Nils, 1858–1940, fil. dr
 Lundberg, Sven Emil, 1889–1947, bergsingenjör, direktör
 Lundblad, Nils Waldemar, 1888–1947, hovrättsassessor, direktör
 Lundeqvist, Gösta Evald Andreas, 1892–1962, civilingenjör, direktör
 Lundström, Margit, f. von Geijer, 1907–2002, generalska
 Malmros, Frans, 1925–2003, konsul
 Montelin, Adolf Fredrik, 1871–1941, apotekare
 Munksgaard, Ejnar Johannes, 1890–1948, forlagsboghändler, dr phil

VETENSKAPSSOCIETETEN

Mårtensson, Folke, 1922–1996, direktör
 Möller, Frans Ballieu, 1897–1995, direktör
 Mörck, Einar Walter, 1914–1982, direktör
 Nevsten, Andreas Edvard, 1885–1962, byggmästare
 Nordqvist, Gunhild Theresia Elvira, f. Edstrand, 1883–1951, doktorinna
 Ohlsson, Sven Håkan, 1920–1997, bokförläggare
 Olofsson, Johan Sigfrid Mattias, 1899–1981, leg. läkare
 Palmstierna, Anne-Marie Aurore, 1907–1995, friherrinna
 Palmstierna, Carl Otto, 1900–1966, friherre, hovjägmästare
 Penser, Per Wilhelm Julius, 1901–1993, advokat
 Petrén, Karl Anders, 1868–1927, professor
 Rausing, Gad Anders, 1922–2000, docent, direktör, f.d. praeses
 Roos, Axel Bernhard, 1886–1957, jur. dr, advokat
 Sahlin, Bo Carl Henrik, 1901–1949, med. lic., direktör
 Sahlin, Carl Andreas, 1861–1943, fil. dr
 Sahlin, Johan Albert, 1868–1936, fabriksägare
 Sahlin, Stig Erik Gunnar, 1899–1963, ambassadör
 Samuelson, Sten Olov, 1926–2002, professor
 Sandberg, Ivar Nils Gotthard, 1881–1961, direktör
 Schmiterlöv, Adelheid Emma Otburgis von, 1875–1959, godsägare
 Strömbom, Nils Alfred Ragnar, 1898–1983, kapten, fil. lic
 Ståhlbrandt, Åke, 1914–1995, direktör
 Swartz, Carl Johan Gustaf, 1858–1926, universitetskansler
 Swartz, Pehr Johan Jacob, 1860–1939, direktör
 Thomasson, Tage Emanuel, 1894–1974, civilingenjör, direktör
 Thott, Greta, 1908–2003, grevinna
 Thott, Gustaf Otto Tage Stig, 1885–1948, greve, hovjägmästare
 Trolle-Bonde, Anna Ingeborg Blenda, f. von Essen, 1908–1973, grevinna
 Trolle-Bonde, Carl, 1907–1969, greve
 Tunhammar, Elam, 1903–1995, direktör
 Wachtmeister, Axel Wilhelm, 1869–1929, greve, kammarherre
 Wehtje, Ernst Jonas, 1891–1972, tekn. dr, direktör
 Weibull, Märta Maria (Mary) Sofia, f. Fahlbeck, 1897–1968, fru
 Westerberg, Gunnar, 1920–2001, civilingenjör
 Westrup, Johan Wilhelm Magnus, 1862–1939, v. konsul
 Wetterlundh, Sune Charles Gustaf, 1904–2000, verkst. direktör
 Wiberg, John Åke Truli, 1902–1963, överintendent
 Wigstrand, Gunnar, 1903–1965, disponent
 Wijkander, Klara Severina, f. Kock, 1888–1977, fru

Stadgar för Vetenskaps societeten i Lund

Av den 6 maj 1920 med ändringar av den 8 dec. 1944, den 27 nov. 1948, den 4 dec. 1953, den 31 nov. 1964, den 25 nov. 1967, den 21 nov. 1970, den 20 nov. 1971, den 19 nov. 1982, den 25 nov. 1994 och den 30 nov. 2001.

SOCIETETENS UPPGIFT OCH SAMMANSÄTTNING

§ 1

Vetenskaps societeten i Lund har till uppgift att främja humanistisk vetenskaplig forskning, däri inbegripet religions-, rätts- och samhällsvetenskap. Societeten skall i sin verksamhet särskilt beakta yngre forskares behov.

§ 2

Societeten består av stiftande samt inländska och utländska arbetande ledamöter jämte hedersledamöter och seniores. Till arbetande ledamot kan endast vetenskapsidkare som inte fyllt 55 år utses. Vid 55 års ålder övergår arbetande ledamot till gruppen seniores.

I Societetens styrelse och nämnder kan endast stiftande och inländska arbetande ledamöter inväljas.

Endast stiftande och inländska arbetande ledamöter äger delta i val och i sådana överläggningar och beslut som rör ekonomiska och administrativa frågor.

§ 3

De inländska arbetande ledamöternas antal får vara högst 100, de utländska arbetande ledamöternas högst 35, de stiftande ledamöternas högst 50.

§ 4

Till stiftande ledamot kan utses person, som visat synnerligt engagemang för humanistisk vetenskap och kultur, eller person, som Societeten finner kunna bidra till Societetens verksamhet och utveckling. Stiftande ledamot äger samma rättigheter som inländsk arbetande ledamot.

§ 5

Till Societetens hedersledamöter kan väljas personer av utmärkt förtjänst om humanistisk vetenskap. Deras antal må ej överstiga sju.

VETENSKAPSSOCIETETEN

STYRELSER OCH NÄMNDER

§ 6

Societetens angelägenheter handhas av en styrelse, bestående av nio ledamöter, av vilka en är praeses, en vice praeses, en sekreterare, en vice sekreterare och en skattmästare. Av styrelsens medlemmar skall minst tre vara stiftande ledamöter. För styrelsemedlemmarna väljs tre ersättare.

§ 7

Vid varje högtidssammanträde väljs för en tid av 3 år tre styrelsemedlemmar och en ersättare.

§ 8

Styrelsen, som har sitt säte i Lund och till vars sammanträden samtliga dess medlemmar och ersättare kallas, är beslutför då minst fem av dessa är närvarande. Vid lika röstetal har praeses utslagsröst.

§ 9

Arbetande ledamöter och hedersledamöter väljs av Societeten. Det åligger styrelsen att, genom utsedd valkommitté, bereda och för Societeten framlägga förslag till inval. Envar ledamot äger lämna förslag till inval. Sådant förslag skall vara styrelsen tillhanda senast den 1 februari året för inval.

Stiftande ledamöter väljs av styrelsen.

§ 10

Till tryckning i Societetens skriftserier inlämnade skrifter bedöms av styrelsen eller en av styrelsen utsedd kommitté, efter inhämtande av utlåtande från facksakkunnig.

ÄMBETSMÄN

§ 11

Societetens ämbetsmän är sekreteraren, vice sekreteraren och skattmästaren.

§ 12

Sekreteraren skall hålla förteckning över Societetens ledamöter, föra protokoll vid Societetens sammanträden samt förbereda och föredraga de ärenden som där skall förekomma, verkställa de vid sammanträdena fattade besluten, till varje högtidssammanträde avge styrelsens berättelse om Societetens verksamhet under föregående år samt omhänderha Societetens publikationsverksamhet.

VETENSKAPSSOCIETETEN

§ 13

Skattmästaren handhar Societetens ekonomiska angelägenheter, för Societetens räkenskaper samt avlämnar före den 15 maj föregående års räkenskaper till revisorerna.

SAMMANTRÄDEN OCH VAL

§ 14

Societeten sammanträder i Lund efter kallelse av praeses. Begär tio ledamöter i skrivelse till praeses sammanträde, är denne skyldig att omedelbart utlysa sådant.

Högtidssammanträde hålls årligen i november månad, för så vitt ej styrelsen av särskild anledning bestämmer annorlunda.

§ 15

Societeten är beslutförlig, om minst tio av dess ledamöter jämte praeses och sekreteraren eller deras ersättare är närvarande. Endast närvarande ledamot äger delta i omröstning.

§ 16

Val av arbetande ledamöter, hedersledamöter och styrelse förrättas öppet, såvida inte röstberättigad ledamot begär sluten omröstning. Vid lika röstetal avgöres valet genom lottning.

§ 17

Beslut i ärende, som inte angivits i kallelse till sammanträde, får inte fattas, såvida inte stadgarna föreskriver att det skall behandlas.

EKONOMI

§ 18

Societetens räkenskapsår är kalenderår.

§ 19

Societetens verksamhet finansieras genom en dispositionsfond samt genom för ändamålet donerade fonder. Av Societetens grundfond får endast avkastningen disponeras.

§ 20

För granskning av årets räkenskaper och inventering av Societetens tillhörigheter utses

VETENSKAPSSOCIETETEN

vid högtidssammanträdet för en tid av 1 år två revisorer med två ersättare. Revisorerna äger tillgång till samtliga protokoll och handlingar samt Societetens övriga tillhörigheter.

Revisionsberättelsen, som skall innehålla till- eller avstyrkan om ansvarsfrihet åt styrelsen, överlämnas till Societeten senast den 2 september och framlägges för beslut om godkännande på högtidssammanträdet.

ALLMÄNNA BESTÄMMELSER

§ 21

Societetens årsbok utdelas kostnadsfritt till samtliga ledamöter. I Societetens ordinarie skriftserie ("Skrifter") ingående skrifter utsänds kostnadsfritt efter rekvisition.

§ 22

Om Societetens verksamhet i övrigt gäller den arbetsordning Societeten finner skäl att antaga.

§ 23

För ändring av dessa stadgar erfordras samstämmiga beslut med minst $\frac{2}{3}$ majoritet på två omedelbart efter varandra följande högtidssammanträden. Dock får beslut om ändring av Societetens uppgift att främja humanistisk forskning, av § 2 första stycket tredje meningen eller av bestämmelserna i § 19 angående grundfonden inte fattas.

VETENSKAPSSOCIETETEN I LUND

Skriftförteckning

Skrifter utgivna av Vetenskaps societeten i Lund

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklasie. 1921.
2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. 1920.
3. *Axel W. Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. 1923.
4. James Harrington's Oceana, edited with notes by *S. B. Liljegren*. 1924.
5. *John Frödin*. Siljansområdets fäbodbygd. 1925.
6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antika förebild. 1927.
7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. 1927.
8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. 1928.
9. *Fredrik Lagerroth*. Platons stats- och rättsbegrepp. 1928.
10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. 1928.
11. Stockholms stads tänkebok 1524–1529 av M:r Olauus Petri Phase, utg. genom *Ludvig Larsson*, häft. 1–2. 1929. Häfte 3: Register av *Sven Ljung*. 1940.
12. Gudmundi Olai Thesaurus Adagiorum linguæ septentrionalis antiquæ et modernæ, utg. av *G. Kallstenius*. 1930.
13. *Torsten Wennström*. Studier över böter och myntvärden i Västgötagarna. 1931.
14. *Heinrich Hoppe*. Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians. 1932.
15. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern. 1932.
16. *Albert Wifstrand*. Von Kallimachos zu Nonnos. 1933.
17. *Ingvar Andersson*. Erik XIV:s engelska underhandlingar. 1935.
18. *Anders Gagnér*. Florilegium Gallicum. 1936.
19. *Gunnar Carlsson*. Eine Denkschrift an Caesar über den Staat. 1936.
20. Smärre dikter av Lejonkulans dramatiker utgivna av *Erik Noreen*. 1937.
21. *Johan Åkerman*. Das Problem der sozialökonomischen Synthese. 1938.
22. *Erik Noreen*. Författarfrågor i Lejonkulans dramatik. 1938.
23. *Walter Åkerlund*. Studier över Ynglingatal. 1939.
24. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. II. Sparlösastenen. 1940.
25. Jesper Swedbergs Lefwernes Beskrifning utg. av *Gunnar Wetterberg*. I. Text. 1941.
26. *Ivar Lindquist*. Västgötagens litterära bilagor. 1941.
27. *Bertil Axelsson*. Das Prioritätsproblem Tertullian – Minucius Felix. 1941.
28. *K. G. Ljunggren*. Almanackorna och det svenska ordförrådet. 1944.
29. *Bertil Axelsson*. Unpoetische Wörter. Ein Beitrag zur Kenntnis der lateinischen Dichtersprache. 1945.
30. *Per Wieselgren*. Neli Suecani. Ett bröllopsbesvär från sjuttonhundratalet. 1946.
31. *Torsten Dahlberg*. Zwei unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurin-Versionen. 1948.
32. *Fredrik Arfwidsson*. Erik Johan Mecks dagbok 1644–1699. 1948.
33. *Thede Palm*. Trädskult. Studier i germansk religionshistoria. With a summary in English. (Treeworship. Studies in Teutonic History of Religion.) 1948.

34. *Carl-Martin Edsman*. Ignis divinus. Le feu comme moyen de rajeunissement et d'immortalité: contes, légendes, mythes et rites. 1949.
35. *Sven Svensson*. Den merkantila bakgrunden till Rysslands anfall på den livländska ordensstaten 1558. En studie till den ryska imperialismens uppkomsthistoria. With a summary in English. (The commercial background of the Russian attack on the Livonian state in 1558. A study on the origins of Russian imperialism.) 1951.
36. *Erik Rooth*. Viktor Rydbergs Faustöversättning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die Faustübersetzung Viktor Rydbergs.) 1951.
37. *Sture M. Waller*. Åbomötet 1812 och de svenska krigsrustningarnas inställande. Avec un résumé en français. (La conférence à Åbo en 1812 et la cessation de l'armement suédois.) 1951.
38. *Hugo Yrwing*. Maktkampen mellan Valdemar och Magnus Birgersson 1275–1281. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Machtkampf zwischen Valdemar und Magnus Birgersson 1275–1281.) 1952.
39. *A. Thomson*, Studier i frihetstidens prästvalsagstiftning. 1951.
40. *Sam. Cavallin*. Vitae Sanctorum Honorati et Hilaru episcoporum Arelatensium. Editio critica cum indice verborum completo. 1952.
41. *Sven A. Nilsson*. Kampen om de adliga privilegierna 1526–1594. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Kampf um die Adelsprivilegien 1526–1594.) 1952.
42. *Arthur Peetre*. Sko klostrets medeltida jordeböcker. Med kommentarer. 1953.
43. *Carl Febrman*. Kyrkogårdsromantik. Studier i engelsk och svensk 1700-talsdiktning. With a summary in English. (Romantic churchyard poetry. Studies in 18th century English and Swedish literature.) 1954.
44. *Gerhard Bendz*. Emendationen zu Caelius Aurelianus. 1954.
45. *Hugo Yrwing*. Kungamordet i Finderup. Nordiska förvecklingar under senare delen av Erik Klippings regering. With a summary in English. (The regicide at Finderup. Politic complications in Scandinavia during the later part of the reign of Erik Klipping.) 1954.
46. *Nils Gösta Sandblad*. Manet. Three Studies in Artistic Conception. 1954.
47. *Sven Edlund*. Undersökningar rörande Kalmarprovets prognosvärde beträffande underåriga elevers skolmognad. With a summary in English. (On the prognostic value of the Kalmar readiness test.) 1955.
48. *Sixten Belfrage*. Carl Carlsson Gyllenhielms litterära verksamhet. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die literarische Tätigkeit Carl Carlsson Gyllenhielms.) 1955.
49. *Hugo Yrwing*. Gustav Vasa, kröningsfrågan och Västerås riksdag 1527. Mit deutscher Zusammenfassung. (Gustav Wasa, die Krönungsfrage und der Reichstag zu Västerås 1527.) 1956.
50. *Pietro Belloni e Hans Nilsson-Ehle*. Voci romanesche. Aggiunte e commenti al vocabolario romanesco Chiappini-Rolandi. 1957.
51. *Sven Edlund*. Studier rörande ordförrådsutvecklingen hos barn i skolåldern. 1957.
52. *Gunnar Westin*. Riksföreståndaren och makten. Politiska utvecklingslinjer i Sverige 1512–1517. 1957.

53. *Carl Fehrman*. Liemannen, Thanatos och Dödens ängel. Studier i 1700- och 1800-talens litterära ikonologi. 1957.
54. *Göran Rystad*. Kriegsnachrichten und Propaganda während des Dreissigjährigen Krieges. 1960.
55. *Gerhard Bendz*. Studien zu Caelius Aurelianus und Cassius Felix. 1964.
56. *Birgitta Odén*. Kronohandel och finanspolitik 1560–1596. 1966.
57. *Erland Lagerroth*. Selma Lagerlöfs Jerusalem, Revolutionär sekterism mot fädernaärvd bondeordning. With a summary in English. (Selma Lagerlöf's Jerusalem. Revolutionary secterianism versus the traditional peasant heritage.) 1966.
58. *Gösta Svenaesus*. Edvard Munch. Das Universum der Melancholie. 1968.
59. *Alf Önnersfors*. Die Hauptfassungen des Sigfridoffiziums. 1968.
60. *Per Wieselgren* (utgivning och kommentar). Brev till Georg Stiernhielm. 1968.
61. *Erland Lagerroth*. Svensk berättarkonst. Röda rummet, Karolinerna, Onda sagor och Sibyllan. With a translation of the last chapter concerning a method of studying works of fiction. 1968.
62. *Bernt Olsson*. Bröllops besvärs Ihugkommelse. Del I (utgivning och kommentar) 1970.
63. *Bernt Olsson*. Bröllops besvärs Ihugkommelse. Del II (en monografi). 1970.
64. *Johannes Th. Kakridis*. Homer Revisited. 1971.
65. *Jan Mogren*. Tegnér's översättningsverksamhet. 1971.
66. *Gösta Svenaesus*. Edvard Munch. Im männlichen Gehirn. Del I (textband). 1973.
67. *Gösta Svenaesus*. Edvard Munch. Im männlichen Gehirn. Del II (bildband). 1973.
68. *Fredrik Lagerroth*. Sverige och Eidsvollsförfattningen. 1973.
69. *Bernt Olsson*. Den svenska skaldekonstens fader och andra Stiernhielmsstudier. 1974.
70. *Arthur Thomson*. Fortsatta studier i frihetstidens prästvalslagstiftning 1731–1739. 1974.
71. *Rolf Lindborg*. Giovanni Pico della Mirandola, Om människans värdighet. Med några kapitel om humanism och mystik och naturfilosofi under renässansen. 1974.
72. *Ulf Sjödell*. Infödda svenska män av ridderskapet och adeln. Kring ett tema i Sveriges inre historia under 1500- och 1600-talen. 1976.
73. *Louise Vinge*. Morgonrodnadens stridsmän. Epokbildningen som motiv i svensk romantik 1807–1821. 1978.
74. *Hans Jonsson*. The Laryngeal Theory. 1978.
75. *Ulf Sjödell*. Historiker inför Kalmarunionen. 1981.
76. *Alf Lombard & Constantin Gâdei*. Dictionnaire morphologique de la langue roumaine. 1982.
77. *Gunnar Sjögren*. Hamlet the Dane. 1983.
78. *Gillis Kristensson*. A Survey of Middle English Dialects 1290–1350: The West Midland Counties. 1987.
79. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter III. Kvinneby-amuletten. Ett tydningförslag efter författarens efterlämnade manuskript utgivet av *Gösta Holm*. 1987.

80. The Middle English Translation of Guy de Chauliac's Treatise on "Apostemes", Part 1. Text. Book II of the Great Surgery. Edited from MS. New York Academy of Medicine 12 and related MSS by *Björn Wallner*. 1988.
81. *Maturin Cordier*. De corrupti sermonis emendatione. Rédaction Anvers 1540. Texte et commentaire linguistique par *Leena Löfstedt et Bengt Löfstedt*. 1989.
82. The Middle English Translation of Guy de Chauliac's treatise on "Apostemes". Part II. Introduction, Notes, Glossary, Marginalia, and Latin Appendix. Book II of the Great Surgery. Edited from MS. New York Academy of Medicine 12 and related MSS by *Björn Wallner*. 1989.
83. *Sture Hast*. Samuel Schultze och hans Svenskt Lexicon. 1990.
84. *Johan Cederlund*. Ritmästarna vid Lunds universitet. 1990.
85. A Danish Teacher's Manual of the Mid-Fifteenth Century. Vol. 1. Ed. by *Sigurd Kroon et al.* 1993.
86. *Waldemar Sundberg*. KUSHTA. A Monograph on a Principal Word in Mandaean Texts. II. The Ascending Soul. 1994.
87. An Interpolated Middle English Version of the Anatomy of Guy de Chauliac. Part 1. Text. Edited from Glasgow University Library, Hunter MS 95 by *Björn Wallner*. 1995.
88. *Gillis Kristensson*. A Survey of Middle English Dialects 1290–1350: the East Midland Counties. 1995.
89. An Interpolated Middle English Version of the Anatomy of Guy de Chauliac. Part II. Introduction, Notes, Glossary. Edited from Glasgow University Library, Hunter MS 95 by *Björn Wallner*. 1996.
90. Diego Valadés, Catholicae Assertionones von *Bengt Löfstedt* und *Scott Talkovic*. 1998.
91. *Thomas Rydén*, Det anglosaxiska köpenhamnsevangeliet. Det Kongelige bibliotek. Gl. Kongl. Saml. 102 o. 2001.
92. *Mats Roslund*, Gäster i huset. Kulturell överföring mellan slaver och skandinaver 900 till 1300. 2001.
93. *Gillis Kristensson*, A survey of Middle English dialects 1290–1350. I Vowels (except diphtongs). 2001.
94. *Gillis Kristensson*, A survey of Middle English dialects 1290–1350: the Southern Counties. Diphtongs and Consonants. 2002.
95. *Hans Jonsson*, Metaforen som semantisk händelse. 2003.

Skånsk senmedeltid och renässans

Skriftserie utgiven av Vetenskaps societeten i Lund

1. *Gösta Johannesson*. Den skånska kyrkan och reformationen. With a summary in English. (The Scania church and the reformation.) 1947. Kan erhållas inb. i hfr bd.
2. *Nils Gösta Sandblad*. Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658. With a summary in English. (Scania town planning and town architecture prior to 1658.) 1949. Kan erhållas inb. i hfr bd.

3. *Karl E Hansson*. Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658. With a summery in English. (Peder Winstrup, Bishop of Lund, up to 1658.) Med ett tillägg om Peder Winstrup som svensk biskop 1658–1679. 1950. Kan erhållas inb. i hfr bd.
4. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Första delen: Nuvarande Malmöhus län. 1950. Kan erhållas inb. i hfr bd.
5. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Andra delen: Nuvarande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm. 1952. Kan erhållas inb. i hfr bd.
6. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Tredje delen: Tillkomst, innehåll, handskrifter samt register. 1965. Kan erhållas inb. i hfr bd.
7. *Gösta Johannesson*. Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medeltidens slut. Palteboken och 1522 års uppbörsjordebok. 1953. Kan erhållas inb. i hfr bd.
8. *Wilhelm Norlind*. Tycho Brahe. En levnadsteckning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Tycho Brahe. Eine Biographie. Mit neuen Beiträgen zu seinem Leben und Werk.) 1970.
9. *Salomon Kraft*. Tre senmedeltida godsorganisationer. Mit deutscher Zusammenfassung. (Drei Gutsorganisationen in der ostdänischen Provinz Schonen am Ende des Mittelalters.) 1971.
10. *Knut Knutsson* och *Göte Paulsson*. Dalby Kloster intäktsbok 1530–1531. 1983.
11. *Sten Skansjö*. Söderslätt genom 600 år. Bebyggelse och odling under äldre historisk tid. 1983.
12. *Per Ingesman*. Ärkesædets godsadministration i senmiddelalderen. 1990.
13. Bjersjöholm. Gods och slott. Av *Sölve Johansson m.fl.* 1992.
14. *Lena Liepe*. Den medeltida träskulpturen i Skåne. Produktion och förvärv. 1995.
15. *Lena Liepe*. Den medeltida träskulpturen i Skåne. En bildokumentation. 1995.
16. *Bertil Ejder* och *Thorsten Andersson*. Kristianstads Rådstugubok 1616–1637. Rådhusrättens äldsta protokoll. 1998.
17. Glimmingehus 500 år. Tretton texter redigerade av *Sten Åke Nilsson* under medverkan av *Annette Landen*. 1999.
18. *Ola Svensson*. Helsingborgs län. Räkenskaper 1582/83. Jordebok 1583–84. Extra skattemantalslängd 1584. 2001.
19. Da Østdanmark blev Skåne. *Karl-Erik Frandsen* och *Jens Christian Vesterskov Johansen* (red.). Utgiven i samarbete med Skippershoved. 2004.
20. *Thorsten Andersson*, *Bertil Ejder* m.fl. Kristianstads rådstugubok 1617–1637. Registerdelen. 2004.

Årsbok 1920–2004

Årsbok 1946 innehåller register för årgångarna 1920–1945, årsbok 1970 för 1946–1969.

Artikelförfattare

Caroline Boussard, filosofie doktor verksam vid statsvetenskapliga institutionen i Lund och Vetenskapssocieteten pristagare 2003. Hon har disputerat på en avhandling med titeln *Crafting Democracy. Civil Society in Post-transition Honduras*. För närvarande intresserar hon sig huvudsakligen för frågor rörande rättssäkerhetens betydelse för demokratisk utveckling.

Katarina Jacobsson, filosofie doktor i sociologi och biträdande lektor vid Socialhögskolan i Lund. Vetenskapssocieteten pristagare 2003. Hennes huvudsakliga forskningsintresse är avvikelssociologi, studier av rättsväsendets aktörer och av informell social kontroll. För närvarande studerar hon mutor och bestickning som ett specifikt fält inom ekobrottslighet.

Katarina Lundin Åkesson, filosofie doktor och lektor i svenska vid Blekinge tekniska högskola. Vetenskapssocieteten pristagare 2003. Hon har disputerat på en avhandling med titeln *Small Clauses in Swedish – Towards a Unified Account*. Forskningen bedriver hon på två fronter, dels inom den minimalistiska teorin med inriktning mot satsförkortningar, dels inom projektet INS, ”Internordisk språkförståelse i en tid av ökad internationalisering”.

Susanne Lundin, professor vid etnologiska institutionen i Lund. Vetenskapssocieteten pristagare 2003. En av de mer centrala frågeställningarna i hennes arbete rör problemfältet teknik och kultur, identitet och livskvalitet. Fokus ligger på vilka konsekvenser modern bioteknik får för människors självförståelse och värderingsmönster. Hennes forskning har bedrivits utifrån en etnologisk plattform, men i nära samarbete med andra humanistiska och naturvetenskapliga discipliner.

Anders Mortensen, filosofie doktor, universitetslektor och forskarassistent vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Lund. F.d. redaktör för tidskriften *Res Publica*. Skrev sin avhandling om *Tradition och originalitet hos Gunnar Ekelöf*. Bedriver forskning om antimonetära strömningar i romantisk och modernistisk diktning.

Annika Mörte Alling, filosofie doktor i franska och Vetenskapssocieteten pristagare 2003. Hon har disputerat på en avhandling med titeln *Le désir selon l'Autre. Étude du Rouge et le Noir et de la Chartreuse de Parme à la lumière du "désir triangulaire" de René Girard*. Hon är verksam vid romanska institutionen i Lund som lärare och som forskare inom projektet *Réalisme Français en Scandinavie*.

Karin Nykvist, filosofie doktor och tf lektor vid litteraturvetenskapliga institutionen och Vetenskapssocieteten pristagare 2003. Hon förbereder ett projekt om barnet som litterär konstruktion i den svenska litteraturen från romantiken och framåt. Skrev sin avhandling om metaperspektivet i Jesper Svenbros lyriska författarskap.

Hanne Sanders, filosofie doktor och docent i historia vid Lunds universitet och föreståndare vid Centrum för Danmarksstudier. Vetenskapssocieteten pristagare 2003. Hennes forskningsintresse är Det religiösa och kyrkans betydelse i perioden 1500–1900 och gränsens och de kollektiva identiteternas betydelse i Öresundsregionens historia.

Gösta Vitestam, professor emeritus i semitiska språk.

Ur innehållet

Artiklar

Caroline Boussard

Demokratisk utveckling eller stagnation

Katarina Jacobsson

”Riktiga” mutor?

Susanne Lundin

Kroppen värd att satsa på

Katarina Lundin Åkesson

Satsförkortningar i svenskan

Anders Mortensen

Att göra ”penningens genius till sin slaf”

Annika Mörte Alling

Det triangulära begäret

Karin Nykvist

Minnets geografi

Hanne Sanders

Et centrum for Danmark i Lund

Gösta Vitestam

Ökenpoesi i svenska rytmer

Minnesord

Birgitta Odén & Eva Österberg – Lars-Arne Norborg

Jonas Frykman & Orvar Löfgren – Anders Salomonsson